מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · חידושי הרד״ל

חידושי הרד״ל על במדבר רבה

רבי דוד לוריא

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חידושי הרד״ל על במדבר רבה

רבי דוד לוריא

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חידושי-הרדל-על-במדבר-רבה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 9
פסקה א 9
פסקה ב 9
פסקה ג 9
פסקה ה 9
פסקה ז 9
פסקה ח 9
פסקה ט 10
פסקה יב 10
פרק ב 10
פסקה ב 10
פסקה ג 10
פסקה ד 10
פסקה ו 10
פסקה ז 10
פסקה י 10
פסקה יא 11
פסקה יב 11
פסקה יג 11
פסקה יד 11
פסקה טו 11
פסקה יז 11
פסקה כ 12
פסקה כד 12
פסקה כה 12
פסקה כו 12
פרק ג 12
פסקה א 12
פסקה ב 12
פסקה ג 12
פסקה ד 12
פסקה ה 13
פסקה ו 13
פסקה ז 13
פסקה ח 13
פסקה ט 13
פסקה י 13
פסקה יב 13
פסקה יג 14
פרק ד 14
פסקה א 14
פסקה ג 14
פסקה ח 14
פסקה ט 14
פסקה י 14
פסקה יא 15
פסקה יב 15
פסקה יג 15
פסקה יד 15
פסקה יז 16
פסקה יח 16
פסקה כ 17
פרק ה 20
פסקה א 20
פסקה ב 21
פסקה ג 21
פסקה ד 21
פסקה ה 21
פסקה ו 21
פסקה ז 21
פסקה ח 21
פסקה ט 21

פרק ו 22
פסקה א 22
פסקה ב 22
פסקה ג 22
פסקה ד 23
פרק ז 23
פסקה א 23
פסקה ג 23
פסקה ד 23
פסקה ה 24
פסקה ז 24
פסקה ח 24
פסקה ט 25
פסקה י 25
פרק ח 25
פסקה א 25
פסקה ב 25
פסקה ג 25
פסקה ד 25
פסקה ה 27
פסקה ו 28
פסקה ז 28
פסקה ט 28
פרק ט 29
פסקה א 29
פסקה ב 29
פסקה ג 29
פסקה ד 29
פסקה ה 29
פסקה ו 29
פסקה ז 30
פסקה ט 30
פסקה י 30
פסקה יא 31
פסקה יב 31
פסקה יג 31
פסקה יד 32
פסקה טו 32
פסקה טז 32
פסקה יז 33
פסקה יח 33
פסקה יט 34
פסקה כ 34
פסקה כא 34
פסקה כב 34
פסקה כג 34
פסקה כד 34
פסקה כה 35
פסקה כו 35
פסקה כז 36
פסקה כח 36
פסקה כט 36
פסקה ל 36
פסקה לא 36
פסקה לב 37
פסקה לג 37
פסקה לד 38
פסקה לה 38
פסקה לו 38
פסקה לז 38
פסקה לח 38
פסקה לט 39
פסקה מ 39
פסקה מא 39

פסקה מב 39
פסקה מג 39
פסקה מד 39
פסקה מה 39
פסקה מו 39
פסקה מח 39
פסקה מט 40
פרק י 40
פסקה א 40
פסקה ב 40
פסקה ג 41
פסקה ד 41
פסקה ה 41
פסקה ז 42
פסקה ח 42
פסקה ט 43
פסקה י 43
פסקה יא 43
פסקה יג 44
פסקה יד 44
פסקה טו 44
פסקה טז 44
פסקה יז 44
פסקה יח 45
פסקה כ 45
פסקה כא 45
פסקה כב 45
פסקה כג 45
פסקה כד 46
פסקה כה 46
פרק יא 46
פסקה א 46
פסקה ב 47
פסקה ג 47
פסקה ד 48
פסקה ה 48
פסקה ו 48
פסקה ז 48
פסקה ח 49
פרק יב 49
פסקה ג 49
פסקה ד 49
פסקה ו 51
פסקה ז 51
פסקה ח 51
פסקה ט 51
פסקה יא 51
פסקה יב 52
פסקה יג 52
פסקה יד 52
פסקה טו 52
פסקה טז 52
פסקה יז 52
פסקה יח 53
פסקה יט 54
פסקה כ 54
פסקה כא 54
פרק יג 54
פסקה א 54
פסקה ב 54
פסקה ג 54
פסקה ד 54
פסקה ז 55
פסקה ח 55

פסקה יא 55
פסקה יג 55
פסקה יד 56
פסקה טו 56
פסקה טז 56
פסקה יז 56
פסקה יח 56
פסקה יט 56
פסקה כ 57
פרק יד 57
פסקה א 57
פסקה ב 58
פסקה ג 59
פסקה ד 59
פסקה ה 59
פסקה ו 60
פסקה ז 60
פסקה ח 60
פסקה ט 60
פסקה י 61
פסקה יא 61
פסקה יב 62
פסקה יג 62
פסקה טו 62
פסקה יח 63
פסקה כ 63
פסקה כא 63
פרק טו 63
פסקה ב 63
פסקה ד 64
פסקה ו 64
פסקה ז 64
פסקה ח 64
פסקה ט 65
פסקה י 65
פסקה יא 65
פסקה יב 65
פסקה יג 66
פסקה יד 66
פסקה טו 66
פסקה טז 66
פסקה יז 66
פסקה יח 67
פסקה יט 67
פסקה כ 67
פסקה כא 67
פסקה כב 67
פסקה כד 67
פרק טז 68
פסקה א 68
פסקה ב 68
פסקה ג 68
פסקה ד 69
פסקה ה 69
פסקה ז 69
פסקה ח 69
פסקה ט 69
פסקה י 69
פסקה יא 70
פסקה יב 70
פסקה יג 70
פסקה יד 71
פסקה טו 71
פסקה טז 71

פסקה יח 71
פסקה יט 71
פסקה כ 71
פסקה כא 72
פסקה כב 72
פסקה כג 73
פסקה כד 73
פסקה כה 74
פסקה כו 74
פסקה כז 74
פרק יז 74
פסקה א 74
פסקה ב 75
פסקה ג 75
פסקה ד 76
פסקה ה 76
פסקה ו 76
פרק יח 76
פסקה א 76
פסקה ב 77
פסקה ג 77
פסקה ד 77
פסקה ז 78
פסקה ח 78
פסקה ט 78
פסקה י 78
פסקה יב 78
פסקה יג 79
פסקה טו 79
פסקה יז 79
פסקה יט 80
פסקה כ 80
פסקה כא 80
פסקה כב 81
פסקה כב 81
פרק יט 81
פסקה א 81
פסקה ב 82
פסקה ג 82
פסקה ד 82
פסקה ה 82
פסקה ו 83
פסקה ז 83
פסקה ח 83
פסקה ט 83
פסקה י 84
פסקה יג 84
פסקה יד 84
פסקה טו 84
פסקה יז 84
פסקה יט 84
פסקה כא 85
פסקה כב 85
פסקה כג 85
פסקה כד 86
פסקה כה 86
פסקה כו 86
פסקה כז 87
פסקה כח 87
פסקה כט 88
פסקה לא 88
פסקה לב 88
פרק כ 88
פסקה א 88
פסקה ב 89

פסקה ג 89
פסקה ד 89
פסקה ה 89
פסקה ו 89
פסקה ז 89
פסקה ח 90
פסקה ט 90
פסקה י 90
פסקה יא 90
פסקה יב 90
פסקה יג 91
פסקה יד 91
פסקה טו 91
פסקה טז 91
פסקה יז 92
פסקה יח 92
פסקה יט 92
פסקה כ 93
פסקה כא 93
פסקה כב 94
פסקה כג 94
פסקה כד 94
פסקה כה 94
פרק כא 95
פסקה א 95
פסקה ב 95
פסקה ג 95
פסקה ד 95
פסקה ה 95
פסקה ו 95
פסקה ז 96
פסקה ט 96
פסקה יא 96
פסקה יב 96
פסקה יד 96
פסקה טו 97
פסקה טז 97
פסקה יז 97
פסקה יט 98
פסקה כא 98
פסקה כב 98
פסקה כג 98
פסקה כה 98
פרק כב 99
פסקה א 99
פסקה ג 99
פסקה ד 99
פסקה ה 100
פסקה ז 100
פסקה ח 100
פסקה ט 100
פרק כג 100
פסקה א 100
פסקה ב 101
פסקה ד 101
פסקה ה 101
פסקה ו 101
פסקה ז 102
פסקה ח 103
פסקה ט 103
פסקה י 103
פסקה יא 103
פסקה יג 103
פסקה יד 104

פרק א

פסקה א

א **בכלי חרס מינה ובה**. כ"ה הגי' במאמר זה בש"מ וכצ"ל:

ב **בעשרים בחדש כו' לפרסם כו'**. נראה דצ"ל הוא מראה לו בא' בחדש ור"ל כדאי' בירושלמי פרק ד' דתענית הל' ה' אקרא דיחזקאל כ"ו בא' לחדש וגו' יען אמרה צר וגו' [דמפרש ליה באחד לחדש אב וכמ"ש הרד"ק שם]. דקלקול (משמיטות) [חשבונות] יש כאן:

פסקה ב

ג **וכמה ענני כו'**. מכילתא ר"פ בשלח וש"נ:

ד **ענייה מן ותען להם מרים** כצ"ל ויליף ענייה ענייה ותען להם מרים:

ד **סלע כמין כוורת**. תוספתא פ"ג דסוכה ובויי"ר פכ"ג:

ה **שמא כמדבר נהגתי עמכם**. כצ"ל בכ"ף וכ"ה בתנחומא:

ו **לשון משנה הוא הרודה פת כו'**. תרומות פ"י:

ז **ואנו היינו בירושלים כבתנור**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

ח **א"ל נתצת לנו את בהמ"ק**. כ"ה שם וכצ"ל:

ט **כאן אני בונה אכסניא כאן כו'**. כה"ש ובילקוט כ"ה הלשון לקמן כאן וכצ"ל:

י (**בו אני בונה אכסניא ודר בתוכו** כצ"ל):

פסקה ג

י **מיכן אמרו אשה כו'**. ע"ל רפ"ב:

יא **אלו היו עובדי כוכבים יודעין כו'**. וי"ר פ"א:

יב **ולא היה מטר יורד**. כמ"ש בב"ר פל"ט הגשמים בזכותך ובכ"מ:

יג **ולא היתה שמש זורחת** כמ"ש (ירמיה ל"א) כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם וגו' אם ימושו החקים האלה וגו' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי וגו':

פסקה ה

יד **משל למלך שנטל אשה כו'**. פסיקתא דפ' החדש:

טו (**בכמה לחדש לצאתם מארץ מצרים הרי נכתבה כו'**). כצ"ל:

פסקה ז

טז **כל מי שאינו עושה עצמו הפקר כמדבר**. ע"ל ס"פ י"ט:

פסקה ח

יד **ששה שמות נקראו לו**. ע' שמ"ר פ"ב ומש"ש בס"ד:

פסקה ט

טו **הגדולה וגו' לכל לראש**. כך לכם עשיתי כצ"ל:

פסקה יב

יח **כל מי שנדבק בדבר המקום כו'** כצ"ל וכן להלן ביהושע צ"ל כן. וכ"ה הלשון להלן אף השבט הזה בדקתיו כו' [וכ"מ אח"כ בילקוט המכירי כ"י]:

פרק ב

פסקה ב

א **ויושע כתיב**. כצ"ל ופי' קרי ביה בחירק היו"ד וקמץ הוא"ו כביכול ה' נושע ביום ההוא (ודרש הכי נרננה בישועתך. וכ"ה בתנחומא ס"פ אחרי. וע' שמות רבה ספ"ל וש"נ:

פסקה ג

ב **אמרו הלואי** וכ"ה להלן ובפ' נשא בכ"מ אלואי במקום הלואי:

ג **הוא מדגיל עלי אהבה** כצ"ל וכדמסיים קרא דנרננה בישועתך דסיפיה ובשם אלהינו נדגול לומר שישראל נתאוו להעשות דגלים בשם ה':

פסקה ד

ד **את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו אלו הם כו'** כצ"ל:

פסקה ו

ה **תהו ויללה היה העולם** כצ"ל:

פסקה ז

ו **לוי ברקת ומפה שלו כו'**. וצ"ע שלוי לא היה במנין הדגלים ובלשון רבינו בחיי לא הוזכר לוי ע"ש:

ז **ספיר כו' שחור דומה לכחול**. ויש ללמוד מכאן שמראה ככוחלא (האמור בחולין מ"ז) הוא קרוב לתכלת כעין ספיר. שהרי אמר למעלה שצבע המפה דומה לצבע האבן:

ח **מפה שלי לבנה**. פי' רבינו בחיי ככסף ע"ש רוב עשרם:

ט **דן כו' דומה לספיר**). בלשון רבינו בחיי הגי' שחור. וכן נכון:

י **דומה לאבן יקרה שמתקשטת כו'** ושם הגי' לאור שמן זית:

פסקה י

יא **ברא הקב"ה ד' רוחות כו'**. מדרש כונן ופר"א ספ"ג עמש"ש בבאורי בס"ד. עיקר הענין רומז שהתורה בו' של שם ותשובה בה' ראשונה של שם. א"כ תחלה צריך לתורה ואח"כ תשובה שנייה לה:

יב **שהתשובה שנייה היא לתורה**. אפשר ר"ל כמ"ש ולבבו יבין ושב ורפא לו. וכמ"ש ריש פרק ב' דמגלה. ממקרא זה שתקנו תשובה אחר בינה:

יג **ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין**. משמע שר"ל שאף במדבר היתה שכינה נגד מחנה שבט בנימין ופי' בליקוטיי לספרי בס"ד שז"ש בספרי הברכה שם. ישכון לבטח עליו אין בטח אלא ישוב שנאמר וישבו במדבר לבטח. שט"ס הוא וצ"ל אין בטח אלא מדבר שנאמר וישבו כו'. ור"ל כדהכא שאף במדבר היתה שריית שכינה נגד חלקו של בנימין. (וכ"מ שהגר"א ז"ל באדרת אליהו שם כתב ישכון לבטח במדבר):

יד **ושלשים יסעו נאה לתורה** כצ"ל.

פסקה יא

טו **בעשרה מקומות נמנו כו'**. פסיקתא דפ' שקלים בסופה:

פסקה יב

טז **למי שיצא לדרך מהלך יום א' כו'**. תדא"ז פכ"ה:

פסקה יג

יז **שכך א"ל משה ברוך כו'** ברכה בריבוי יותר מכל העמים. ואפשר מסופיה לא יהיה בך עקר ועקרה דרש שיפרו וירבו מאד (וכן לקמן אמר מזלות שאין להם מספר שנאמר ובני ישראל פרו כו'):

יח **מקהה את שיני האדם**. כ"ה בפסיקתא שניה דפ' שקלים (המתחלת יהודה וישראל רבים) וכצ"ל:

יט **ומוציאו בולס**. כצ"ל בסמ"ך וכ"ה שם:

פסקה יד

כ **משאמר וספור חזר ואמר**. כצ"ל וכ"ה שם:

כא **שהוא מרבה אותן כך**. כ"ה שם:

כב **יחיד בעולם שבא לחסות תחת כנפי השכינה תחנה שנאמר אחד היה כו'** כ"ה שם וכצ"ל:

פסקה טו

כג **משל כו' מנשקת לסריס כו'**. שמ"ר פמ"ג וש"נ:

כד **אין מוליד א"ל ועל כו'** כצ"ל:

כה **הבית אינה מכובדת** כצ"ל:

פסקה יז

כו **שונאו היה קוראו של יוצר ומי שלא היה אוהבו ולא שונאו היה קורא של זגג** כצ"ל:

כז **אם אין אתה נותן חול בסיד אין לו עמידה**. בב"ב ס"ג משמע שעם חול הוא טרכסיד אבל מ"מ עושין אותו גם בלא חול ע"ש:

פסקה כ

כח **ואהרן היכן כו'**. ויק"ר פל"ג:

פסקה כד

כט **וכי לפני כו'**. אתיא כר"ע דאמר בת"כ בפ' שמיני שם שמתו בחוץ ע"ש:

פסקה כה

ל **לוגמיא**. פי' במ"ע דבר שאין לו שכחה:

לא **ביום חתונתו זה סיני כו'** שלהי תענית:

פסקה כו

לב **מעשה בשמעון כו'**. ויק"ר ספ"ך ירוש' פ"ק דיומא:

פרק ג

פסקה א

א **מבקש לגבות תמרי'**. צ"ל לגנוב תמרים או צ"ל לגדור תמרים:

ב **הסיב שלה הולך לחזק**. צ"ל להסיק ועצים להדליק היינו להאיר ואפשר צ"ל לחבלים:

ג **שולחנות ומנורות**. בשוחר טוב הגירסא לכנורות:

ד **יפריחו אלו העזרות תדע לך כו'**. כ"ה בשוח"ט וכצ"ל:

פסקה ב

ה **מטרונא שאלה כו'**. מדרש שמואל פ"ח:

ו **המעשרות שהיו מביאים לבית** כד"א (מלאכי ג) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי וגו':

פסקה ג

ז **כשם שנצטוו הלוים לשמור שלא יקרבו ישראל לעבוד** כדכתיב שומרים הלוים ומשה ואהרן הכתובים שם משמרת המקדש למשמרת בני ישראל והזר הקרב וגו' וכמש"ל סוף הפרשה זו ע"ש כן נצטוו כאן אהרן ובניו שישמרו כהונתם היינו עבודה המיוחדת לכהונתו ישמרו שלא יקרבו הלוים לעבוד בה:

ח **וכלם ע"י משה** שלמשה נאמר הקרב כו' תפקוד כו':

פסקה ד

ט **ואני בשמחה כו'**. ספרי קרח פסקא קי"ז:

י **תעלוץ קריה ובאבד רשעים רנה ואומר שיני רשעים כו'** כצ"ל. ומ"ש להלן ואומר באבד רשעים רנה הוא ט"ס כי זה עצמו מקרא דהכא ובספרי שם ליתיה:

פסקה ה

יא **שומע אני מיום ההוא ת"ל יהיה**. אם מיום ההוא ממש קאמר משמע דס"ל קדשו בכורות במדבר עמ"ש בס"ד בהגהותי לשמ"ר סוף סדר בא:

פסקה ו

יב **יושב ודן אותן**. אלהים מושיב דרש לשון ישיבת דין:

יג **אף סוררים שכנו צחיחה אבל מי כו'** כצ"ל:

יד **גן נעול אלו כו'**. עי"ל ס"פ אמור ומש"ש בס"ד:

טו **לכך נאמר מוציא אסירים בכושרות במעשה הכשרות ד"א מוציא כו'** כצ"ל כדלקמן:

טז **אריב"ל מפני שצפה כו'**. בשוח"ט מזמור כ"ד ובילקוט ס"פ שמות (יש שם חסרון לשון) מייתי לה מדכתיב וירא אלהים. וכתיב וירא משה את כל המלאכה ועמ"כ כאן וי"ל דמושיב יחידים ביתה מוציא וגו' שהוציאם בשביל להושיבם בית ה' ומשכנו:

פסקה ז

יז **לפני ר' הונא הכהן בר אבין כו'** הודה לו ר' הונא לר' תנחומא שנכנסו כו' וכצ"ל:

פסקה ח

יח **ואתה מוציא** (ביוד) שתים כצ"ל:

יט **הוי לא נשא בי' שנים**. ע' נזיר (ה"י) ובפי' להמפרש שם ובסע"ר פי"ג:

כ **עד שהם במעי אמן**. בילקוט ריש עזרא מייתי להא דכתיב בעולי גולה מספר בגוי ומשמע דדריש ליה שהוא יספרון כשהן עדיין בגו מעיי אמן ועיין במדרש שמואל פל"ב:

כא **ברא ז' ימים ובחר כו'**. עיין ויקרא ס"פ כ"ט:

פסקה ט

כב **והשכינה מקדמת וא"ל ה' כו'** כצ"ל:

פסקה י

כג **אלו שמנה משמרות שתקנו** כצ"ל ע' תענית כ"ז:

פסקה יב

כד **הא כיצד מערב משם כו'** עיין פ"ב:

כה **וכן בני גד ובני שמעון אף הם היו בעלי מריבה**. בני שמעון שהרי העיז פניו במשה במעשה המדינית ושבטו נתכנסו עמו כדלקמן פ"כ. ובני גד י"ל כד"א (ד"ה א' י"ב) ופני אריה פניהם. ובפסיקתא זוטרתא דרבי טוביה מצאתי שכתב וגד (כצ"ל ובדפוס כתוב

וגם ט"ס הוא) בחרו להם ארץ הגלעד ונראה בני גד היו העיקר בזה לכן בכל הענין שם נאמר בני גד ובני ראובן הקדים גד לראובן שהן היו העיקר כו' (רק בסיפור ומקנה רב היה נאמרו בני ראובן תחלה) וראובן טפל להם ואפילו היה ראובן מבקש נחלתו תחלה לא היה קפידא עליו כ"כ שהיה ראשון ללידה עכ"פ:

פסקה יג

כו **וי"א שאפילו בדרך קרובה והוא טמא זה לשון הספרי פ' בהעלותך**. והגר"א בהגהותיו שם הגיה והוא טהור. אבל כאן א"א להגיה כן. דא"כ היינו קמייתא ונ"ל שנתכוונו בספרי למ"ש בירושלמי פסחים שם הדרך קרובה והאיש רחוק והיינו כמ"ש שם בסוגיא תחלה שהיו רגליו רעועות ואף כאן ט"ס וצ"ל כן והוא רחוק במקום הוא טמא (או אם תרצה לקרב הטעות נפי דמיון החותיות י"ל והוא פסח כלומר חגר) וי"א למה נקוד אלא כך אמר עזרא כו':

פרק ד

פסקה א

א **משל למלך שהיה לו גרנות כו'**. פסיקתא דפ' שקלים:

ב **כלם חטים אגודיהם**. בתנחומא הגי' חטים ברורים. ולגי' הספר נראה נכון שהן ב' תיבות וצ"ל חטין אגודי הם והוא מין חטים לבנים טובים כמ"ש בירושלמי מעשר שני פ"ד חטין אגדן ושחמתית וכן בירושלמי פ"ב דפאה ובמדרש שמואל פ"א ועלתה כלה אגדן. יעיין מוסף ערוך ערך שתים:

פסקה ג

ג **תנינן תמן תינוק שנולד לח' כו'**. תוספתא שבת פט"ז:

ד **ספק בן ז' וספק שהוא בן ח'** כצ"ל:

פסקה ח

ה **קטבלטון**. פי' מ"ע פרעון ותשלומין:

ו **פטורים כהנים ולוים כו'**. לשון הש"ס בכורות ד':

פסקה ט

ז **זו שאלה שאל כו'** שם דף ה':

פסקה י

ח **אתם מכרתם בכורה כו'** ב"ר פ' פ"ד:

ט **כשם שנתנו הלוים כו'** כך ניתן לו כסף כו' ואין דומה לגמרי. שהלוים נתנו לו רק לסייעו בעבודת המשכן ולא לעשות מלאכתו והכסף ניתן לאהרן לצורך עצמו:

פסקה יא

ט **ושקלן כאחד לא ריבה כו'**. ע"ל ס"פ י"ד:

י **כסף הפדיום וגו'** ע"פ ה' מלמד שלא נתן כו' כצ"ל. שלא תאמר שמשה סמך בזה על מצות פדיון בכור שנאמרה לו מכבר ליתן לאהרן אלא שבפירוש נאמר לו עתה בשעת מעשה שיתן לאהרן:

פסקה יב

יא **מבן כ"ה**. לתלמוד כו' חולין כ"ד וע"ל:

פסקה יג

יב **אמרו הפרוכת כו' עביו כו'**. מתני' שלהי שקלים:

יג **וב' כהנים נושאין כו'**. בקונטסין גדולים שלפני הארון כצ"ל וכ"ה הלשון לעיל בסמוך. אבל בתנחומא ויקהל ס"ז הלשון כדהכא:

יד **שלא נראה בארון כלום**. רומז למ"ש (שמואל א' ו) כי ראו בארון ה' וכדלקמן ספ"ה ע"ש:

טו **רנ"א חביב מעשה הארון כו'**. תנחומא שם:

טז **שהתכלת דומה לים**. לקמן פי"ד וש"נ:

יז **רש"א ג' כתרים כו'**. שמ"ר פל"ד וש"נ:

יח **כאלו זכה למלכות**. לכן בתכלת שהוא לבוש מלכות כמ"ש (אסתר ח) בלבוש מלכות תכלת וגו' וכן להלן דקאמר בשלחן ברית מלכות ב"ד הוא ג"כ לדרוש התכלת:

פסקה יד

יט **הקערות אלו דפוסין**. (מנחות צז):

כ **שהיו עושין כו'** ג' דפוסין כו' כצ"ל:

כא **נתן ח' כו'**. (שם צ"ח):

כב **אם נתן בזיכין כו'**. תוספתא מנחות פי"ג:

כג **ב' טפחים שבין סדר לחבירו** כ"ה שם וכצ"ל:

כד **המנקיות אלו הקנים שם** (צ"ז):

כה **קנים חלולים מקבלים טומאה** במתני' (שם צו) תני לה וליתא שם תיבות מק"ט. אבל בתוספתא שם איתא. ועיין יד"מ. ובאמת קנים אלו שהיו של זהב מקבלין טומאה בכל

ענין שכלי מתכות פשוטיהם טמאים גם מפני חללו שאין לו בית קבול צ"ע אם היה מק"ט אם היה כלי עץ וצ"ע לפרשו:

כו **כל הכלים כו'** שם (צ"ח):

כז **כיצד מסדרן כו'** שם (צ"ז):

כח **כדי כו' ולא יתעפש כו'**. שם (צ"ו צ"ז):

כט **כדי שלא יתיקרו על הלחם שלא יכבידו שהזהב כבד במשאו**. וכן לא היו דקין שהיה צריך להיות להם עובי כדי שיכנס הרוח בין הסדרים לכן היו חלולין להקל משאן:

ל **שהיו מעמידין כו'** סוכה. פי' זה מבואר יותר מפירושו של רש"י שם (צ"ז) ד"ה שמסככין ע"ש:

לא **ואת קשות הנסך אלא כו'** שם (צ"ז.):

לב **ד' סניפין כו'**. (צו.):

לג **קרנים היו שם זהו ששנינו מפוצלין**. שלשון פצול נופל בקרנים כאילה זו שקרניה מפוצלות (יומא כ"ט.):

לד **לספינה כדי שלא תהא רוקדת**. עיין מ"כ. ובתוספתא שם הנוסחא כדהכא. ופירושו מפני שהיה חד מלמטה כספינה שלכן רוקדת במים. לכן עשו סניפין כאן שיחזיקו שלא יתנדנד וירקוד לכאן ולכאן אחרי שלא היה לו מטה ועיין בפירש"י שם (צ"ד:) ד"ה היינו דבעינן:

לה **ומהו שאמר הכתוב קשות כו'**. ונדחו דברי התוספות שם (צו:) ד"ה לא היה כו' בזה עיין שם:

לו **ראשי החלות התחתונות למעלה כו'**. ועי' תוספות שם (צ"ד:) ד"ה דסמכי בשם התוספתא:

לז **והיו משימין בדיו לישא כו'**. בא לפרש האי ושמו בדיו שהם לא היו מסירין הבדים לעולם. דהיינו שהיו משיטין אותן לכוון יפה לשאת בהן כמ"ש הרמב"ן:

פסקה יז

לח **תנו אש תמיד כו'**. ת"כ פ' צו שם (ויש שם ט"ס) וירו' ספ"ד דיומא:

פסקה יח

לט **אף בשעת פריקתן כו'**. עיין תוס' מנחות (צ"ה.) ד"ה מר:

מ **לא היה כן אלא בשעת מסעות**. אפשר ר"ל בעת שהיו מפרקין ומכינים לנסוע. ובא למעט שתיכף אחר כן בעת המסעות והדרך לא היו בני אהרן רשאין עוד לעסוק בדבר והוא בכלל מ"ש בערכין (יא:) אתם בשלהם במיתה אבל לא מסתבר לומר שבא למעט

בשעת הקמת המשכן שיהיו רשאים הלוים בני קהת בעצמן לפרק ולהעמיד הכלים על מקומם שהרי בארון וודאי לא היו יכולים לראות כדלקמן ספ"ה (אע"פ שלפי' הרמב"ן נבלע את הקרש בסתירת הקרש היה מקום לומר דבשעת הקמה אין לחוש). וגם כיון שכבר הוקם המשכן תחלה ע"י בני גרשון ומררי א"כ לא היו יכולין לכנוס לאהל מועד ולק"ק לסדר הכלים שם:

פסקה כ

מא **אליהו אמר כל המרבה כו'**. תדא"ר פי"ג:

מב **תינוק הוא ושוחק** כצ"ל כדלקמן וכ"ה בתדא"ר שם.

מג **א"ל מה ראית.** בתדא"ר הגי' אמרתי לו. ואליהו ז"ל הוא שמספר שאמר לו כן:

מד **וקראו לי קילוני.** עמ"כ והפי' הנכון הוא שקרא לו המלך להיות הוא וזרעו בן חורין מהמס ועבודת המלך וכמו מקום קלניא (בסוכה מה.) טבריא קלניא (בעבודת כוכבים י):

מד **כמה זקנים מינה.** עמ"כ. והנכון דדרש כל בחור. על בחירת סנהדרין:

מה **עושין דרגון לפניו.** פי' שיהיו חולקין מעלת כבוד לפני הארון (והרד"ק בשמואל הביא גי' ת"י שהי' לפניו שתרגם על ששה צעדים שיתא דרגין). ופי' קדשן היינו מכל טומאה מפני שהיו מהלכין סמוך לארון או פירושו לשון הזמנה:

מו **הלכו לגבעה להעלות משם הארון** שהארון בגבעה היה מבית אבינדב שהניחוהו שם כשהחזירוהו פלשתים כמ"ש (שמואל א' ז) וכן כתיב כאן וישאוהו מבית אבינדב אשר בגבעה (ולפשוטו גבעה זו נראה שהיתה בקרית יערים עצמה שהושיבו הארון שם בגבעה של עיר ומפני שגבעה זו בגבול בנימין היתה כדמפרש אח"כ ובנימין זכה להיות אושפיזכן לשכינה (וכמ"ש הגר"א ז"ל באדרת אליהו פ' וזאת הברכה שאפי' שכינת עראי דרך אושפיזא היה בחלקו של בנימין) לכן בקרית יערים שהיתה ליהודה העמידוהו בגבעה זו שהיתה משל בנימין ועיין במדרש שמואל בפרשה י"ג ומש"ש בהגהותי בס"ד ע"ד הרד"ק שם):

מז **אר"י משום רשב"י כו' רה"א כו'** (ב"ב י"ד):

מח **מפני מה נענש כו'** (סוטה לה.) וע"ל ס"פ י"ב ופ' כ"א:

מט **והיה ארונא טעין כו'**. הוא לשון הירושלמי פ' חלק שציין המ"כ.

נ **אבינדב אשר בגבעה עם ארון האלהים מה נשאו עמו כו'** כצ"ל ועמ"כ:

נא **כההוא דתנינן ארון כו'** (ב"ב י"ד):

נב **מכאן אמרו אחיו הולך לפניו ועזא מאחריו** כצ"ל וכדלעיל שעיקר החדוש הוא על עוזא שאין מפורש שהלך מאחריו רק נלמד מדיוקא דכתיב באחיו לפניו ש"מ שעוזא היה לאחריו:

נג **שאדם מנענע בו ג"כ לשמחה לפני ה'** כמ"ש ושמחתם לפני ה' אלהיכם. ועיין בויק"ר פ"ל:

נד **כתיב כידון כו'**. (סוטה שם):

נה **והלך לו לעצמו**. פי' הלך הארון בעצמו מן העגלה וכמ"ש בתדא"ר פל"א שהיה תלוי באויר בין השמים לארץ. לרמוז שכן הוא ראוי להנשא באויר ע"ג כתפי הלוים ולא בעגלה:

נו **מהו על השל כו'**. סוטה שם:

נז **שעשה צרכיו בפניו**. נראה דלא באותה שעה קאמר. שהרי מפורש בד"ה על אשר שלח ידו אל הארון (גם אין סברא שעשה כן ברבים באותה שעה כו' והיו שותקים מלמחות) אלא שדרש מלשון השל שבאיזה פעם מכבר לא נזהר ועשה צרכיו בפניו ונפרע לו עתה כששלח ידו ג"כ בארון:

נח **לוי היה**. מפני שכתוב הגתי סד"א שגר היה כמו אתי הגתי. לכן הוצרך לפרש שהיה לוי:

נט **מייחסו עם הלוים ששים ושנים לעובד אדום** (דה"א כ"ז). כצ"ל וכדלקמן בפרשה:

ס **הלוים נושאים כו'**. משמע שמתחלה נשאוהו כהנים שעוזא ואחיו בני אבינדב שכהנים היו [כ"כ האר"י ז"ל שעוזיהו המלך הי' נשמת עזא שהי' כהן ולכן נכנס להקטיר] ושלא כד' הרד"ק בשמואל ובד"ה שכתב שלא היו לוים ומשמעותן שהיו ישראלים (ואפשר היו מבני בנימין. יושבי הגבעה שהיה לבנימין ולפ"ז אולי יש לדרוש מ"ש (דה"א ז' גם שם ט') ונדב וגדור ואחיו. כי נדב הוא אבינדב ואחיו הוא אחיו וגדור הוא עזא ועל שנפרץ בו פרץ עזא רק שנמחל לו ובא לעוה"ב כדלעיל לכן קראוהו גדור כלומר ה' יגדור הפרצה שנפרצה בו). ומבואר מזה שלא כדעת הרמב"ם בס' המצות עשין ל"ד שכתב שלא באה המצוה ללוים כ"א במדבר למיעוט מספר הכהנים אכן לדורות החיוב בכהנים כמו שנתבאר בס' יהושע ובשמואל עכ"ל. וכאן מבואר שלדורות בלוים. ובאמת צ"ע דבהדיא תניא בסוטה (ל"ג ב) בכל יום ויום לוים נושאים את הארון ובאותו היום (שעברו הירדן) נשאוהו כהנים ומנו שם ג' מקומות לבד שנשאוהו כהנים. ומצאתי אח"כ שהרמב"ן בהשגותיו לשרשי הרמב"ם שרש ג' השיג עליו מסוגיא הנ"ל ודעתו ז"ל שהמצוה בין בכהנים בין בלוים (וכ"נ מסתימת דברי הרמב"ם עצמו בחיבורו ספ"ב

מהל' כלי המקדש ע"ש). ורק בג' מקומות אל שמנו חז"ל היה עפ"י נביא דוקא בכהנים. (וע' במגלת אסתר שם בשם הרד"ק שיש עוד פעם רביעי כשברח דוד מאבשלום. וז"א כמבואר שם והנה צדוק וכל הלוים אתו נושאים את ארון ברית ה'. וי"ל לפ"ד המדרש כאן שאוסר לדורות הכהנים ג"כ. דצדוק היה הממונה כהן הראש ועל פיו נשאוהו. ומ"ש עוד במג"א שם מקרא דד"ה וישאו בני הלוים את ארון האלהים שהביאו הרמב"ם כי אז הכהנים נשאוהו ושא"כ ה' מקומות הן. הוא שגיאה במחכ"ת ששם ודאי הלוים נשאוהו והרמב"ם לא הביא זה שם רק לראיה שהנשיאה בכתף מצוה כמ"ש שם כאשר צוה משה בדבר ה'):

ס **ב' דברים היו כו'** מכילתא ס"פ בשלח ושם חשיב גם המטה ג"כ:

סא **ר"י עבד לה אפטרא.** שה"ש רבה פ"ב פ"ד:

סב **מי העלוהו הלוים כו'.** מפני שנזכרו גם כהנים בפ' הוצרך לפרש הלוים נשאוהו כמש"ל:

סג **ר"ח ור' מנא ח"א כו'.** בירוש' פ' חלק:

סד **מקרא חד כו'.** זה לא נמצא בירושלמי ובבלי ומדברי איזה מדרש אחר שמפרש כפשטיה שהכל א' ומה שזה סותם זה מפרש וילמד קרא דשמואל משל ד"ה דשור ומריא לאו היינו א' אלא ז' פרים וז' אילים (ויהיה פי' מריא אילים פטומים). וקרא דד"ה למד משל שמואל שעל כל ו' פסיעות היו עושין כן:

סה **רב פפא כו'.**(סוטה שם ע"ב):

סו **לאו אלא לבש כלים נאים כו'.** נאים שבבגדי מלכות כדמפורש בגדי זהב סנונין דומין לפז:

סז **מריעים ותוקעים בשופרות.** בא לפרש מ"ש בתרועה בקול שופר אין פירושו בתרועה בפה. אלא הוא כלל ופרט שמפרש אח"כ במה היו מריעים בקול שופר וחצוצרות:

סח **וכתוב א' אומר כו'.** שם בד"ה מפורשים שארי כלי שיר דקאמר:

סט **ומכרכר וגו'** ותבז לו בלבה כיון שראתה כצ"ל:

ע **הופך אספירס ומשוור.** עמ"כ ובמ"מ פי' הופך עקבות פרסות רגליו ומרקד. וז"ש להלן אשר נגלה היום לעיני כו' מכאן אתה למד שהיה הופך אספירס שע"י הרקידה הלזו נגלו אצבעות רגליו (שהיו מהלכין יחפין מפני שהיה סמוך לארון מקום שכינה כנושאי הארון עצמם כמש"ל פ"ה אות ה' בהגהותי. ועי' רד"ק בשמואל):

עא **הוא וישראל כו'** תמן כתיב ויקריבו כו'. מזה אתה למד שישראל הקריבו ג"כ. ובכדי לסיים שבירך כל העם על שכיבדו הארון והקריבו קרבנות:

עב **אשפר כו'**. וי"א אשישה כו'. פסחים ל"ו ב':

עג **לא הניחתו לכנוס תוך הבית אלא יצאת כו'**. יש לפרש שז"ש (ד"ה ט"ז) ויסב דוד לברך את ביתו (שהוא במקום ויסב הכתוב בשמואל). שהסיב דרך אחרת לכנוס לביתו מחמת שנצבה מיכל על הפתח לקפחתו בדברים:

עד **אראב"כ הריק כו'**. ירושלמי פ"ה דסוכה ה"ז ופ"ב דסנהדרין ה"ד ומדרש שמואל פכ"ה:

עה **אריכסטריס**. ע' מו"ע ערך ארכסיטרס:

עו **היום נגלה כבוד בית אבא**. דרש מלך ישראל על שאול שהיה מלך על ישראל לבדו כדלהלן:

עז **עשה עצמו כסוכה**. (ברכות ס"ב ב'). והאי עטיף אפלוניא הוא פי' מהמסדר ר"מ דרשן:

עח **והוי חמי ליה משלשל כו'**. ירושלמי שם:

עט **על עם ה' זה שבט יהודה**. כמ"ש היתה יהודה לקדשו וכתיב ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן:

פ **וא"ת שהייתי שפל כו'**. מדרש שמואל שם:

פא **הא ביום מותה הוות לה**. סנהדרין כ"ב א':

פב **אין לך אדם כו'**. ירושלמי סנהדרין שם:

פג **ולא הלכתי בגדולות בשעה שהחזירוני כו'**. בירוש' שם הגי' להיפך לא הלכתי בגדולות כשהעליתי את הארון ונכון ל' לא הלכתי בגדולות שהלך לפני הארון בשפלות מפזז ומכרכר:

פד **מגידס של ב"ו**. כצ"ל בסמ"ך שפירושו כמ"ש המ"כ:

פה **אלעזר היה דוך דוכנין**. כצ"ל וכ"ה בירושלמי לקמן פ"ז ופי' נשיא נשיאים:

פרק ה

פסקה א

א **שבטו של לוי דכתיב ואתנה לו מורא וייראני למיחלים לחסדו שהן יושבים כו'**. כ"ה בתנחומא וילקוט:

ב **כ"ד מתנות כהונה**. עמ"כ בשם פס"ז. והוא ברייתא בחולין קל"ב ב':

ג **אר"א בשר"י בן זמרא ב' זקוקין כו'**. שה"ר פ"ג פ"ה דב"ר פ"ז תנחומא ויקהל ס"ז:

ד **העובר לפניך אש אוכלה הוא מכאן כו'** כצ"ל:

פסקה ב

ה **יריב ריבם** ד"א אל תגזול דל כצ"ל:

פסקה ג

ו **חטא דור אנוש איבד אותם** (שהציף עליהם הים) כמ"ש בב"ר פ"ו כו' דור המבול כו' ז"ש להלן (בנחום שם) וכשטף עובר כו':

ז **סדומיים הכעיסו ואבדן כו'**. זש"ש אכלו (באש) כקש יבש:

ח **הביא חשך כו'**. זש"ש ואויביו ירדף חשך:

פסקה ד

ט **מה עסקו של אהרן נזכר כו'**. כצ"ל וצ"ע דהא מעשה הכרשה באהרן (אהרן ובניו יבואו ושמו גו') צריך הדבור להיות לאהרן כמש"ל פ"ד ובכ"מ וע"ל פ"ו:

י **מ' קללות כו'** וי' על הארץ. בתקונים (פ"י) פי' הגר"א ז"ל בביאורו שם. ובארתי בס"ד בפי' לפר"א פי"ד וע' רבינו בחיי כאן:

פסקה ה

יא **איש זר וגו'** כאשר דבר ה' ביד משה לו חסר קרייה כצ"ל:

פסקה ו

יב **לשפוך חמתי עליהם וגו'** ואעש למען שמי וגו' וכן כשיצאו כצ"ל:

פסקה ז

יג **יחנו סביב ולא יהיה קצף א"ר פנחס** כצ"ל:

יד **אם אין אתה למד מכאן** כצ"ל:

פסקה ח

טו **היו מהלכין יחפין משום שכינה שהיתה שרויה בארון וכליו** וכמ"ש של נעלך כו' וכמה שכתוב בשמ"ר ספ"ב:

טז **אחוריהם ופניהם לארון** מכאן הוציאו הרמב"ם ספ"ב מהל' כלי המקדש ע"ש. והכ"מ לא הראה מקומו:

פסקה ט

יז **זה הארון ומתו אם עושין כן** כצ"ל:

יח **מהו כבלע כו'** תנחומא ויקהל ס"ז:

יט **קוצרים ומשתחוים כו'**. סוטה ל"ה ב':

כ **ר"ח ור' מונא כו'**. ירושלמי פ"ב דסנהדרין ה"ד:

כא **אליהו אומר נתקבצו כו'**. תדא"ר פי"א:

פרק ו

פסקה א

א **משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים**. האי בבא ליתא בירושלמי שם. אבל בבבלי שם י"ג א' ובתוספתא איתא. וגרם שם אח"כ מרובה בגדים קודם למשוח מלחמה. וכאן הרכיב המסדר שתי הגי' יחד (ואין מכוון כ"כ שהרי נביא קודם למרובה בגדים וכ"ש למשוח מלחמה):

ב **לכה"ג ע"ה שנאמר יקרה היא מפנינים סברין מימר כו'** לישיבה מזה שהוא נכנס כו'. עמ"כ ומפני שכאן כתוב כבר האי קרא דיקרה היא מפנינים הוצרך המ"כ לדחוק לפרש הראיה אח"כ על ישיבה ממש מהאי קרא. אבל באמת בירושלמי שם ל"ג תחלה כלל להאי קרא אלא מתחלה א"ל מסברא לכן קאמר סברין מימר לישיבה לא עד דמייתי קרא דיקרה היא מכה"ג שנכנס לפנים וכיון דמקרא הוא ממילא הוא לכל כבוד ויקר:

פסקה ב

ג **ולקחה מעשו בדמים** כצ"ל:

ד **עמד בעיניו** מפרש בעיניו כמו לשון תחתיה וכדכתיב להלן אם תחתיה תעמוד הבהרת:

ה **לנצח זו היא עבודת הלוים שהיה כו'** כצ"ל:

ו **שהן צריכין לפדות עצמם**. כמו השבוים האסוריה בזקים (ואפשר סיפא ילכדון בחבלי עוני דרש שצריכין ליתן כספם ואבדו מנת חלקם בקדשים ונעשים עניים):

פסקה ג

ז **תני כה"ג אין נכנס כו'**. תוספתא שלהי שקלים ע"ש:

ח **אא"כ נמשח שבעה**. (יומא דף ה):

ט **עבודתו כשרה** בת"כ פ' צו הגי' פסולה. וכבר כתב המל"מ פ"ה מהל' כלי המקדש שגי' דהכא כשרה עיקר ע"ש. ועיין ויקרא רבה ספ"ח:

י **ולהלן הוא אומר מבן ל' כו'** ע"ל פ"ד:

יא **שהיו שוערים** שאינן עובדים רק עומדים בצבא לשמור פלטין של מלך:

יב **היא עבודה שהיו משוררים** כדר' יוחנן לקמן סוף הפרשה ע"ש:

יג **היו פורשין** דרש כן לעבודה והטעינה על העגלות הוא למשא:

יד **על העגלות מכסהו אלו עורות אלים מאדמים ומכסה התחש כו'** כצ"ל וכ"ה בפירש"י בתורה. והיינו דקאמר על מכסה התחש כמשמעו מפני שמכסה הראשון אין מפורש וצריך לדרשו שהוא עורות האילים:

טז **תני מזבח העולה כו'** זבחים נ"ט ב':

יז **אלו המיתרים כו'** אוסרים אותם כו'. וא"צ למה שחידש רש"י בפירושו שהיו מיתרים ליתדות העמודים (ועי' רמב"ן שהשיג עליו) אלא מיתרים דהכא שנשאו בני גרשון היו לקשור היריעות. וכן בת"י תירגם מיתרים דהכא אטוניהון שהן חבלים בעלמא לקשור בהם ולהלן בבני מררי תרגם מיתריהון שהן מיתרים שהיו מותחין להיריעות וקלעים שלא תגביהם הרוח (אלא שכמדומני שט"ס בת"י וצ"ל אטוניהון על מיתרים גם בני מררי ומיתריהן הוא תרגום יתדות שכן תרגמה בכ"מ). וע"ל ספי"ב שכתוב במיתרים דבני גרשון ג"כ לקשור היריעות ליתדות:

יח **כ"מ שהיה נעשה לכל הכלים** אפשר ר"ל אם היה צריך לעשות להם איזה תיקון:

יט **הביא הכתוב משה עמהם**. דכתיב ופקדתם. וכולל גם משה (שהדבור אליו) עם אהרן ובניו:

פסקה ד

כ **שבני מררי אסורין** (לשמור כו') עי' ערכין י"א ב' ובתוספות ד"ה מיתבי:

כא **היו עושין אטבי כו'**. ע' שבת (צ"ח ב'):

פרק ז

פסקה א

א **שנתרפאו כן**. ע"ל פי"ג:

פסקה ג

ב **בסטיא** מלבושים וכסתות:

ג **מטלין של טרודים**. פי' במ"ע מטלין הוא מקום חפירת מיני מתכות והוא מקום טרודין לפושעי במלכות שיתעסקו שם בעבודה הקשה:

פסקה ד

ד **לחם שהוא נימוח כו'**. יומא ע"ה א':

ה **פכסמין** פי' במ"ע לחם יבש שעושין שיתקיים הרבה (והיו עושין כן למאכל עבדי המלך כנהוג עתה). וז"ש פותים בתוך הזום כו' ואפשר צ"ל בכיסנין:

ו **שאהיה נותן דורא במעיהן** כצ"ל:

ז **כ"ט יום היו ישראל מושלמין כו'**. שמ"ר רמ"ב ע"ש:

ח **ר"ח בר חנינא ורשב"נ** כצ"ל:

פסקה ה

ט **על י"א דברים צרעת כו'**. ויק"ר פי"ז ושם ציינתי שבזוהר חשיב ג"כ י"א דברים כדהכא:

י **רשע אתה אמרת חי גו'** כצ"ל:

פסקה ז

יא **הארץ כנען תזרזם לענין חילוק הארץ**. כ"ה בספרי וכצ"ל (ואפשר צ"ל תיחם פי' עשה תחומין לגבולי הארץ ובא לומר שהוא כענין חסרון כיס שיותר מזה אין שייך לא"י):

פסקה ח

יב **צרוע זה מוסגר כו'**. ספרי זוטא הובא בילקוט:

יג **כל צרוע זה מוחלט**. ע' ז"ר על הילקוט שדחק מאיזה טעם ס"ד שיהיה מוסגר חייב בשילוח יותר ממוחלט. ול"נ דס"ל כמ"ד במ"ק ז' ב' דמוחלט מותר בתה"מ לכן סד"א שא"צ שילוח שישב עם אשתו ומכל מקום יותר נכון דגרסינן להיפך תחלה מוחלט ואחר כך מוסגר:

יד **לרבות כלים הנוגעים בשרץ**. נראה שתיבת בשרץ ט"ס כאן. ור"ל הנוגעים במת ואח"כ לי"א הוא דמרבי נוגעים בשרץ. וכ"מ בילקוט:

טו **וי"א טמא לנפש זה אדם וכלים הנוגעים וכו'**. ות"ק דרש טמא לנפש על אדם לבדו שהוא יכול להשתלח:

טז **ועד נקבה** לרבות מחו"כ אפשר דרש דבר הפורש מן הנקיבה ואין דוגמתו בזכר והיינו יולדת שהיא מח"כ. וע' כי"ב בנדה כ"ח ב':

יז **מכאן אמרו ג' מחנות כו'** ספרי ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן כו' כשר לבית השכינה. ז"א בלשון המשנה דכלים. ומהספרי זוטא הוא הובא בילקוט. ונראה דנפקא ליה מדכתיב (יהושע כב) אם טמאה ארץ אחוזתכם. וכ"מ אח"כ בתשב"ץ ח"ג סי' ר' ע"ש בארוכה [עיין בפי' הרמב"ן ס"פ חוקת]:

יח **ולא לסביבות המזבח** ד"א משאר צדדי המזבח שלא כנגד האולם ודין זה חדש הוא לא ביארו הרמב"ם וש"פ. והרמב"ן בהשגות ס' המצות לאוין ס"ט הכריח בזה סברתו ז"ל שאיסור ב"מ ופריעת ראש היא דוקא העבודה ע"ג מזבח ולא הקריבה לבד. וכן דעתו בשתויי יין (שם ע"ג) מדלא הוזכר רק בין האולם ולמזבח שהוא כ"ב אמה ולא אמרו על כל אורך המזבח שהוא ל"ב אמה (והרמב"ן ז"ל לא היה בידו הספרי זוטא שאין מביאו בשום מקום. והרמב"ם נראה שהיה בידו וקראו בשם מכילתא דר' ישמעאל ע' בס' המצות עשין ס"ז ע"ב מביא ממכילתא ס' במדבר. ובכ"מ ספ"ג מהל' כלי המקדש מביאו

בשם ספרי זוטא. וכן בכ"מ אחרים כאשר בארתי במ"א בס"ד). אך אפשר הברייתא דספ"ז דהכא נמי לאו מה"ת אוסרת אותה אלא מדרבנן דרך סייג וכמו דמת תופס ד"א והרבה כי"ב וצ"ע:

יט **וכשם שהיו במדבר כו'**. תוספתא פ"ק דכלים וע' זבחים קט"ז ב':

כ **בשעת מסעות כו'**. ע' מנחות צ"ה א':

כא **ולא יטמאו כו'** שומע אני כו' ספרי:

פסקה ט

כב **ראב"ש אומר אין במשמע כו'** ספרי זוטא הובא בילקוט וקצתו בספרי בקצרה:

פסקה י

כג **דאר"י בן חורתא מקדש כו'**. יומא ט' א':

כד **ולפיכך הביא כו'** ג' פורענות כו'. שבת קל"ט א':

כה **להשמיד וגו' טף ונשים וגו'**. גם יש לדרוש עד נקבה שהגאולה היתה ע"י נקבה זו אסתר שנצולו ע"י מהשילוח והגזרה:

כו **הכתוב קרא לראמולוס בת בבל**. לפי שעשתה מעשה בבל (שהחריבה בהמ"ק כמותה) כ"ה בירוש' ספ"ט דיבמות:

כז **תני רנ"א חביבין כו'**. מגלה כ"ט א' ספרי בהעלותך פיסקא פ"ד וס"פ מסעי ומכילתא:

פרק ח

פסקה א

א **רא"א יושבי בצלו כו'**. ויקרא פ"א:

פסקה ב

ב **הה"ד ה' אוהב צדיקים כו'**. שוח"ט שם:

ג **היה מפקד מרעה יפה כו'**. כ"ה בשוח"ט וכצ"ל:

ד **חביבין כו'**. מכילתא משפטים פי"ח:

ה **בד' כתות כו'**. אדר"נ פ"א תדא"ר פי"ח:

פסקה ג

ו **תני רי"א כל המכבד כו'**. אדר"נ פכ"ז:

פסקה ד

ז **את יום ששבת אבל כו'**. כצ"ל:

ח **סגרון למלך**. פי' מ"ע איש מלחמה שנשבע לעשות רצון המלך:

ט **כבד את כו' והודו לו.** ע' קדושין ל"א א':

י **סכין דפדן.** סך ותשלומין כפולין ממה שאכל ובחנם דחק המ"כ:

יא **בעון ה' דברים כו'.** ביבמות ע"ח ב' חושב שנה שלישית פוסקי צדקה ברבים ובפר"א פי"ז תני בשלישית שפ"ד. ובירושלמי רפ"ד דקדושין תני תרוייהו וכאן הוא לשון המדרש שמואל פכ"ח וכ"ה בילקוט בלק רמז תשע"א מהילמדנו ועמ"ש בבאורי לפר"א בס"ד שם:

יב **ארשב"ל ששאל כו' אר"א טעמיה כו'.** לשון הש"ס ביבמות שם:

יג **שלא עשיתם עמו חסד.** הוא לשון הירושל' שם ולא נספד כהלכה הוא לשון הבבלי שם:

יד **א"ל הקב"ה דוד אינו שאול כו'.** והיא ל' הפר"א שם והנוסחא מוטעת שם (ובכפו"פ פ"ז הביאו ג"כ בשיבוש) וכמש"ש בבאורי בס"ד שגי' דהכא נכונה וכ"ה בילקוט:

טו **לא נעשתה עבודת כוכבים בישראל.** כמ"ש (ש"א כח) ושאול הסיר את האובות ואת הידעונים:

טז **ואל בית הדמים כו'.** יבמות שם:

יז **שהוא עושה משפטו ופעלו וכו'.** ירושלמי שם:

יח **אמר דוד וכי בשביל כו'.** מדרש שמואל שם:

יט **ג' מתנות טובות כו'.** ירוש' שם:

כ **סימן לביישן שאינו כו'.** נדרים כ' א':

כא **ולמה קורין חוי על שעשו כו'.** ירוש' שם:

כב **אר"א בשריב"ל אחר שאמר כו'.** ירושלמי שם:

כג **על שפסק מזונינו.** יבמות שם ועי' וי"ר ספכ"ב:

כד **ועל שהמית כו'.** ירושלמי שם:

כה **יצתה ב"ק ואמרה בחיר ה'.** ברכות י"ב ב'

כו **שהיה אדם גדול בתורה כו'.** ירושלמי שם:

כז **ומירב היכן היא.** קושיא אחרת היא למה לא בכתבו כאן בני מירב שהרי היא היא שניתנה לעדריאל המחולתי כמ"ש (ש"א יח) ובירושלמי שם ליתא:

כח **מהו אל הצור כו'.** ירושלמי שם.

כט **והכתיב לא יומתו כו'.** יבמות שם:

ל **כתוב בתורתן אין דנין ב' ביום א'.** מתני' היא פ"ו דסנהדרין ומשמע שם ל"ד א' שהוא מה"ת משום והצילו העדה. מיהו באמת אינו ענין כ"כ לכאן. דהא מסקינן שם דבעבירה ומיתה א' דנין:

לא **וכי מה טיבן כו'**. ירושל' שם:

לב **שאול כבר עברו תריסר כו'**. יבמות שם:

לג **עמד וכנס כל זקני כו'**. פר"א שם:

לד **ומצאו את עצמות שאול ויהונתן בנו שלא שלטה בהן רמה**. כ"ה בפר"א וילקוט ועמש"ש בבאורי לפר"א שם:

פסקה ה

לה **ע"י ישראל מתודים כו'**. ספרי זוטא הובא בילקוט. ופי' מתודים וחייבים אם נשבע והודה כאמור בפרשה. וע' תוספתא פ"ו דב"ק חמור גזל כו':

לו **תושבים**. גרים תישבים:

לז **להשוות אשה כו'**. ספרי:

לח **כי יעשו שחשבו לעשות כו'**. ספרי זוטא הוכא בילקוט:

לט **כמועל במקום**. וצריך להתודות כששב. וכן מתפרש סיפא דעל הגניבות כו' ועל לה"ר כו'. שכלן לענין וידוי לכפרה קאמר [והרמב"ם בס' המצות עשין ע"ג הביאו ע"ש]:

מ **חטאת האדם ממה שבינו לבין חברו**. דרש חטאת האדם אשר אדם יחטא לאדם:

מא **להביא הנשבע לשקר והמקלל**. דסד"א שאלו משום חומרן אין מועיל להם הוידוי:

מב **אין לי אלא במשקר באלו**. כ"ה בספרי וכצ"ל וכל הברייתא שם:

מג **אין במשמע ידוי אלא בארץ כו'**. ספרי זוטא הובא בילקוט:

מד **אשר עשו ולא על מה שעשה כו'**. ספרי:

מה **כשהוא בראשו כו' חומש ואשם**. ספרי זוטא והובא בילקוט וכר"ש בב"ק ס"ה ב' דאשה נמי ליכא וע"ש ק"ט א' ובתו' ד"ה או אינו:

מו **רנ"א הרי שהיה הנגזל כו'**. ספרי ופסחים ל"א א' וש"נ:

מז **אין לי אלא איש אשה כו'**. ספרי וב"ק ק"ט א':

מח **בכסף הכתוב כו'**. ספרי:

מט **לה' יכול מקודש לאסרו לזרים ת"ל לכהן קנאו כו'**. כצ"ל וגי' הספר תמוה דאין אסור לזרים וחולין גמורין הם:

נ **מלבד איל הכפורים מכאן אמרו כו'**. ספרי זוטא הובא בילקוט:

נא **משמרה שזכתה בכסף זכתה באיל**. במתניתין דב"ק ק"י א' תנן נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה יצא וע"ש בגמ' קי"א א' וכן לקמן בסמוך אר"ע מ"ל בין יהויריב נוטל בין ידעיה נוטל ואפשר כאן לכתחלה קאמר:

נב **אשר יכפר צריך שיקדים כו'**. שם קי"א א':

נג **פרט לאיל שמת עליו היה רע"א כו'**. בז"ר הביא הגי' לאיל שמת בעליו כו' רע"א כו' וכדמסיים ואזיל שכיון שמת כיפרה לו נפשו. וגירסת הספר אולי י"ל דלאו דוקא מת אלא נשחט קאמר וכדתניא בתוספתא דב"ק פ"י הביא אשמו ולא הביא גזלו לא יהא ממרס בדמו עד שיביא גזלו (דס"ד דלאחר שחיטה נמי איל מיקרי לענין זה וע' יומא מ"ט ב') ויחשב הקדים כסף לאיל:

נד **היה רע"א כו'**. סד"א כיון שאין יכול להוציא הכסף מהם כדלקמן ונעשה כפרה גם בכסף יכולים וחייבים היורשים להביא גם האשם לאחר מיתה קמ"ל דלא:

נה **יצא מת שכיפרה לו נפשו**. כצ"ל וכ"ה בספרי:

פסקה ו

נו **שאמור המושב לה' לכהן על גזל הגר**. כצ"ל:

נז **והבכורות**. עמ"כ. וליתא דהא כאן שאין בהם לה' כלום קאמר. אלא בבכור בעל מום קאמר שניתן לכהנים כולו:

נח **רי"א וכי תרומה כו'**. ספרי:

פסקה ז

נט **שומעני יטלו בזרוע כו'**. שם:

ס **שטובת הנאת קדשים כו'**. כ"ה בספרי וכצ"ל:

סא **קדש ישראל כו'**. ספרי זוטא הובא בילקוט:

סב **לכהן לו יהיה הרי מי שנתן כסף לכהן כו'** משבא מזפרין אמר לפי שאמרו משמרה שזכתה בכסף זכתה באיל הרי שנתן כסף ליהויריב כו' לכהן לו יהיה מ"ל בין יהויריב נוטל את הכסף בין ידעיה נוטל את הכסף אמרת מתנת איש כו'. כצ"ל לענ"ד:

סג **איש אשר יתן כו'** מתנת איש מתנה כו'). כ"ה בילקוט בשם ספ"ז וכצ"ל:

סד **ויורשי קטן**. ע' ז"ר שדחק בזה. ואפשר צ"ל אפטרופסי קטן. וע' גטין נ"ב א':

סה **הרי שמדד לכהן כו'**. בז"ר הגיה בהיפוך שמדד לו בקופה עדיף. ולגי' הספרים י"ל דמדד לו בקופה היינו קופה של בעה"ב דגרוע. ע' ב"ב פ"ה א':

סו **רי"א הרי שפדה כו'**. ספרי וע' בכורות מ"ט א':

פסקה ט

סז **אשריך ישראל כך נא' בהם כו'**. כצ"ל:

סח **אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב**. ברכות ח' א':

סט **מה הזית הזה כו'**. שוח"ט שם:

ע **ושמנו דולק יפה מכל השמנים** כצ"ל. ע' שבת כ"ג א':

עא **ואין עליו נושרים כו'**. מנחות נ"ג ב':

עב **ואלו הן ברוך כו'**. מגילה י"ד ב' ספרי בהעלתך פיסקא ע"ח רות רבה פ"ב תדא"ז פ' כ"ב:

פרק ט

פסקה א

א **כיצד העובר כו'** למה"ד לצייר כו'. ויק"ר ספכ"ג:

ב **משל לארכיטקטין כו'**. ב"ר פכ"ד:

פסקה ב

ג **היא זקוקה והיא כופרת בשנים כשהיא מזנה** הא' היא כופרת באישה כו' כצ"ל:

ד **אבל אם שמעת דבר על אשתך קום כגבר למה שגבר את**. כצ"ל. וקרוב בעיני שצ"ל נקום כגבר. ורומז למקרא (משלי ו) כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם:

פסקה ג

ה **הוי שוי לבני אינשי**. שכל א' שותה בכוסו ואל תגס רוחך לבקש יותר. ומה שתלה זנות על אשתו בגסות רוח. אפשר רומז למליצת המקרא (מלאכי ב) ולא אחד עשה ושאר רוח לו (פרש"י לא שום א' עשה זה להיות לו שאר רוח כלומר רוח יתירה וגסה אלא) מה האחד מבקש זרע אלהים (מאשתו הכשירה) ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל תבגוד [ועיין סוטה (ד:) כל שיש בו גסות רוח נכשל בא"א]:

פסקה ד

ו **ויחידים נכשלים**. משמע שפירושו נכשל בלקיחת אשה מנאפת תחת אישה וקורא על בעלה שעלתה בגורלו וחוטא ילכד בה:

פסקה ה

ז **כך הולידה פ' מצורע בן כו'**. אפשר ר"ל שאם שימש מטתו באיסור בימי צרעתו וכן בזבה (שנכללת ג"כ בלשון זב האמור בפ' שילוח טמאים) אם לא פירשה מבעלה יצא הולד מרושם נואף שיענש אח"כ בנפילת ירך וצבית בטן. ויהיה לפ"ז פירושו כעין ההוא דויקרא שציין המ"כ שמביא משל לענין שעל שלא שמרה נדתה יצא הולד מצורע:

פסקה ו

ח **תני מי שלא חג כו'**. חגיגה ט' א':

ט **עושה מלוה שא"י לשלם**. אפשר לענין המאמר דרש לוה לשון חיבור כמו הפעם ילוה אישי אלי:

י **אלא מה שהיה חונן ונותן.** ולגי' הספר פירושו שאין לוה מחבירו ע"מ שלא לשלם אלא מבקש דרך תחנונים ליתן לו. אך יותר נראה שצ"ל אלא ממה שהיה לו (ר"ל של עצמו) חונן ונותן:

פסקה ז

י **שהיו מסריחים מטותיהם כו'.** שבת ס"ג א':

יא **מהו נמרץ כו'.** וע' שבת ק"ה א':

יב **עלו בשריתיה וגו' הוי פן ישבעו זרים כחך וגו'.** כצ"ל:

יג **דכתיב ניאוף** א"א בראשון תחלה לעונשי שאר העריות בפרשת קדושים:

יד **לפי שאינו גדל כו'.** כ"כ הרמב"ן שם בשם רבינו סעדיה ז"ל שרוב הנגנבים הן קטנים:

טו **אף כאן לכך הפסיק כו'.** כצ"ל:

טז **כל שתשימו עליך לא יהא כו'.** כצ"ל:

יז **רשב"נ בשר"י מנין כו'.** ירושלמי קדושין שם:

יח **לאותו זרע שהוא מיוחס כו'.** יבמות ק' ב':

פסקה ט

יט **שבפנים שחקת בו אבל בי כו'** שלא הרגיש בך שחקת אבל אני כו'. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

כ **מעביר עליו רוח קנאה והיא שותה כו'.** כצ"ל:

פסקה י

כא **זו שהתרו בה.** זו שקינא לה היא שנסתרה. אבל קינא לאשתו א' ונסתרה אשתו השניה לא. כן י"ל לגירסת הספרים. וקרוב יותר שצ"ל כדאיתא בספרי כאן ולא את הערוה ע"ש פירושו:

כב **דרך איברים שלא תאמר בקפידת כו'.** סוטה כ"ו ב':

כג **ולא שיהיה בעל רואה כו'** ספרי:

כד **התורה קראה אותה טמאה.** ירושלמי פ"ק דסוטה ה"ב. ואפשר רומז לדברי חכמים דר"י בן כיפר ביבמות י"א ב' דדרשו אחרי אשר הוטמאה על סוטה שנסתרה:

כה **כמה שיעור טומאה כו'.** לשון הירושלמי שם:

כו **מנין להעראה כו' א"ר יונה כו'.** יבמות נ"ד ב':

כז **ומניין אף עד כו'.** ע' ירושלמי פ"ו דסוטה ה"ב:

כח **ויש לך תפיסה כו'.** ירושלמי פ"ד דסוטה סה"ד:

כט **ביוה"כ שמא כו'** ולבסוף אינו ערב כו'. עיין בהגר"א א"ח סימן ר"ד ס"ק כ"ה:

ל **ד"א כו' אע"פ שאין לה עכשיו כו'** תנחומא:

פסקה יא

לא **ריהג"א אלו ז' דברים כו'**. שם:

לב **ואף הנואף אין יכול לראותו כו'**. כמ"ש שלהי נדרים דניחא ליה דלימות כמ"ש כי נאפו ודם בידיהם:

פסקה יב

לג **בעוה"ז למה שהוא טועה כו'**. כצ"ל. והיסורים היינו שהמים בודקין אותו:

לד **שאלו תלמידיו לר"ה כו'**. תנחומא:

לה **וישראל נואף בה כו' שהוא בנו של כהן מחלל את השבת**. משמע שאם היה הנואף כהן והרי הוא ממזר וחלל מ"מ כהן פסול מיקרי. וא"כ הרי הוא בכלל זרע לוי דמרבינן בקדושין ס"ו ב'. שאם עבד ונודע שהוא בן גרושה עבודתו כשרה (וכיון דעבודתו כשרה ממילא ניתן שבת לדחות ולא חילל השבת). אבל כשהנואף ישראל א"כ אינו זרע לוי וכהונה כלל. אבל הרשב"א בחדושיו שם ביאר דממזר שהוא פסול קהל אינו נקרא זרע כהונה ע"ש:

לו **אבל האשה צדה במים וצדה ביבשה**. ע' יד"מ. ואפשר הכונה כמ"ש בב"ר פכ"ג רמז למפרשי ימים שיהיו נזכרים כו'. וז"ש צדה בים שאפילו בורח לים שאין מצוים שם נשים לראותם אעפ"כ התאוה צדה שם הלב וחוזר אחריה ליבשה:

לז **שאינה תובעת בפה**. שנטע הקב"ה בטבעה כך בגזירת הוא ימשל בך כדאיתא בערובין ק' ב':

לח **תני בשם ר"מ כשם כו'**. תוספתא פ"ה דסוטה ירושלמי שם פ"ק ה"ז:

לט **לפי שדרכן של ב"י כו'**. תנחומא:

מ **אא"כ נכנסה בו רוח טהרה כו' וכי יש רשות כו'**. סוטה ג' א':

מא **תני ראב"י כלפי כו'** היה רמ"א אדם כו'. שם:

מב **תני רבי אומר ג' כו'**. ירושלמי שם פ"ק ה"ב:

פסקה יג

מג **קרבן משלו**. ע' בספרי ובנדרים ל"ה א':

מד **הנואף האכילתו מעדני כו'**. כצ"ל וכ"ה סוטה ט' א':

מה **תני אר"ש בדין כו'**. שם י"ד א':

מו **ד"א כו' שהשמן אורה כו'**. תנחומא:

מז **ב' קנאות כו'**. ספרי:

מח **אינה באה בתוך הרגל ספרי זוטא הובא בילקוט ועמ"כ**. ודבריו תימא שאדרבה הכל רשאין לראותה וכל הנשים חייבין כדאיתא סוטה ח' ב'. ובתוספתא וירושלמי פ"ק

דמ"ק תניא עושין צרכי הרבים במועד משקין את הסוטות. וכתבו הרמב"ם פ"ז מהל' י"ט הי"א (וערפ"ד מהל' סוטה). ונראה פירושו שא"צ להשהותה עד הרגל כדתנן בנביא השקר בסנהדרין פ"ט א' בשביל לפרסמו. דסד"א בשביל ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה ראוי להשהותה לרגל. קמ"ל מדכתיב והקריב אותה הכהן שראוי לקרב ולזרז משפטה ולא להשהותה:

מט **לא עבדי' כו'**. ספרי וע' סוטה ד' ב':

נ **לפני ה' בשערי כו'**. ספרי וע' שם ח' א':

נא **ראש המעמד כו'**. פסחים פ"ב א':

פסקה יד

נב **אין מים כו'**. ספרי:

נג **שאמרו ה' מעיד עלינו**. אפשר אשר צבאו פתח אהל מועד דרש לשון עדות:

נד **ס' משפחות יש שהיו מכירין כו'**. ספרי האזינו פיסקא שי"א ובשה"ר שם:

נה **אבל ישראל הבו לה' משפחות עמים**. יכולין להעמיד משפחותיהם (לשבטיהם הקרוים עמים כמ"ש עמים הר יקראו) לפני ה' ביחוסן:

פסקה טו

נו **אר"מ היא השקתהו**. סוטה ט' א':

נז **בשכר שאמר אברהם כו'**. שם י"ז א':

נח **למה היה בודקה במים ועפר כו'** תנחומא:

נט **והיא נוצרה במים**. עמ"כ שבירושלמי גי' אחרת והוא בפ"ב ה"ב ומביאה לקמן בפ' זו. שהמים הוא נגד מאין באת מטפה סרוחה. ור"ל היא שנוצרה ובאה מתולדות אדה"ר מן הזרע הדומה למים באה לכך היא נבדקת במים. כצ"ל:

ס **יכול יתקן כו'**. ירושלמי שה ועי' בבלי ט"ו א' בקצת שנוי:

סא **ג' צריכים שיראו**. שם ט"ז ב':

פסקה טז

סב **מקום שמעמידה תחלה כו'**. ספרי:

סג **כך שלא יאמר הכהן כו'** ורוחו גסה עליו ויאמר אני פורע ראש אשה לכך נאמר לפני כו'. כצ"ל:

סד **אבא חנין אומר משום ר"א כדי כו'**. שם י"ד א':

סה **יהיו כל מעשיה לשם קנאה כו'**. ספרי זוטא הובא בילקוט:

סו **לשם קנאה תהא כשרה ת"ל היא** כצ"ל כ"כ בז"ר ממתני' בסוגיא דריש מנחות:

סז **מגיד הכתוב שאין המים כו'**. ספרי:

סח **המאררים א"ר תנחומא כו'**. ירושלמי רפ"ה:

פסקה יז

סט **אין משביעין כו' ולא עורפין כו'**. סוטה ח' א':

ע **אין שורפין ב' פרות כו'**. בחולין נ"ב א' תניא שאין שוחטין ב' כאחת משום שנאמר אותה ולענין שריפה תנן בפרה פ"ד מ"ב שאם שרף שנים בגת א' פסולים ומשום מלאכה ע"ש אבל בב' גתות משמע דכשר ואפשר כאן אסור לכתחלה משום מצות חבילות ככל הני דחשיב:

עא **לא הורגין ב' אנשים כא'**. במתניתין סנהדרין מה' א' תנן ביום א' (ועמש"ל פ"ח בס"ד) אלא דמסקינן שם ל"ד א' דבעבירה ומיתה א' דנין. ומ"מ כאחד ממש תני הכא שאסור ומשום חבילות דמיתת ב"ד אית בה מצוה דובערת הרע כמ"ש הרמב"ם והרמב"ן במנין המצות. וע' ז"ר שנדחק בזה:

עב (**ולא מסגירין כו' חולטין כו'**). סוטה שם:

עג **בלשונה ואל הגנב כו'**. ספרי זוטא הובא בילקוט וע' סוטה ל"ב א':

עד **מלמד שפותח כו'**. ספרי וע' סנהדרין ל"ב א':

עה **לפי שמצינו שריבה כו'**. ספרי זוטא ע' בילקוט וע' סוטה כ"ד א' ולקמן בפרשה זו:

עו **טומאה להוציא דרך איברים**. ולעיל הביא דרשת הש"ס דממעט לה מקנוי משכבת זרע. וכאן ממעט שאין המים בודקין אותה על דרך איברים:

עז **אר"י בתחלה כו'**. ספרי:

עח **אין לי אלא כדרכה כו'**. שם:

עט **להביא את הסריס**. ע' סוטה כ':

פסקה יח

פ (**אר"ז בשם רב כו'**). שם י"ח א':

פא **פרט לחרשת**. ספרי זוטא הובא בילקוט וכתבו הרמב"ם פ"ב ה"ג. ובש"ס לא נתבאר זה. רק דאיתיה מכללא דאמרינן שם כ"ז א' הקיש אשה לאיש. וכיון דנתחרש הוא אינה שותה דבעינן והביא האיש. ה"נ חרשת היא. (ואפילו קידשה אביה דהוי קדושין דאורייתא או קידשה עצמה פקחת ואח"כ נתחרשה):

פ **תני כו' ירך שהתחיל כו'**. שם ח' א':

פא **וכן אתה מוצא באנשי כו'**. תוספתא סוף"ד:

פסקה יט

פב **ת"ל ובאו בה בכל אבר כו'**. כצ"ל וכ"ה להלן (רל"ד ד') ובילקוט בשם ספרי זוטא הגי' ת"ל ובאו ובאו ובאמת בש"ס כ"ח א' דרשינן להני ובאו כלהו לדרשא ע"ש:

פג **ת"ל לצבות בטן ולנפול ירך**. ומפרש בספרי ובסוטה (שם) מנ"ל דבבועל קאי:

פד **ולא אילמת**. שם כ"ז ב':

פה **אמן על השבועה כו'**. שם י"ח א':

פו (**אמן לע"ל**). כר"מ שם וע' בספרי:

פסקה כ

פו **ולמה מים כו'**. ירושלמי הבאתיו לעיל בס"ד:

פז **יכול כל האלות כו' האלה**. ספרי וע' בש"ס י"ז א':

פח **הכהן פסל כו'**. ספרי:

פט **בספר ולא בנייר**. שם י"ז א'.

צ **אמר אבוה דשמואל צריך כו'**. שם כ' א':

פסקה כא

צא **תני היה משקה ואח"כ כו'**. כרבנן שם י"ט א':

צב **תני כשם כו'**. כ"ז ב':

צג **מת"ל למרים אלא כו'**. ספרי זוטא הובא בילקוט:

צד **תהא מתפרקת איברים**. כ"ה שם וכצ"ל:

פסקה כב

צה **ולא מיד שלוחה**. ספרי:

צו **א"ל ר"א לר"י כו'**. שם י"ט א':

צז **מנחה א' לשם ב' קנאות**. ספ"ז הובא בילקוט וכדאיתא בכריתות ט' ב':

צח **והניף כו' במזרח כו'**. ספרי:

פסקה כג

צט **שלא חהא מונחת תוך ב' כלים**. שעשרון א' הוא ואינה נחלקת:

ק **ואחר ישקה כו' מת"ל כו'** ברישומה ניכר ע' י"ט ב':

קא **והשקה כו' שאם נמחקה כו'**. ספרי וע"ש כ"ט:

קב **רבנן אמרי כי לייט כו'**. שם ט' ב':

פסקה כד

קג **היה רמ"א מנין כו'**. שם ח' ב':

קד **אנשי דור המבול לא נתגאו כו'**. תוספתא שם פ"ג כל הברייתא:

קה **שמשון מרד כו'** שם ט' ב':

קו **רב אמר ב' תמניות כו'**. ירושלמי שם וב"ר פפ"ה:

קז **תני ר' אומר תחלת כו' ארשב"ן כו'**. ירושלמי שם ועיין בבלי ט' ב' ופירש"י שם:

קח **כאילן שאין עושה פירות**. נראה דצ"ל שעושה פירות ששורקה היא גפן טובה שעושה פירות הרבה:

קט **רבי אומר אלמלא כו'**. שם ט' ב':

קי **ויהי טוחן כו'**. שם י"א:

קיא **אר"י דבי רבי אמי לפי כו'**. שם ט' ב':

קיב **אר"י ב"ר אמר שמשון כו'**. שם י' א':

קיג **א"ר אחא אמר לפניו כו'**. ירושלמי:

קיד **אבשלום בשערו מרד כו'**. שם:

קטו **תני ר"י הנשיא כו'**. נזיר ד' ב':

קטז **אר"ח כחרובות כו'** יכול ככידון כו'. ירוש' ומדרש שמואל פי"ג. והמפרשים כאן ובירושלמי נדחקו לפרשו. ולענ"ד נראה דגרסי' יכול כלידון. ופירש זוהמא בלשון יוני כמ"ש במ"ע ערך כלידון ע"ד הירושלמי דפסחים. והוא עביר כלידון כצ"ל שם ברי"ש וכדאית' בבבלי שם ושואבת הזוהמא. וקאמר שיכול שהיו שערותיו מסובכין יחד כחרובים וזוהמא רבה בהן (ולשון קאלטו"ן שקורין בלשוננו לאיש מסובך בקלקי שערות ראשו קרוב ללשון זה ג"כ). ומפרש שהיה עשוי בדין בדין קווצות תלתלים סדורות. ואמרתי בילדותי לפני ש"ב הגאון מ' @44שאול@55 מווילנא ז"ל וקלסיה:

קיז **אבא שאול אומר קובר כו'**. נדה כ"ד ב':

קיח **כתיב וכאבשלום כו' יכול בכל כו'**. ירושלמי שם:

קיט **ולפי שגנב כו'**. שם ט' א':

קכ **ויהי מקץ כו' כל ימיו כו'**. ירושלמי שם:

קכא **וכן סנחריב כו'**. תוספתא שם:

פסקה כה

קכב **ונטמאה לשעבר כו'**. ספרי זוטא הובא בילקוט:

קכג **יכול אף כן לעתיד**. כמ"ש בספרי שאין אתה וכו' להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב:

פסקה כו

קכד **אין לי אלא לשעה כו'**. ספרי:

קכה **המקנא יקנא בשילה כו'**. ספרי זוטא הובא בילקוט ועיין בסוטה י"ד ב':

קכו **להביא מי שנתחרש**. ספרי וע' סוטה כ"ז ב':

קכז **את הארוסה ואת היבמה**. שאינן שותות כדתנן שם (כג ב') ע"ש בגמ':

פסקה כז

קכח **כהן וסריס שהן שותות**. שם כ"ד א':

קכט **והביאה את עצמה לידי דברים הללו**. שעברה ונסתרה וגרמה לשם הקדוש למחוק על המים:

פסקה כח

קל **ומנין את מרבה כו' להשקותן כשינשאו**. חסר כאן הדרשא. וע' בש"ס כ"ד א' ובירושלמי שם:

קלא **ולקנאות כל הנשים שיש בהן הויה כו'**. כדי לאוסרן אבועל כבעל. חסר ג"כ הדרשה כאן. ובילקוט בשם ספרי זוטא מייתי לה אקרא דאשה תחת אישה (ותני שם דראב"ש פליג ואמר אין משקין את הפסולות. מכלל דת"ק ס"ל אפילו משקין. ולפ"ז סתם מתני' דר"פ ארוסה שם כראב"ש). ודמפרש כאן כדי לאסרן כו' הוא מלשון הש"ס שם כ"ה א':

קלב **לא ע"י עובד כוכבים**. פי' שאין העובד כוכבים וגר תושב מקנאין לנשותיהם. אבל ישראל מקנא על ידיהם וכדאיתא בסוטה כ"ו ב':

קלג **לעשות אשה כאיש**. ספרי ושם כ"ז ב':

קלד **מה אנן קיימין אם בישראל כו'**. ירושלמי פ"ב ה"ו וע' בפי' הראב"ד לעדיות:

פסקה כט

קלה **איסור קל זה הבא על א"א כו'**.

קלו **מה אם שרצים קלים שהיא ט"ק כו'**. וכ"ה ל' הירושלמי פ"ד סה"ד. וע' בספרי שהלשון סתם טומאה קלה ונדחקו המפרשים בפירושו:

פסקה ל

קלז **שלא יקנא לא מתוך כו' של אימה**. ירושלמי ריש סוטה וכגירסת הרמב"ם שם:

קלח **מ"ט דר"י כי מצא כו'**. ירושלמי שם:

קלט **כיצד הוא מקנא כו'**. מתני' שם:

קמ **אל תדברי לשון נקי כו'**. שם:

קמא **וקנא את אשתו ראי"א כו'**. ירושלמי שם:

קמב **היה ריי"א מת"ל היא כו'**. ספרי וע' בבלי כ"ח א':

פסקה לא

קמג **ריי"א בעלה כו'**. ירושלמי פ"א ה"ג:

קמד **אף הוא שכר לה**. בירושלמי שם מביאו איידי דסיומא דסוגיא בכתובות ירושלמי ושם על רבי זכריה בן הקצב קאי ע"ש:

קמה **אבל צק הוא על שיריה**. מנחות נ"ט א':

קמו **מגיד שהוא בשתי אזהרות** שם:

פסקה לב

קמז **יפנה עליה העזרה**. ספ"ז הובא בילקוט וע' ז"ר:

קמח **ולא בשבר של חרס שם**. וכיון דכתיב כלי בעינן כלי שלם כמו במי חטאת דתנן ואין ממלאין ואין מקדשין אלא בכלי שלם. וק"ו הדברים דהכא ובמצורע מחמרין טפי דבעינן חדש ושלא נתאכמו פניו. מכ"ש דבעינן כלי שלם. בירושלמי פ"ב הלכה ב' מייתי פלוגתא מזה. ומפרש דלמ"ד דבעי חדש דקי"ל כוותיה וודאי פסול שבר כלי. והרמב"ם השמיט לבארו אפשר סמך דילפינן בק"ו כיון דבעינן חדש:

קמט **היה מביא פיילי כו'** שם ט"ו ב':

קנ **איסי כו' להביא קרקע כו'**. שם:

פסקה לג

קנא **והעמיד הכהן את האשה**. ולא כתיב אותה כמ"ש למעלה והקריב אותה הכהן והעמידה משום דשם קאי על מה שקראה למעלה אשתו של המביא וכאן בשעת השקאה חזר לקרותה האשה בעצמה שלא על שם בעלה:

קנב **ושקד לטובתה** צ"ל לחובתם או (צ"ל) לטובתם:

קנג **אם יחטא איש כו'**. ירושלמי פ"א ה"ה:

קנד **שאם היתה חיגרת כו'**. שם כ"ז א':

קנה **היו מעלין אותה לב"ד כו'**. מתני' שם כ"א:

קנו **וכשם שמאיימין כו'**. ברייתא שם:

קנז **אם אמרה טמאה כו'**. מתני' שם:

קנח **תני ופרע כו'**. ספרי:

קנט **אין לי אלא ראשה כו'**. שם ח':

קס **היתה מכוסה כו'**. שם כ' ב':

קסא **שאם היתה גידמת כו'**. כ"ז א':

קסב **תני היה מביא כו'**. שם י"ד א':

קסג **יראה אותה את המים**. ספ"ז הובא בילקוט:

פסקה לד

קסד **הכהן משביעה**. ספרי:

קסה **ילמדה כו' דברי ר' ישמעאל**. ספרי:

קסו **רי"א כו'** ע"י תורגמן. ירושלמי רפ"ז דסוטה ע"ש:

קסז **מכל צד**. עמ"כ וע' ב"ר פ"כ ובהגהותי שם בס"ד:

קסח **פרט לאונסים מה כו'**. ירושלמי פ"א ה"ב:

קסט **ואת כי שטית תחת אישך מזידה היית וכי נטמאת כו'** כצ"ל וכדלעיל דממעט אונסין מתחת אישך:

קע **לרבות בן ט' שנים ויום א'**. שיכול לקנא ממנו ועיין בירושלמי ספ"ד:

קעא **אמרו רבותינו כו'**. תנחומא:

קעב **לא על זו**. ר"ל לא על זו שבסמוך שחטאה במחשבה ע"ז אין המים בודקין אלא ע"מ שסטית תני:

קעג **במעשה מבלעדי כו'**. ירושלמי פ"א ה"ג:

פסקה לה

קעד **מכאן שאם נכתבה קודם כו'** שם י"ז א' ולהלן מביא מן הירוש' פלוגתא בזה:

קעה **מכאן אתה דן כו'**. ספרי:

קעו **לאלה ולשבועה שכל הנשים כו'**. ספ"ז עי' בילקוט וספרי:

קעז **ר"א בשר"י בן זימרא אמן לקבלה כו'** לקמן ר"פ תבא וש"נ:

פסקה לו

קעח **בא לו לכתוב כו'**. שם י"ז א' מתני' וגמ':

קעט **ר"י רשב"ל ח"א משביע כו'**. ירוש' פ"ב ה"ג:

קפ **לא על הלוח כו'**. מתני' שם י"ז א':

קפא **כתבה אגרת כו'** על ב' דפין כו'. שם בגמ':

קפב **אין כותבין כו'**. מתני' שם:

קפג **והלא דברים ק"ו כו'**. ספרי וע' שבת קט"ז:

קפד **שהכתב עושה את המים**. כ"ה בילקוט ועיין בספרי:

פסקה לז

קפה **היה רש"א נאמר כו'**. סוטה י"ט:

פסקה לח

קפו **מכאן אמרו היה נוטל כו'**. שם:

קפז **מיד האשה ולא מיד שלוחה שאם כו'**. כצ"ל וכ"ה לעיל ובספרי:

קפח **והניף כו'**. ספרי:

פסקה לט

קפט **המנחה המחוברת כו'** כבר כתוב לעיל:

פסקה מ

קצ **היה רע"א אם כו'** שם:

קצא **שיהיו אלין בה כו'**. ספרי:

פסקה מא

קצב **רי"א וכי מי כו'**. ספרי:

קצג **טהור הוא הוולד**. ע' סוטה כ"ז א' אשה מזנה כו' ויתפרש אף הולד שילדה קודם ששתתה טהור לעולם אבל היא אינה טהורה אלא עתה:

פסקה מב

קצד **תורת מלמד שהאשה כו'**. שם י"ח א' וע"ש בירושלמי:

קצה **להקיש כו' וכשם כו'**. שם כ"ז א':

קצו **היה רע"א ד"פ כו'** שם כ"ח א' וכמסקנא דגמרא שם כ"ט א':

פסקה מג

קצז **לפי שהוא אומר ועבר כו'**. ספרי:

קצח **מכאן אמרו מג"ס שנכתבה כו'**. שם י"ז ב':

קצט **מנין שאם כתב כו'**. שם י"ח א':

פסקה מד

ר **ונקה כו' אינו חושש כו'**. ירושלמי פ"ג ה"ה:

רא **ד"א ונקה כו'**. ספרי.

פסקה מה

רב **וכה"א וקדשתם היום כו' קדושים כו'** דרש ליה לשון קדושין כדלקמן פי"ב פמ"ח א':

רג **והסעירה** ברי"ש כצ"ל. ולשון שעורים דרש כמו סערה בסמ"ך:

פסקה מו

רד **של הקב"ה הה"ד אל הנחל** כצ"ל:

פסקה מח

רה **מטרונא שאל את ר"א כו'**. ירושלמי סוטה פ"ג ה"ד:

רו **היה נבדק כסוטה** כצ"ל ועי' יומא ס"ו ב':

פסקה מט

יז **כי אני ה' מקדש כו'**. יתפרש ג"כ ל' קדושין וחיבור כדלעיל שישוב שנית לקחתה:

פרק י

פסקה א

א **שנאמר ויכולו כו'**. לשון תאוה וזהו שיסדו בתפלת שבת חמדת ימים אותו קראת דכתיב ויכל ביום השביעי כ"כ בספר הפרדס הגדול לרש"י והביאוהו בשבלי הלקט ותניא:

ב **ששת ימים עשה ה' וגו'** מיוסדים על כו' תהומות נבקעו הרי ג' אמהות שמהן נבראו הכל ואיזו הם חכמה היא יראה כו' כצ"ל [והן הן ג' אמות אמ"ש שבס"י שהביא המ"כ.]:

ג **זה שכר בעל תשובה שהוא נקרא סר מרע והיא בינה** כד"א ולבבו יבין ושב ורפא וכמ"ש רפ"ב דמגלה:

ד **בתוהה על הרשעה**. בירושלמי פ"ק דפאה ושם הלשון על הראשונות:

ה **בזמן שהן קציעות**. פי' בזמן שמקוטעין ומופסקין מלעשות עוד להבא וכמו תוהה על הראשונות:

ו **ואומר עליהם הוא יחיה** (יחזקאל ל"ג) כצ"ל ועמ"כ:

ז **חלק לו כבוד**. עמ"כ וע' ויקרא פ"ב אף הכתובים חלקו כבוד כו' בנגעים וחטאים ע"ש ואפשר ר"ל ג"כ באונו בעת צערו שלוקה על חטאו אף על פי כן חלק לו האלהים שררה וכבוד:

ח **כתיב ואבדיל כו'** פסיקתא דפ' החדש וע' שה"ר שם.

ט **דברי תורה לעמודים שהן עמודי העולם**. ר"ל שהן שש סדרי משנה שהעולם שנברא בששה ימים עומד עליהם:

י **אלו שהיו נוהגין היתר בשפחות** כצ"ל וכ"ה בויק"ר ושה"ר:

י **והוא אומר לא** (באל"ף) אשם כו' כצ"ל וכ"ה שם:

יא **לכך כתיב כה תברכו בענין נזיר**. פי' סמוך לפ' נזיר ובחנם נדחק המ"כ:

פסקה ב

יב **ובוגדים** כד"א רזי לי גו' אוי לי כי בוגדים בגדו וגו' ד"א ובוגדים כו' כצ"ל. ועיד"מ שנדחק בחנם:

יג **באדם תוסיף אלו קללות כו'** כצ"ל:

יד **ז' קללות מן הכתוב כו'**. לעיל פ"ה וכן בכ"מ במדרשות נקט עשרה קללות ואפשר כאן נמי צ"ל י' במקום ז' או אפשר לשון מן הכתוב דקאמר ר"ל דוקא הכתובים בפי'. ויש לכוונם על זה:

טו **ומגדפם בלחיצה** כצ"ל. וכדכתיב והוא לחץ את ישראל:

טז **עינא ולבא תרי סרסורי כו'**. ירושלמי סוף פרק קמא דברכות [ולקמן ס"פ י"ז]:

יז **נפצעת פצעי אהבה**. אף שלשון פצעי אוהב הוא לשון המקרא מ"מ לענין המאמר דכאן נ"ל נכון דצ"ל פצעי אבוי וכדלעיל למי אבוי לנפול ירך כו':

יח **חמר טבא** (באל"ף) דדיך כו' וכצ"ל:

יט **לשון נקי דברה תורה**. כצ"ל:

כ **והוא נקרא אבי כנען וכלם היו מאררים**. פירוש כל בניהם ולקמן בפ' חזר ונשתנה מאמר זה ואין שם מלת וכן היו מאררים:

כא **לדרכי המות**. עיניך יראו זרות לפי שהיין כו'. כצ"ל:

פסקה ג

כב **בסבסטי**. הוא שומרון. עיין ערוך ומוסף ערך סווסטי:

כג **היה לו מיומם בפ"ע**. עמ"כ ופירושו מקום שמחה של ליצנות עיין ערוך (ובשוח"ט מז' י"ח הולך לטייל למיימס שלו ע"ש בהגהותי בס"ד). ועפ"י הויק"ר שציין המ"כ נראה שצ"ל דיומס בפ"ע פי' מרחץ של מים חמים כחמי טבריא ע"ש:

פסקה ד

כד **שטחה לו למעלה ממטתו**. כצ"ל:

כה **חליפות למו וגו'** וא"ר חנינא זה כו' בן שתלמדם טענות (הוא סיום דרשא דלעיל ביתומים שפתח פיך להם ללמדם טענות שטוענין ליורש כדלעיל) פתח פיך שפט צדק שלא תטה דין עני ואביון כד"א לא תטה כו'. כצ"ל:

כו **תורה שמייסרתו לשלמה כו'** אם ללומדיה כד"א כו'. כצ"ל:

כז **ר"י בר חלפתא אומר לאהבן לגיירן**. כ"ה מאמר זה בכ"מ וכצ"ל:

פסקה ה

כח **כל ששמו ושם עירו כו'**. ע' מגלה ט"ו א':

כט **וצרעה ואשנה** (יהושע טו). כצ"ל:

ל **שכך אמרו אמיה דשמשון כו'**. ב"ב צ"א א':

לא **רבנין אמרי מה זה רשע כו'**. שוח"ט מזמור פ':

לב **שר מנוחה מלמד שזכה ברוך כו'**. כצ"ל. דרש שריה בן נריה בן מחסיה הוא ברוך בן נריה וכלפי מ"ש (ירמיה מ"ה) עליו יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ע"ש בפירושי מהמכילתא פ' בא. לכן כתב כאן שר מנוחה שזכה למנוחת רוה"ק (ונשתנה שמו אז לשריה ע"ש שררה של מנוחת רוה"ק). וכן מנאו לעיל ספ"ח ברוך בין הנביאים ע"ש:

לג **ולשום שלום כו' להודיעה שהיא עקרה**. כצ"ל וכדמפורש להלן שהיתה מתרעמת על בעלה:

לד **להושיע את ישראל כו'**. יהי דן וגו' לישועתך קויתי ה' ותבוא האשה וגו'. כצ"ל:

לה **אלא על בעל מראה**. בשבת צ"ב א' אמרו בעל קומה:

לו **למה נמשלה תפלת צדיקים כעתר** סוכה י"ד א':

לז **מלמד שהצדיקים מבררים על מעשיהם**. נראה דזה קאי אקרא האתה האיש אשר דברת אל האשה. לומר שלא סמך בזה ע"ד האשה שזהו האיש אלא רצה לברר הדבר מפיו תחלה:

לח **משפט הנער מה נזירות יצטרך הנער**. כצ"ל:

לט **אמרו שליחותן ולא נאה הדבר שיקבלו שכרן** כצ"ל:

פסקה ז

מ **תני דבר כו'**. ספרי:

מא **ששנינו כו'**. נזיר ס"א א':

מב **חומר בעבדים כו'**. שם ס"א:

מג **כי יפליא לנדור כשיפרוש פרט למהרהר כו'**. כצ"ל והוא מספרי זוטא הובא בילקוט ומכי יפליא דמתרגמינן יפריש דרש ליה ועיין בשבועות כ"ו ב' דממעט ליה ממוצא שפתיך (והאי כי יפליא דרשינן ליה לדרשא אחריני ספ"ק דחגיגה):

מד **לפי שהוא אומר איש כו'**. ספרי:

מה **כנדרים מה נדרים עובר על כו'**. כצ"ל:

מו **אבל הל"מ שהאיש כו'**. שם כ"ח ב':

מז **מכאן שאדם קובע נזירות כו'**. נדרים י"ח א':

מח **שמעון הצדיק כו' ר' מונא בעי כו'**. ירושלמי ספ"ק דנזיר:

פסקה ח

מט **כל שעה שכימה נראית כו'**. ע' תוס' ר"ה י"א ב' ד"ה יום כו':

נ **שהכימה מבשלת הפירות כו'**. ב"ר פ"י:

נא **כיצד יעשה אדם סייג כו'**. אדר"נ פ"ב:

נב **יכול יחבקנה כו'**. ע' שמ"ר פט"ז:

נג **ועם חמותו**. באדר"נ ליתא ונכון דמאי רבותא הא אסור להתיחד עמה ודוקא בתו ואחותו שמותר להתיחד עמהן הוא דאצטריך לאשמועינן שמ"מ מפני הבריות שאין מכירין בקרובותיו אסור:

נד **אמרו אומר הריני נזיר מן החרצנים כו'**. מתני' ג' ב':

נה **ריה"ג אומר מיין כו'**. ספרי:

נו **ר"א הקפר האומר כו'**. שם:

נז **אין נזירות אלא פרישה כו'**. שם:

נח **שומעני מסחורתו כו' שם**. וע' פסחים כ"ג א':

נט **מגיד שעשה בו חומץ כו'**. ספרי:

ס **מגיד שאם שרה כו'**. שם ונזיר נ"ז א':

סא **לחים להביא כו'** ספרי:

סב **ויבשים כו'** לחייב ע"ז בפ"ע כו' שם ל"ח ב':

פסקה ט

סג **בא הכתוב ללמדך שאם אכל**. ספרי וע"ש ל"ז ב':

סד **שומעני אף העלין כו'**. ספרי וע"ש ל"ד ב':

סה **מיעוט חרצנים ב' כו'**. ספרי וע"ש במתני':

פסקה י

סו **כקדש שלא יגע בו**. א"א לפרש נגיעה בשער שמא יתלוש דהא אפי' לר"י דאסר דבר שאין מתכוון משמע דלא אסר כ"א לחוף ולספסף אבל ליגע מותר. ואפשר לא יגע לאו דוקא ור"ל לא יהנה ממנו בקודש:

סז **נדרו תלויה בנזירותו ולא נזירותו תלויה בנדרו**. כ"ה בספרי ע"ש במפרשים:

סח **אין לי אלא תער כו'**. שם ל"ט ב' וע' בספרי:

סט **ללמדך שאינו סותר כו'**. שם מ' א' ובירושלמי שם:

ע **אין לי אלא המגלח כמצותו כו'**. ספרי:

עא **בר פדא אמר כו'**. ירו' פ"ק ה"ג:

עב **אין לי שהוא אסור כו' להקיש ממנו גז"ש כו'**. ספרי:

פסקה יא

עג **נזיר שכלו ימיו כו'**. כל הענין שם י"ד ב' ט"ו א':

עד **מינין אסורין כו' חומר בטומאה כו'**. שם מ"ד א':

עה **שמוע אני נפשות בהמה כו'**. ספרי שם מ"ז א':

עו **שאין הקטנים ניזורין**. בגמ' ליתא. וע' פירושו במפרשי הספרי והגר"א ז"ל בהגהותיו לספרי מחקו:

עז **רע"א נפש כו'** שם ב':

עח **הייתי אומר כו'** דחזקה כו'. שם מ"ט א':

עט **אבל עומד הוא בהספד כו'**. ספרי:

פ **ר' אומר כו'**. שם:

פסקה יג

פא **במחוורת עליו כו'**. נזיר ס"ג א':

פב **איזהו טומאת התהום כו'**. (שם ב'):

פג **רי"א בפתע כו'**. כריתות ט' א' וע' ספרי:

פד **ורבנן אמרי פתאם כו'**. כריתות שם:

פה **ד"א פתאום זה שוגג כו'**. ספרי:

פו **אילו לא נכתב פתע כו'**. כריתות שם:

פז **במי שהיה טהור ונטמא כו'**. ספרי:

פסקה יד

פח **מכאן אמרו אין מביאים כו'**. קנים פ"ב וספרי:

פט **מלמד שהוא חייב כו'**. ספרי:

פסקה טו

צ **שיפרישם הכהן כו'**. שם:

צא **משום טומאת כו' דר"י**. ספרי:

צב **רא"א מאשר חטא כו'**. שם י"ט א':

צג **מיום שגלח דברי ר' יוסי כו'**. שם י"ח א' ובירושלמי פ"ו ה"ט:

פסקה טז

צד **כל אשמות שבתורה כו'**. ספרי. ושם י"ח ב':

צה **מנין שהוא אסור לטמא כו'**. מופנה כו' ספרי:

צו **ה"ז קנס**. על שלא שמר עצמו מלהיטמא כדלקמן סוף הפרשה ע"ש:

צז **מי שיש לו ראשונים כו'**. שם י"ט א':

צח **הטומאה סותרת את הכל** מ"ד א':

פסקה יז

צט **א' נזיר ימים כו'**. ספרי:

ק **יכול שאת מרבה נ"ש כו'**. ספ"ז הובא בילקוט בשיבוש:

קא **אמרו מה בין כו'**. שם ד' א':

קב **ר' אומר כו'** שם ב' ולעיל פ"ט:

קג **לקרבן טהרה או כו'**. ספרי:

קד **ביום יביא כו'**. ספרי זוטא הובא שם:

פסקה יח

קה **מגיד שבהמה כו'**. שם:

קו **בן שנה לעצמו ולא כו'**. ערכין י"ח ב' וע' בז"ר על הילקוט פי' הברייתא:

קז **למד בנזיר שיטעון כו'**. ספרי כל הברייתא:

פסקה כ

קח **מלמד שהחטאת קרב קודם כו'**. ע"ש מ"ה א':

פסקה כא

קט **רי"א בשלמים כו'** ספרי ושם:

קי **הוי מקום שהוא מבשל כו'**. בש"ס שם תני לה באיכא דאמרי אר"י כו' וחדא ל' הספרי ואידך ל' הספרי זוטא וכאן כללם המסדר ר"מ דרשן שניהם כאחד:

קיא **אין לי שמגלח כו'** וגלח אף כו'. ספרי זוטא הובא בילקוט:

קיב **המגלח פאה"מ היה משלח כו'**. מתני' שם:

קיג **אבא חנן כו'**. ספרי ושם:

קיד **ונוטל את הרוטב כו'**. מזבחו כו' שם ב':

קטו **אין לי אלא תחת שלמים כו'**. ספרי ושם:

קטז **אין לי ששורפו אלא בזמן כו'**. ספרי. והוסיף כאן מלת ששורפו לבאר. דלא מרבינן רק לענין שטעון שריפה אף בגבולין ולא לענין שלוח תחת הדוד שאינו נוהג במגלח במדינה כדלעיל:

פסקה כב

קיז

קיח **אין בשלה אלא כו'** בפ"ע כו'. ירוש' פ"ז ה"ט:

קיט **מניח כשערה**. כצ"ל וכ"ה שם:

קכ **שאם נפרצה או כו'**. ספרי כל הברייתא:

פסקה כג

קכא **אחר מעשה יחידי כו'**. שם מ"ו א':

פסקה כד

קכב **לדורות מנין כו'**. ספ"ז הובא בילקוט וקצתו בספרי:

קכג **בשילו כו'** יכול אף בבמה כו'. כרבנן בשלהי זבחים קי"ז א' ע"ש:

קכד **ולא נזרו על קרבנו**. ספרי ע"ש בז"א פי' עפ"י הירושלמי:

קכה **הרי נזרו כו'**. ספ"ז הובא בילקוט:

קכו **כך מועלין בשער**. לאו דוקא מועלין דליכא קרבן מעילה. אלא אסור בהנאה כקדש קאמר:

קכז **וכי נזיר תלוי כו'**. תמורה ו' א':

קכח **כפי נדרו כו' מנין כו'**. ספרי כל הברייתא:

פסקה כה

קכט **החטאת היה מביא להתיר הטומאה**. כד"א אשר חטא על הנפש:

קל **והעולה להתיר התגלחת** ר"ל כשם שהעולה כליל לאשים ונשרף כך השער קדש ונשרף כלו על האש:

קלא **והשלמים להתיר היוצא מהגפן**. שיכפר עליו שיוכל לשתות יין ושלום יהיה לו מיצרו שלא יקפוץ עליו כדלעיל:

קלב **ב' מיני לחם**. שהן אכילות נגד ב' אזהרות באכילה:

קלג **נסכים כו'**. שהן יין לכן ב' אזהרות של שתיה:

קלד **כדי לחזק זרועו**. אפשר רמז ג"כ לעצור כח הזרוע להתגבר על יצרו שלא יחטיאנו כשישתה יין. ואפשר רומז למקרא (הושע ז') על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי ואני יסרתי חזקתי זרועותם. כלומר כשדגנם ותירושם רבו במגורותם. למען לא יסורו בלבם אחר יצרם יסרתים לחזק זרועותם בזה להתגבר על יצרם:

קלה **ואם היתה טהורה**. ולא שתתה יין כנזיר אז תתברך בב"כ:

פרק יא

פסקה א

א **כל מי שהיה מליז במצות**. כצ"ל:

ב **וכה"א כעת יאמר ליעקב**. כמ"ש בנדרים ל"ב א' ששאלו לישראל מלה"ש מה פעל כו':

ג **ואומר ושבתם וראיתם כו'**. הוא תשובה על מאמרם שוא עבוד כו' שהביא לעיל:

ד **מארת ה' בבית רשע**. (משלי שם):

ה **ואני אהרוס וגו'** העם אשר זעם ה' עד עולם וגו'. כצ"ל וזהו מארת כו':

ו **כבוד חכמים ינחלו**. משלי שם:

ז **חבירו והיא מאכילתו כו'** כצ"ל:

ח **שכתוב בו** משלי ב'. ונלוזים במעגלותם. ודרש ליה בנואף מדכתיב בתחלה להצילך מאשה זרה:

ט **מעשיו וגוזר כו'**. צ"ל ונגזר:

י **נכנס יין יצא סוד**. סנהדרין ל"ח א':

יא **שהוא לאלה ולשבועה לבחירי**. תפס לשון המקרא והנחתם שמכם לשבועה לבחירי. ולפרש כן יתן ה' אותך לאלה וכמש"ל פ"י.

יב **וכה"א הכבד ושב בביתך**. מ"ב י"ד:

פסקה ב

יג **אין את אתא לגבן תחלה דומה כו'**. מפני שכתוב למעלה אם תעוררו את האהבה עד שתחפץ עד שיתעורר החפץ מן השמים וכמ"ש שלהי כתובות שלא ידחקו את הקץ. ע"ז חוזר ואומר כשישמע קול דודי הנה זה בא מדלג כו' וא"כ יהיה אז דומה לצבי כו'. והלשון דלהלן את אמרת לן את אתי לגבן תחלה מתפרש ג"כ כן שאמרת לנו לצפות לך לכן בוא אתה אלינו תחלה. ובשה"ר נ"א בזה עמש"ש בהגהותי בס"ד:

יד **מוריד להם מן** הה"ד אין כל חדש תחת השמש. כ"ה בשה"ר שם ובפסיקתא דפ' חודש. ור"ל כמ"ש בקה"ר פ"א מקרא זה דמה שהיה הוא שיהיה וגו' ואין כל חדש כגואל ראשון כך גואל אחרון מוריד להם המן ע"ש. ומקרא זה עוד אושיבך וגו' שמביא כאן דורש בשה"ר ורות רבה לראיה שלמדבר סיחון ועוג שהיו בו ישראל באהלים בצאתה ממצרים יוליכם ע"ש:

טו **כותל מערבי שאיננו חרב כו'**. שמ"ר פ"ב וש"נ:

טז **מה אמר חי אני כו'** כעדי תלבשי וז"ש כאן קומי לך רעיתי יפתי המקושטת בעדי עדיים ליופי ככלה:

יז **אטימוס** בסמ"ך כצ"ל:

יח **ארשב"ל ואעשך לגוי כו'**. פסחים קי"ז ב':

פסקה ג

יט **שהי' עניו**. כצ"ל כמ"ש הי"מ וכ"ה בפסיקתא דפרשת החודש. ומפני שנחבא אל הכלים ולא רצה למלוך ואמר אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה:

(כ) **היו בוססות זב"ז** כצ"ל בבי"ת ודלא כמ"כ. ופירושו דורכים מלשון בוסיס בטיט:

כ **מבזבז את ממונו וחס כו'**. דכתיב ויקח צמד בקר וינתחהו (ש"א י"א):

כא **וששקל כבוד עבדו כו'**. שאמר לנערו (שם ט) ודאג לנו:

כב **היה רודה בשדים ובשידות שהיה מושל כו'**. כצ"ל:

כג **כיון שבנה כו' אשמדאי**. כדאי' בגיטין ס"ח א':

כד **וכיון שחטא מרדו אשמדאי**. צ"ל טרדו:

כה **אלו ס' ע"ה כו'**. ירו' פ"ק דסנהדרין ה"ב:

כו **י"ב מחלקות**. פי' של ישראל הכתובים בדה"א כ"ז ובחנם דחק המ"כ בזה ונראה דהאי מגבורי ישראל שמסיים נמשך לי"ב המחלקות שהיו מגבורי ישראל העומדים חדש בחדשו על המלך ואח"כ צ"ל כלם אחוזי חרב להביא שאר העם כו':

פסקה ד

כז **לפי שכל המעשה כו'**. ספרי כל הברייתא ומקצתו בסוטה ל"ח א':

כח **אם שני כהנים כו'**. שם:

כט **כל כהן שלא נטל כו'**. שם ל"ט א'.

ל **בזמן שהכהנים כו'**. שם ב' וירושלמי ריש ברכות:

לא **ארחב"א כל האומרם בגבולין כו'**. שם מ':

לב **במדינה נושאין כו'**. מתני' שם ל"ח א':

פסקה ה

לג **במדינה פניאס**. אפשר צ"ל פיסיאה ע' ערוך ערך פס ב':

לד **וישמרך שתעשה ממנו מצות**. שלא יהיה עושר שמור לרעתו ח"ו. וגם ע"י הצדקה שיתן בלבבו ליתן (שהיא המצוה דהכא) ישמור העושר שיתקיים כמ"ש מלח ממון חסר:

לה **בברכה המפורשת כו'**. ספרי:

לו **קורא משעיר שומר מה מלילה ד"א כו'**. כצ"ל:

פסקה ו

לז **ויתן לך בנים בני תורה**. כצ"ל. וכ"ה בתנחומא:

פסקה ז

לח **ישא כו' יעבור כעסו כו'**. ספרי:

לט **ד"א ישא ה' פניו וכי כו' עד כביצה כו'**. ברכות כ' ב':

מ **כתוב א' אומר כו'**. ספרי ומדרש שמואל פ"ז כל הברייתא:

מא **בן עזאי אומר מנקה כו'**. יומא פ"ו א':

מב **היה רמ"א ג' כתות כו'**. עיין כתובות ק"ד א' והרמב"ן בתה"א סוף אבלות (פ' ע"ג בד"ח) הביאה בלשונה והוא מספרי זוטא והובא בילקוט:

מג **רש"א בא וראה שלא כמדת כו'**. שמ"ר כ"ט. ומפני הא דר"ש מביא הא דכתוב א' אומר היש מספר וכל הנמשך (ובספרי שלנו חסר הא דר"ש לכן טרחו המפרשים בשייכות הענין לשם):

מד **כא"א היש מספר כו'**. ויק"ר פל"א:

מה **כא"א מונה מספר כו'**. שמ"ר פמ"ח:

מו **ר' אומר לכלם שמות כו'**. ב"ר פע"ח ע"ש:

פסקה ח

מז **ושמו כו' מגיד כו'**. ספרי:

מח **משרבו הפרוצים כו'**. קדושין ע"א א':

מט **או במקדש מברכין כו'**. ספרי עד סה"פ: דע שהרבה דרשות שבאו בפ' י"א כתובים בפסיקתא זוטרתא דר"ט משמיה דנפשיה בלשון טוביהו אומר. ומזה נראה שהמסדר מדרש ס' נשא היה אחר ר"ט הנ"ל:

פרק יב

פסקה ג

א **ולא שמש א' משלי**. נראה ר"ל כמ"ש בחולין ס' גבי חמה:

ב **מחסי אגנתי כו'**. שוח"ט שם

ג קסטרא דידי אלהי אבטח בו כו'. כצ"ל:

ד **מן אגרת ומרכבתה**. עיין פסחים קי"ב ב':

ה **אר"ב יש מזיק שהוא כו'**. דב"ר פ"ו:

ו **היד ששולטת כו'**. תנחומא סו"פ משפטים ור"פ ויצא שוח"ט מזמור י"ז:

פסקה ד

ז **אריב"ח למה נקרא אבן שתיה כו'**. יומא נ"ג א':

ח **שהוא מכסף על כל מע"ב**. אפשר פירושו ל' כסופה וחמדה. שהוא חביב ונחמד מכל מע"ב לכן מעשה ידיו מגיד הרקיע:

ט **השמש כו' במרכבה כו'**. עפר"א ספ"ז:

י **יראים מהם ומושלמים להם**. כצ"ל וכד"א וחית השדה השלמה (איוב ה'):

יא **ואומר הבו לה' משפחות כו' ועוז**. פי' מי שמשפחתו מיוחסת בעמו שזרעו מיוחס אחריו אז יתנו כבוד ועוז ואין כבוד ועוז אלא תורה:

יב **בזמן שזרעך ניכר כו'**. ע"ל פ"ט:

יג **אפריון שכל הצורות של זהב מן מיניה**. [ואפשר צ"ל מן מיני פרי דדרש אפריון לשון פירות] לגי' הספר אפשר פי' שכל הצורות שהיו מחופות בזהב היה זהב פרוים (כמ"ש בדה"ב ג') והזהב זהב פרוים. ועל החיפוי שכתוב לעיל קאי. וחיפוי זה על הצורות תמורים ושרשרות היו כמ"ש מ"א ו' כרובים ותמורות ופטורי ציצים וציפה זהב מיושר על המחוקה. שהוא לשון אפריון. או הוא לשון זהב אופיר שמשם בא רוב הזהב לדוד ושלמה. אך קרוב בעיני שצ"ל כל הצורות של זהב היו עושין פירות מין מיניה וכדאיתא לעיל פי"א (ובהגה"ה יתירה י"ל שצ"ל שכל הצורות של זה היו כמין גינויא. כלומר כל הצורות בהמ"ק כמין חופה ואפריון):

יד **שהיה נחושת ממורט**. כמ"ש במ"א ז'. ועיין בירושלמי פ"ה דסוכה סוף ה"ז:

טו **תני שכל הבית היה נטוח כו'**. מדות רפ"ד:

טז **פותה שתחת הציר**. עי' כלים פ"י:

יז **אלו פותחות ללמדך כו'**. בשה"ר פ"ג פ"ח הגי' אלו חפיפות פירוש חפי ושני הפותחות. ובפסיקתא דותשלם כל המלאכה שלימה הגי' בלוטין. ופי' נראה מהירושלמי דשבת פ"ח ה"ו תרי פותחות וכמ"ש בהגהותי על הערוך ע' פדגיד בס"ד ע"ש. שם במדרש. ללמדך שאפילו דבר קל לא היה המקדש חסר. בפסיקתא שם דרש לה מיתשלם כל המלאכה שאלו היו הפותחות חסרין בלוט אחד לא היתה המלאכה שלמה.

יח **לגפרית מוצתת באש**. אין מובן איך נדרש זה במלת מופז. אפשר בשעה שהגפרית ניצתת באש מדלגין ממנו חלופי מראות שונות זה מזה. ודרש כן מופז לשון פוזז שפירושו ג"כ מדלג במהירות ומקפץ. או אפשר הכונה המראה הנעשה בזהב וכסף מהגפרית שמגפרין אותם בהן וכמ"ש רש"י בשבת י"ט א'. אך אין בזה משמעות למופז:

יט **לשם מקומו נקרא זהב מאופז**. ר"ל כמ"ש ירמיה ו' כסף מרוקע מתרשיש יובא וזהב מאופז [דמפרש ליה שם נזקים ומלת יובא ימשך על זהב מאופז ג"כ. שם במדרשי והיו מריבים זה לזה. בשה"י. הגי' דבובים וכ"ה בערוך ערך רב השני]:

כ **כרמיל ובוץ** דה"ב ג':

כא **אלא חשיב חזיר כו'**. אפשר ר"ל שפרט אותו מפני שהוא משוקץ מכל מפני מאכלו המאוס וכן העכבר משוקץ מכל מיני שרצים. ולכן פרט אותם ומביא ממנו דוגמא לפרש כאן ארגמן ג"כ שלכן פרטו והוא חשוב שבכלן:

כב **עשה לה פרוים**. הוא אפריון (והאל"ף נופל והמ"ם מתחלף בני"ן) וחיפה בל' ירושלמי:

כג **ועשה לה קידושין כו'**. ולא היו אלא קידושין כ"ה בתנחומא ובפסיקתא דכלת משה וכצ"ל. ופי' קדושין ואירוסין והמשכן היו נשואין וחופה ודרש וקדשתם לשון קידושין:

פסקה ו

כד **וכיון שהוקם כו' ושרתו בתוכם**. מסייס בפסיקתא באותה שעה נתקיימו' כל אותן התנאים לפיכך הוא אומר ויהי מה שאמר עשה ד"א רב אמר כו' ועי' בתנחומא:

פסקה ז

כה **רוטננית**. במו"ע גרס רוטגנת בגימ"ל ופירושו בלשון יוני הומיה ועולבת ובפסיקתא הגירסא רוננת וכ"ה הלשון להלן מרננים בכל שעה כו' והוא מלשון רינון האמור בש"ס על דבר לעז של גנאי. ואפשר עיקר הגירסא רוגנת מלשון ותרגנו באהליכם:

כו **אמרו עכשיו הקב"ה מניח אותנו כו'**. שה"ר פ"ח פ"ח. ועי' זוהר תרומה ק"מ ב':

פסקה ח

כז **בקומותם כו' וכל צבאם**. עמ"כ. והוא בחולין ס' א':

כח **מלאך ליעקב** כ"ה בשה"ר וכצ"ל: [ואפשר דרש מתלקחת. מת לוקחת. כלומר אע"פ שמתה לוקחת עצמה להיות תוך הברד:]

כט **עמו מושלמים לו לא זה כו'**. כצ"ל:

ל **מיתה ומתקהא לעשות כו'**. כ"ה גירסת הערוך ערך מתקהא. כלומר מתקשה לעשות רצון בוראה אף על פי שמתה על ידי זה:

לא **אמו אומתו**. כד"א ודמתי אמך (הושע ד'):

פסקה ט

לא **שכך אמר ליהושע ולפני אלעזר כו'**. והיה זה פיוס למשה שיהיה הכבוד לביתו אביו שיעמוד יהושע לפני אלעזר כדאיתא להלן פכ"א:

לב **ולפי כו'** זכה נרוה"ק. כלומר ולא נצרך לאלעזר וכדאמרי' בערובין ס"ג א':

לג **בכל יום ב"פ**. כדלקמן בפרשה:

לד **שנאמר ויהי ביום כלות משה להקים**. מכלל שבתחלה גם כן הקימו רק שעכשיו ביום זה כלה להקימו כדמפרש ר"ז להלן ביום שכלו הקמותיו:

פסקה יא

לה **צורר מים בעביו**. איוב כ"ו:

לו **צור שמו**. בפסיקתא דכלת משה הגי' י"ה שמו כד"א בי"ה שמו:

לז **רוח בחפניו כו' טל ומטר כו'**. משמע שע"י אליהו נעצר הרוח ג"כ ועי' ריש תענית ומש"ש בחי' בס"ד:

לח **כל אפסי ארץ ה' ממית ומחיה**. דרש אפסי ארץ הן המתים שכולם כאפס בארץ [שכלים כאפס בארץ כצ"ל. שם במדרש וכמנסקי פסקאות היו עמ"כ ולדעתי ברור שצ"ל וכמין סקפסטאות והן עגלות צב עי' ערוך בהגהותי שם בס"ד]:

לט **אפרוש וגו'** ואימר ומטר לא נתך ארצה. ושלשתן זכרן משה בפסוק כו'. מדרש שמואל פכ"ו.

פסקה יב

מ **וכנגדן אמר דוד כ"ו פעמים כו'**. פסחים קי"ח א':

מא **בזכות התורה שיקבלו עד הקמת** כצ"ל:

מב **והוא משכן כו' מט"ט**. עי' זוהר תרומה קמ"ג א' קנ"ט א':

פסקה יג

מג **כיצד כתיב בראשית כ"ו**. תנחומא ר"פ פקודי ושוח"ט מזמור כ"ו:

פסקה יד

מד **יתמשכנו ע"י ישראל**. עי' בפ' פקודי:

פסקה טו

מה **אר"ז מהו ביום מכאן כו'**. ירושלמי פ"ק דיומא:

מו **בר"ח ניסן כו'** עד צוה המקום לגלחם. ספרי כאן ועי' פרש"י בהעלותך שם:

מז **היה מחבר כולם כא'**. כלומר חוזרם ומחכרם יפה פן בהתחברם כלם כא' יהיה א' מהקרסים יוצא מלולאותיו:

מח **אחד למדידה**. כשהיה מחובר כאחד יהיה נמדד כאחד בשוה כאשר היה מדת כל היריעות כשהיו מחוברות לבדן שלא נתקמטו כלם:

מט **וא' למשיחה**. לומר שלא היה צריך להמשח פעם אחרת כשנתחבר. ולטעמיה לעיל. וע' בז"ר שפי' בע"א:

נ **וימשחם משחם כו'**. ספרי וש"נ:

פסקה טז

נא **לכך נאמר ויקריבו כו'**. שנתנחמו על כו'. דרש ליה ויקרבו שהיו צוחין ווי על העבר ונזדרזו להביא עתה:

פסקה יז

נב **אר"ה כנגד ו' מצות כו'**. ונראה שכל אלו עיקרן נאמר באסתר רבה פ"א על כסא שלמה (ואפשר גם כאן גרסינן תחלה ו' כנגד ו' מעלות לכסא ואח"כ הא דאמר ר"ה וכל המאמר):

נג **לקליינין**. פירוש הערוך ערך קלינון אל הקובה ת"י לגו קילא (וכמו קילוין שבס' נח ע' ערך קל האחרון ופי' טינדא בלע"ז והוא אוהל בלשון לאט"ן ע"ע טנדס):

נד **קמירות וכמין סקפטסיאות**. כצ"ל וכענין זה הגי' בילקוט ע' ערוך ערך סקפטס. שפי' במ"ע שש עגלת צב מכוסה מן הרוח וגשם:

נה **אלא צמודות כו' בניך בחוצן**. ות"י בציבייא שפי' בעגלת צב כמ"ש בערוך:

נו **תני בש"ר נחמי' כו'**. ירושלמי ריש שבת:

נז **כצבעו של רקיע**. עמ"כ ועדין אין רמז לצבע רקיע דוקא. גם קשה ששניהם בש"ר נחמיה. לכן כמדומני שט"ס יש כאן וכצ"ל כעין כמרוסא היו כיפין היו עשויות כקובתו של רקיע והוא פי' על כמרוסא שהוא חצי כיפה חלולה. (לשעבר היה משה עומד כו'. בפסיקתא מ' במאמר זה שלאחר שהוקם המשכן היה כן. וכ"מ מהברייתא דת"כ שבסוף סדר זה שציין המ"כ ע"ש):

נח **שומעני עגלה כו' עד ת"ל ושור לאחד**. לשון ספרי:

נט **מפני מה לא הביאו חציין כו' עד ומסרום לצבור**. לשון ספרי זוטא הובא בילקוט: (מפני מה לא הביאו חצוין כו'). שכן היה נאה יותר שתהיה עגלה א' קרבן של א' וכנגד זה היו חציין מביאי' כ"א ב' שוורים (ולשון שמא ימות שורו לאו דוקא אלא ר"ל ימותו ב' השוורים):

ס **ונמצא אותו השבט אין לו חלק כו'** ולכן נזדרזו להיות לכ"א חלק בשניהם בעגלות ושוורים:

פסקה יח

סא **שהביאום ומסרום לצבור**. ערפ"ד דשקלים ובמל"מ פ"ד מהל' שקלים. ובילקוט הגי' שלקחום בדמים ומסרום כו' ובשה"ר הגי' שור לא' שלא לקחום בדמים כו' ע"ש. ועי' בז"ר:

סב **דברי כבושים ודברי נחמות**. הלשון דברי כבושים פירושו בכ"מ דברי תוכחה ואין לו ענין לכאן. ובילקוט בשם פסיקתא הגי' דברי שבח ועי' בשה"ר פ"ו תשלום המאמר מה היו דברי שבח. ולדעתי עיקר הגי' צ"ל דברים טובים דברים נחומים כלשון המקרא (זכריה א'):

סג **עד היכן היו קיימים כו'**. ילקוט ואתחנן רמז תתכ"ד בשם ילמדנו והביאוה התוספות זבחים נ"ט ב':

פסקה יט

סד **הרי משה נוטלן ומחלקן כו'**. פי' שהקב"ה א"ל איש כפי עבודתו סתמא ומשה מדעתו הבין כונת ה' כיצד לחלקם:

סה **והמיתרים שהיו מעמידים בהם היריעות כו'**. ע"ל פ"ו ומש"ש בס"ד ונראה שט"ס כאן ומיתרים אלו צ"ל בבני מררי ע"ש:

פסקה כ

סו **רנ"א מכאן נתעלם כו'** עד נשיא א' ליום. ספרי:

פסקה כא

סז **זה קידש שמו כו'** ה"ד ויהי המקריב ביום הראשון וגו'. שמעצמו נהיה זה שהקריב נחשון שהסכימו השבטים עליו ולא מפי הדיבור נצטוו. וכדומה שהמקריב ביום הראשון דרש ביום כמו בים מי שהקריב ראשון לירד לים:

פרק יג

פסקה א

א **למלך שיצא לדרך כו'**. ויק"ר פ"ז:

פסקה ב

ב **היה ר' יוסי אומר כו'**. סע"ר פ"ז:

ג **זה הקטרה ולבונת המנחה**. כצ"ל ועיין סע"ר שם:

ד **וגלות הגרים**. וכצ"ל ופי' גלות ישמעאל כלשון המקרא (דה"א א):

ה **אחותי כמו האח לפניו מבוערת** (ירמיה לו) וזהו שמסיים שעתיד לקראם אחותי שיהיו אחוים אצלו ומ' דלשון אחותי דרש תחלה בענין אחר:

ו **ריב"ח פתר קריא במשכן כו'**. פסיקתא דכלת משה כל המאמר:

ז **עם חלבי אלו המנחות והנסכים**. מפני שהיה בהן שמן קורא נהם חלבי ל' שומן החלבים. ובשה"ר הגי' אימורי חלבי קדשי קלים והנסכים וכ"ה בברייתא דסע"ר שם:

פסקה ג

ח **השפלת עצמך לפני אחיך הקטן ממך** (יוסף) **מפני אחיך הקטן ממך** (בנימין) **חייך כו'**. כ"ה בפסיקתא דויהי המקריב ביום הראשון:

פסקה ד

ט **ולכו אמר נודע ביהודה אלהים**. ולפי שיהודה הודיע חטאתו זכה שע"י זרעו חמ"ו נתקדש ש"ש ברבים שאמר נ"נ ומני שום טעם כו':

י **שנדמה לאריות שהוא ארי' לכך כו'**. בקרא כתיב אלהא שלח מלאכה וסגר פום אריותא אך י"ל שהמלאך עשה זה שנדמה לכם כארי ובזה כאילו סגר שלח יזיקוהו:

יא **מפני מה לא הושלך נכבשן כו'**. סנהדרין צ"ג:

יב **בלבו של דריוש**. לאו דוקא של דריוש אלא בלב שריו כשעשאו הדת תחלה דכל דיבעי עד תלתין יומין יתרמי לגוב אריותא:

יג **בשבתי בתוכם בשכני בתוכם**. י"מ שדורש בשבטי כמו בשבתי בתי"ו בחילוף דטלנ"ת. ואפשר יש חסרון וצ"ל בשבט יהודה ששכנתי בתוכם הודעתי כו' ודרש בשבטי ישראל במיוחד שבשבטים שהוא יהודה. ומלת בשבתי בתוכם הוא תוספת איזה מעתיק טועה שחשב לפרש כשכבר היה (דילוג לפניו בהעתק מלות בשבט יהודה) דדרש כן כמו בשבתי בתי"ו:

יד **אם אינה סורחת כו'** ואם סורחת מלקה כו'. כצ"ל:

טו **כששמעו פ' זבים ונגעים**. כ"ה בויקרא רבה:

טז **לאכול ולשתות ולשמוח כך כנ"י כו'**. כ"ה בויק"ר:

יז **עליו נאמר מנחה טהורה כמשמעה**. כצ"ל:

יח **ואומר ויהי בעלות המנחה כו'**. ומביא ראיה מזה שתפלת מנחה חשובה ולכן קרי לה טהורה כמ"ש פ"ק דברכות ממקרא זה דלעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שאף אליהו נענה במנחה. או אפשר מביא ראיה שתפלת המנחה נקראת בשם מנחה במקרא:

יט **אר"י ב"ר אלעאי כשעמדו ישראל על הים כו'**. (סוטה לו ב) ומכילתא בשלח פ"ה:

פסקה ז

כ **או שגבה משבטו כו'**. ספרי:

פסקה ח

כא **תני רשב"י בשעה כו'**. לעיל פ"ז:

כב **חכמים תלין**. לפי שקבלו תוכחת אביהם כו' משה ואהרן כו' הוא ר"ל דאמר מפני שקנתרן לכך נאמר כלך יפה כו'. כצ"ל ועי' בפסיקתא דויהי המקריב ביום הראשון:

פסקה יא

כג **ששה בנים כו' ששה ברכות**. סנהדרין צ"ג ורות רבה פ"ז:

פסקה יג

כד **תני מגיד שלא נעשו**. ספרי:

כה **כף אחת כו' אר"ח כו'**. חגיגה דף כ"ו:

כו **זהב היא של זהב כו'**. ספרי:

פסקה יד

כז **כנגד ט"ו מלכים שהיו מן רחבעם**. שמ"ר פט"ו ע"ש:

פסקה טו

כח **וערער ואמר דיו שקידמני יהודה כו'**. כ"ה בספרי וכצ"ל:

כט **מהו לעתים כו'**. שה"ר פ"ו פ"ג אסתר רבה רפ"ד:

ל **ומסיימת במ"ם**. עמ"כ ובויק"ר פל"ד משמע שהיו מסיימין המשנה במסכת משקין שהוא מכשירין. ואפשר משנה זו דמסיימת במ"ם שהיא מימרא דלא מצא כלי מחזיק ברכה אלא שלום שאנו מסיימין בה לסימן טוב היו מסיימין בה מסכת מכשירין:

פסקה טז

לא **עובד כוכבים המתגייר ועוסק בתורה**. בכ"מ שיש מאמר זה לא נזכר המתגייר ובסנהדרין נ"ט א' מוקמינן לה בז"מ דידהו. (וכאן אפשר בכל התורה קאמר לכן הוסיף המתגייר):

לב **ושלום למטה שנאמר או יחזק כו'**. בב"ר פכ"ב מביא מקרא אחר ע"ז ע"ש:

לג **סדר קדשים**. שהוא מאור עינים בין קדשים לחולין שנאמר בה הבדלה להבדיל בין הקדש לחול כמ"ש להבדיל בין האור וב ן החושך:

(לד) {(*) **לפי הנראה שייך אות זה לעיל בסי' ב' וקרבנו מתקבלת הי' עושה יו"ט לאוהביו**.} **והיה עושה י"ט**. דוגמת כה"ג ביוה"כ כשיצא בשלום מן המקדש (ואפשר הנשיא ביום קרבנו היה בא ומשתחוה וזוכה לגלוי שכינה כמ"ש ביחזקאל לעיל):

פסקה יז

לה **שהיא עשויה ככדור שהיתה חלק יששכר**. כלומר שלחלקו באה ארץ שהיא ככדור ולא הימים (כזבולון) שהוא כקערה. ואולי י"ל כמ"ש בב"ר פצ"ח שהיה חלק יששכר בקעה בקעה מכאן והר באמצע וההר הזה היא הר חבור שהוא עגול ככדור כידוע:

לו **ואין כף אלא חוף**. בל' חכמים על כיף ימא כמו על חוף ימא:

לז **בקר שנים כו'** כי שפע ימים יינקו כדמפורש להלן ימים שנים והיינו שים גיטסר היה ג"כ בחלק זבולון וכמ"ש בבאורי לפר"א פי"ח בארוכה בס"ד:

פסקה יח

לח **שהוא פתח בהצלה תחלה**. אלא שיהודה גמר אומר מה בצע:

פסקה יט

לט **וארבעה עמודים למסך שער החצר**. כצ"ל:

מ **כנגד יריעות המשכן שהן של מיני צבעונין כד"א כו'** יריעות וגו' כרובים מעשה חושב. כצ"ל ודרשו ביומא (ע"ב ב') שני פרצופות ורומז לזה פר א' בן בקר שהוא רומז לב' פרצופות:

מא **כבש כו' תחשים**. שדומה לכבש:

מב **הרביעית שהיתה ארכן של ט"ו ט"ו אמה**. כצ"ל ועיין תוי"ט עירובין וזבחים (דף ס' א'):

פסקה כ

מג **כד"א צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל**. כפירש"י וש"מ שם דויתא ראשי עם קאי על גד שהלך לפני החלוץ וז"ש משפטיו עם ישראל כמו שעשה שמעון עם אחיו:

מד **ובני גד סייעו כו'** ונחלקה לכלם. כד"א עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם וירשו גם המה וגו':

מה **מאותן שא"ל הקב"ה ובאת אתה וזקני כו'**. בשמ"ר אמר שהם השוטרים שהוכו בשביל ישראל אז וכאן שאומר שהן הן הזקנים נראה חולק על מ"ש בשמ"ר שם שנשמטו הזקנים ולא הלכו עם משה אל פרעה וע"ש:

מו **ומשה לא חסר כלום אלא מלא רוח ה' כבתחלה**. וזהו מלאים:

מז **עדים זו ביזת הים**. קרי ביה עד (שלל) ים (של הים):

מח **וכה"א שלחיך פרדס כו'**. שנדרש על שילוחם ממצרים והמשילן לסמני הקטורת:

פרק יד

פסקה א

א **מי מנאן כו'**. סנהדרין ק"ד ב':

ב **חוץ מבלעם**. זהו תוספת לשון המסדר ר"מ דרשן לבאר דהאי כלם אינו כולל רק שהיו מישראל ואין בלעם בכללם:

ג **ומה נעביד דוד מלכא כו'**. לשון הירושלמי פ' חלק ס"ה ב':

ד **תמן אמרי כתיב כו'**. סנהדרין ק"ה א':

ה **יש אומרים שבעה כו' שמנה כו'**. עיין סוכה נ"ב ב':

ו **שעומד מבניו של מנשה שיצאו לפני אפרים ובנימין כו'**. ולא תקשה א"כ בנימין נמי די"ל אליהו משל בנימין כר"א בב"ר ס"פ ע"א:

ז **ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו**. כצ"ל:

ח **הגואלים הללו איני**. כצ"ל:

ט **בא ומסייען כו'**. פי' אף שיבואו אלו שלשה שחושב לא תהיה עיקר הסיוע עד שיבא הרביעי שהוא מב"ב של דוד שבא מרות המואביה אז יהיה. (ודרש לה מסיר רחצי ואפשר דרש רחצי מלשון בטחון בלשון ארמי):

י **מלה"ד למלך ב"ו כו'**. תדא"ז פי"ט:

יא **אפיל שתותיה כו' גאולתכם**. דרש פלשת לשון אפיל שתות. ונראה לפ"ז דרש אתרועעי שיתרצה להם ויגאלם:

יב **אמר סמא בר רקתא בשם רשב"ל**. כצ"ל:

יג **למה הקריב דוד באיסור במה כו'** זה שמואל כו' באיסור במה. צ"ע דבימי שמואל ודוד שהיה משכן נוב וגבעון הותרו הכמות כדתנן פ' בתרא דזבחים. ובתנחומא ורבינו בחיי נ"א בזה ע"ש:

יד **אלו ג' אומות אמר הקב"ה לישראל**. כצ"ל:

טו **לכשיכנסו לארץ לירש כו' ועדיין נכדו היה חיים**. ולפ"ז כשיכנסו לארץ לאו דוקא נקטי' מפלשתים דכשנכנסו לארץ כבר מת נכדו והותרו בפלשתים והיא בכלל א"י. ועיקר הדבר שמשמע כאן שאיסור אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה הוא לדורות (עד ימות המשיח שאז יהיה היתר בהם) עיין בדברי הרמב"ן בספר המצות בתוספות מנין הלאוין שהוסיף (וכ"מ ודאי למ"ד בב"ב נ"ח א' דקיני קנזי וקדמוני הן עמון ומואב וכו'. גם מ"ש כי לא אתן לך מארצם ירושה עד מדרך כף רגל דרשוהו שם עד שיבא משיח):

טז **ולפי שהיה יום שבת כו'** לכך החרים כו'. ע"ל פ' מסעי פכ"ג ובב"ר ס"פ מ"ז וש"נ:

יז **אמר יהושע השבת כלו כו'**. כ"ה לקמן ובתנחומא כאן ועי' בפר"א פל"ו ומש"ש בס"ד:

יח **ב"ר שלום למד יהושע לישראל כו'**. כצ"ל:

יט **הואיל וכבשנו אותה תחלה נקדיש כו'**. וכן התנצל שאול (ש"א ט"ו) ראשית החרם לזבוח נה':

כ **שיום שביעי להקרבה שבת** עיין מ"ק ט' א':

פסקה ב

כא **אברהם שהכיר מעצמו**. כצ"ל:

כב **א"ר אלעזר בשם ר'** (**דוסא**) [**סימאי**]. כ"ה במאמר זה בב"ר פמ"ח וש"מ וכצ"ל:

כג **לבניו ביצי"מ ובכניסתן לארץ ועתיד ליתן כו'**. כצ"ל וכ"ה שם וכ"ה הלשון כאן גבי מעט מים וכצ"ל בכל המאמר:

כד **וכה"א שלח לחמך על פני המים זה אברהם**. שאמר יוקח נא מעט מים ואקחה פת לחם. ונמצא ברוב הימים במדבר ובא"י ולע"ל:

פסקה ג

כה **בשעה שבנה שלמה כו'**. שמ"ר פ"ח וש"נ:

כו **בניתי אמר רבי יעקב בריה דרב יהודה כו'** רב הונא בש"ר יוסף כו'. וכ"ה בשה"ר וכצ"ל:

כז **בקולו של משה**. ברכות מ"ה א':

כח **שתכלת דומה לעשבים**. עמ"כ שכ"ה בשוח"ט והוא בסוף מ"ז כ"ד. וכ"ה גם בירושלמי פ"ק דברכות רק שם הגי' תכלת לים וים לעשבים. וגי' דהכא לכאורה נכונה לגרוס שם כן דמפרש לה על בין תכלת לכרתי בין תכלת לעשבים שדומין זה לזה:

ל **שחלק מכבודו ליראיו**. נקט לשון הברכה על מלכי ישראל בברכות נ"ח א':

כט **שרביטו למשה**. שהמטה נקרא ג"כ מטה האלהים ועיין פר"א פ"ד ומש"ש בס"ד:

לא **ליוסף כו' שהיה ירא כו'**. זהו כמאז"ל מכבודו ליראיו:

פסקה ד

לב **מעשה בריב"ב ור"א תסמא כו'**. חגיגה ה' א':

לג **למה נקרא מרדע כו'**. ויק"ר פכ"ט:

לד **ר"י מברך יום א' של חג כו' ריב"ל מברך**. כצ"ל והוא בירושלמי פ"ג דסוכה ה"ד:

לה **סימנין בפיהם**. עירובין נ"ד א':

לו **מהו מהמה מהומה נכנסה בך**. כצ"ל וכ"ה בקה"ר ובירושלמי פ' חלק:

לז **מייגע כו' להגות דברי חכמים**. פי' בע"פ:

לח **ספירה של תינוקות**. היא עגול וכדור בלשון לאטי"ן:

לט **כתקנן הן ערבין לשומעיהן כמש מרות נטועים בשעה כו'**. כצ"ל דדרש כמשמרות לשתי תיבות ובשי"ן ימנית כלומר כמש כממשן כמו שהן כתיקונן אז הן מרות ר"ל ערבין כמור וראשי בשמים:

מ **תני מנין שאם שמע כו'**. ספרי עקב פיסקא מ"א:

מא **אלא כדרבנות**. עמ"כ שהגיה כד רבנות מפרש כד לשון אוצר. וא"צ דכד פי' כאשר ובלשון ארמי כלומר בעת שמנה יעקב אותו ברבנות נשאר כמשמרות נטועים לעולם:

פסקה ה

מב **משמו של הקב"ה**. וזהו בשקל הקודש משם הקדוש:

מג **זה כילה את הרעב**. כמ"ש בב"ר ס"פ פ"ט:

מד **וערן הרי ג' בנים של ג' דורות**. ס"ל שערן מיוצאי מצרים היה:

פסקה ו

מה **האני**. עמ"כ ולשון אני מורה על דבר מלכות. שאין מי לבד המלך שיוכל לומר כן אני אני המדבר ומצוה ותהי:

מו **יכול אפילו א"ל אביו שחוט כו'**. יבמות ו' א':

מז **אם יכעוס כו'**. תנחומא פ' נח:

מח **לב חכם ששנינו חכם הרואה את הנולד**. כצ"ל:

נא **וכתיב ויחלוש יהושע וגו' לפי חרב**. מזה מביא ראיה דסתם מיתת מלחמה הוא בחרב (והיה אפשר לדרוש משלחת לשון חרב כמו שלח שהוא חרב):

נב **שהקב"ה דן החייב למות בהן כו'**. כצ"ל:

פסקה ז

נג **ולא במצריות בעת שמלך כו' בנות צעדה כו'**. כמ"ש בב"ר שם פ' צ"ח ועיין פר"א פל"ט ומש"ש בס"ד:

נד **ולא גנבת מקור אשתו**. כד"א ובלילה יהי כגנב ועין נואף שמרה נשף לא תשורני עין. כצ"ל נראה מביא ראי' מזה ששייך לשון גניבה בנואף וע"ל פ"ט שמביא קרא דמים גנובים:

נה **כי מנשה ע"ש יעקב נקרא**. אבל אפרים נשאר במקום יוסף לכן לעיל באפרים חושב אפרים שותלח ערן בנ' דורות שראה יוסף:

נו **ולכך קראו על שמו שלא היה לו זכר**. כן פירש"י בתורה ומכאן הוציאו מיסודו של ר"מ דרשן (כמו שנרשם שם להלן על נבח) ומוכרח דס"ל דיאיר הגלעדי הכתוב בשופטים י' שהיה שופט והיה לו ל' בנים ול' עיירות בארץ הגלעד אין זה יאיר בן מנשה (וכן מוכרח לומר לר"י דאמר בסנהדרין מ"ד שיאיר בן מנשה נפל בעי בימי יהושע). וכ"מ בדה"א ב' שזה השופט היה בן שגוב משבט יהודה ועי' רד"ק:

פסקה ח

נז **שבחן צדקת אחיו מבנימן**. כצ"ל וכדמפרש וכיון כו' הכיר צדקות אחיו כו':

נח **הורדוס וכו' לכפרה כו'** ב"ב ד':

פסקה ט

ס **קערה כו' מביא לחם**. וכמאז"ל פי"ג שקערה הוא דפוס של לחם:

סא **מן כל ימי נזרו קדש כו'**. שמשם מתחיל טעם קדושת הנזיר שלא להיטמא:

סב **לפי שפסוק האחרון כו'**. על שמשון. לכן אינו בחשבון שבט דן בכללו. וכמדומני דגרסינן על משיח וכמ"ש בב"ר שם פצ"ח והביאו רש"י בתורה:

סג **שהם נזרקו על הארץ שהיה להם רגלים**. והיו מהלכים בקומה זקופה כמ"ש בב"ר ונזרקו על הארץ לילך על גחון:

סד **שמשון היה חיגר בב' רגליו**. סנהדרין ק"ה:

סה **בין קודם כו'** היה כנזיר טמא. שהיה מותר לטמא למתים:

סו **שעל שמטמא כו' לאותו גילוח**. ולא היה גילוחו כגילוח לנזיר טמא:

סז **ולאחר גילוח הרג**. אפשר דורש שניהם מלאים לטובה בגבורתו וישועתו לישראל שהרג בהן לאחר גילוח יותר מבתחלה:

סח **שהוא שפט כו'**. ירושלמי ספ"ק דסוטה:

פסקה י

סט **א"ר תנחומא כל השבטים כו'**. שמ"ר פ"א:

ע **וי"ז בניו כו'**. עי' רש"י סוטה י"ג א' ד"ה ל"ו כתרים:

עא **תמן כתיב כו'** הרי ט' ששם נוסף קרח וחושב ז' ועם תמנע ואליפז עצמן כדלעיל הן ט':

עב **בני אליפז תימן כו'** ותמנע ועמלק (דה"א א) ותמן כתיב הוא קרא דאורייתא:

עג **תמנע בתו של אליפז היתה**. כלומר תמנע זו החשוב בקרא דד"ה דלעיל ג"כ נקבה היתה ולא חשבינן אלא זכרים:

עד **כי עיף אנכי פער פיו כגמל** כד"א אין אובסין כו' וכצ"ל עי' בב"ר שם:

עה **שפסלן הקב"ה כו'**. כדמפורש שקערה לשון צרעת והיינו פסלן והמאיסן כצרועין:

עו **כסף בל' ירושלמי** כלומר בלשון ש"ס ירושלמי והוא מדברי ר"מ דרשן המסדר:

עז **מזרק א' אלו ישראל שהפריש כו'** ומזרק הוא שנזרקו מארצם כדמפורש מעבר הנהר ואולך אותו כו':

עח **למנחה של עובדי כוכבים ולישראל כו'** כצ"ל:

עט **כתר תורה זה הארון כו'**. יומא ע"ב:

פ **וגדול המעשה יותר כו'**. ב"ב ט' א':

פא **וע"ז אמר אכתב לו רובי כו'**. שמ"ר פ' י':

פסקה יא

פב **מהו נפתלי נפת לי זו התורה**. כצ"ל:

פג **שחיתה ק"ל שנה**. כצ"ל:

פד **בן שבעים שנה היה כו'**. סע"ר פ"א:

פה **ועז משלשת וגו' פר כנגד כו'**. כצ"ל:

פו **ובני מלכים**. שבתואל מלך בארם היה ואברהם דרשו עליו נשיא אלהים מלך אתה עלינו:

פז **לפי שקראום האמהות אמהות שלכך לא נכנסו כו'**. כצ"ל:

פסקה יב

פח **לפי שניתן לו ז' מצות** שנאמר ויצו ה"א על האדם וגו':

פט **והתורה נקראת כסף כו'** בעליל לארץ מזוקק שבעתים למה נאמר האחת כו'. כצ"ל ומשבעתים דרש כסף על תורת ז' מצות שנתנו לאדם:

צ **והעמיד בנים והיו מאותה שעה**. כצ"ל:

צא **לתכלית שבעים נתלה כו'**. עמ"כ וזה לשון המסדר ר"מ דרשן (ועיקר כוונת הפייט נראה תכלית ע' יום עיין ב"ר פ"ק):

צב **ע' שמות להקדוש ברוך הוא כו' לישראל כו' לתורה**. מהן מנויין באותיות דר"ע וקצתן חסרים לפנינו שם:

צג **עשרה בריתות האמורות בפ' מילה**. ר"ל בפ' מילה עצמה בציוויים. ועוד ג' בריתות נאמרו שם אח"כ בפ' קיים המילה ולכן חושב בנדרים ל"א ב' י"ג בריתות:

צד **היה ריח הדם ערב כו'**. כצ"ל:

צה **ללמדך שכל העולם לא נברא כו'**. ששלשה אלו שמים וארץ וים הן חלקי כלל העולם:

צו **הארץ הכבדה שבכלן**. וממנה באים החטאים לאדם כי עפר הוא ולכן כנגדה שעיר לחטאת:

צז **כנגד איתני עולם חמשה**. קראם איתני אפשר על שהיו חכמים האיתנים שבעולם או משום שדרשו בפ"ה דסנהדרין ובויק"ר פ"ט איתן זה אברהם כו':

פסקה יג

צח **יכול שהוא נמשח עתה כו'**. ספרי זוטא הובא בילקוט:

ק **וכה"א זאת משחת אהרן יכול כו'**. ת"כ ה"פ צו פי"ח:

קא **ביום שנמשח בו ביום כו'**. ספרי כארכן כך כו' ספ"ז הובא בילקוט:

קב **לא היה קרבן א' מהם דוחה שבת**. כדמפורש אתם חלקתם כבוד א' לחבריכם כו' (ר"ל שדקדקתם שיהיה קרבן כלם שוה שלא יהיה לא' כבוד מרובה על של חבירו) ביום שבת שלא יהיה הפסק בקרבנכם. והוא סימן האחוה ואחדות שביניהם בלי הפסק:

פסקה טו

קג **כפות זהב י"ב לפי שה"א כו'**. ספרי:

פסקה יח

קד **י"ב מנהיגים כו'**. עי' מ"כ. ונמנו באותיות דר"ע אות מ' ע"ש:

קד **שהתחיל להורות לישראל**. כמדומה שצ"ל להראות לישראל. והמדרש דכאן חולק על מ"ש בשמ"ר פ"א ר"י ור"נ שהיה בן כ' או בן מ' באותה שעה:

קה **וכנגד סו"ד שחשבונו ס'**. עמ"כ וכמדומה שט"ס הוא וצ"ל וכנגד ס"ר שחשבונו ס' והוא ר"ת ס' רבוא (ומ"ש תחלה ס' רבוא הוא פי' בגליון על הר"ת והיינו הך) וז"ש שחשבונו ס':

קו **אלישע שימש לישראל ס' שנה** כצ"ל. והוא לשון סדר עולם רבא פ"ט הובא בילקוט מ"ב סי' י"ג:

קז **בן ס' שנה וכנגד אותיות** שבב"כ ס' שנא' ששים גבורים סביב לה (וכמ"ש במדרש שם):

פסקה כ

קח **תני ולא קם כו'**. ספרי וזאת הברכה שם:

פסקה כא

קט **יכול שהיה קול נמוך כו'**. ת"כ ויקרא פ"ב:

קי **ראי"א הרי כו'**. שם:

קיא **יכול היה הקב"ה מדבר עד סה"פ**. ריש ת"כ ויקרא ע"ש:

פרק טו

פסקה ב

א **לזכותכם**. עמ"כ שפי' כדי להעלות ולזכות אתכם. וכן מסיים לקמן לא אמרתי אלא לעלות כו'. אבל כאן נראה דלשון למען צדקו דרש. שרצה לצדק ולזכות אתכם (ועיין בויק"ר שציין המ"כ) וכדר"ח בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות כו' לפיכך הרבה כו' (ואפשר ירמוז לשון לזכותכם לדרוש שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד. שע"י קיום התירה ומצות שמכתת גופו לקיימם מזכך ומאיר שכלו להיותו מוכן להעלות בו וכ"ה נשמת אדם תמיד וכמ"ש בכל עת יהיו בגדיך (כלי הנפש) לבנים כו' ושמן על ראשך אל יחסר):

ב **חלונות צרור כו'**. שקופים כו' מנחות (פ"ו):

ג **לכך נאמר קומי אורי כי בא אורך**. קומי אורי בעוה"ז לפני במצות הדלקת הנרות ובזכות זה יבא אורך לימות המשיח:

פסקה ד

ד **וכן בפרשת בהמה טמאה** כצ"ל:

ה **מדליקין לפני אני משמר נפשותיכם כו'**. אפשר דרש בהעלותך את הנרות שלי כו' יאירו לך ז' הנרות שלמעלן (כדדרש להלן ז' אלה עיני ה' משוטטות כו') על ראשך לשמר נפשך מכל רע. וכד"א (איוב כט) כימי אלוה ישמרני בהלו נרו וגו':

פסקה ו

ו **זש"ה יראו את ה' קדושיו כו' ליראיו**. קדושיו זה אהרן קדוש ה'. ליראיו אלו הלוים (כדלעיל ר"פ ה') שבטו שניתנה להם מצות הנרות שאין לה מחסור כדמפרש לקמן שאין לה הפסק:

ז **ושבט אפרים הקריב**. להשלים במקום לוי למספר י"ב (ומנשה הבכור נחשב ליוסף) ועמ"כ:

ח **כ"ז שבהמ"ק קיים אבל הנרות כו'** והברכות כו' לעולם. אפשר דרש לפ"ז מקרא שלאחריו כפירים רשו ורעבו בזמן החורבן ודורשי ה' אהרן ובניו לא יחסרו כל טוב שלא פסקה מצותן כאור הנר כי טוב ובברכת טוב לישראל לעולם:

פסקה ז

ט **הבדיל ביד זרובבל זו המנורה שבעה אלה עיני ה' אלו ז' הנרות** כצ"ל לענ"ד ועיין תנחומא. וירמוז שבבית שני שהיו עניים עשו מנורה של בדיל (וכמ"ש במנחות כח). שבימי חשמונאים עשו של בעץ (שהוא בדיל בלשון תרגום) **ולכן אמר שאל יבזוה ביום קטנות** פי' ימי עניותם:

י **אלא כהחלונות**. עמ"כ. והרב ר"מ ברלין פי' שבערוך ע' כהחלונות מסיא בשם ילמדנו כהות היו החלונות (וכן פירש"י ביחזקאל שם בשם תנחומא ה"א יתירא כהות היו. ופשוטו י"ל כ' הדמיון דרש שהיו כעין חלונות ולא כמעשה חלונות ממש):

יא **אין אתה רואה אלא מתוך השחור**. כמ"ש בבכורות ל"ח שאין מומין בלובן שאינו אלא שומן ע"ש בפירש"י. ומזה מובן שהאורה אינה עצמית בטבע העין אלא בדבר ה' מאיר לאישון בת עין מתוך השחור והחשוך דווקא ותדין ק"ו שהיוצר עין הלא יביט ואין צריך לאורה שלנו:

פסקה ח

יב **איני משתמש אלא בשלך**. עי' זוהר ויצא (קמ"ח):

פסקה ט

יג **נמנעה השמחה מן הרשעים**. היינו אורה כמ"ש (איוב לח) וימנע מרשעים אורם (והיה אצלם ג"כ הדלקת אור הרבה לסימן שמחה ועיין בילקוט ס"פ בראשית) וניתנה לישראל ר"ל לצדיקים (וכ"ה הגי' בתנחומא) וכמ"ש בב"ר שנגנז לצדיקים לשמוח בו (כד"א אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה) ובעוה"ז כביכול הוצרך הקב"ה לישב עם הבריות רק באור הנר (שהוא רמז למעוט גלוי אור השגת כבודו בעולם) ונראה רמז למקרא (משלי ג) אור צדיקים ישמח ונר רשעים (שבעוה"ז גרמו רק לאור הנר) ידעך וישמחו צדיקים באורם שיגלה אז:

פסקה י

יד **מנורה טהורה כו'** זהב טהור בכלים אחרים כתיב ג"כ לשון זהב טהור. ועיקר הראיה מקרא שבס"פ אמור על המנורה הטהורה יערוך:

טו **ואעפ"כ נתקשה כו'** ואעפ"כ כו' ועוד נתקשה כו' ואעפ"כ כו'. נראה שרמוז בפרשה וזה מעשה המנורה מקשה כו' מקשה היא. וכמראה אשר הראה. הרי דפי' שנתקשה והראהו ואעפ"כ כתיב כן עשה ולא כתיב עשה משה לומר שבצלאל עשאה וכן מ"ש בפ' תרומה ככר זהב טהור יעשה אותה מתפרש לפשוטו שחוזר על בצלאל (ומה שנתקשה המנורה בעשייתה על משה. ירמוז שאף ההכנה השלימה מצד האדם להשים מקום לחול עליו אור שלמעלה (כמש"ל) אין בכח האדם השלם להכינה בעצמו וכמ"ש אלמלי הקב"ה עוזר לו כו'. וזהו שהי' ע"י בצלאל שניתנה בו רוח חכמה מלמעלה לעשות בכל מלאכה ולא מלבו):

טז **בצל אל היית כו'**. ברכות (נ"ה):

יז **ה' דברים שנגנזו כו'**. יומא (כ"א) ע"ש:

פסקה יא

יח **שבעה נימין היו בכנור**. ערכין (יג). ופסיקתא דעשרת הדברות ועי' רמב"ן בשער הגמול מ"ש בזה:

יט **והם העמידו כו'**. עי' ויק"ר פ"א ובהגהותי שם בס"ד:

כ **חלוקי השיר**. מחלוקת הלוים איש בכלי שיר המיוחד לו כמפורש בד"ה שם:

פסקה יב

כא **של לוי נתנו עצמם על קדוש** כצ"ל:

כב **מאסו במילה כו'**. עיין שמ"ר פי"ט:

כג **אשרי כל ירא ה'** כמש"ל שהלוים נקראו יראים:

פסקה יג

כד **בקשו השערים כו'**. שבת (ל.):

כה **אלולי שאמר ה' עזוז כו'** מלחמה וחזר ואמר שאו שערים ראשיכם וגו' ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה א"ל התגדלו כו' כצ"ל:

פסקה יד

כו **מהו ומלך המליכהו כו'**. דב"ר ספ"ב ועיין ערוך ערך ירא:

כז **אלו מאמינים שנ' (ישעיה יט) ביום ההוא יהיה וגו'** כצ"ל:

כח **ד"א כל מי שהוא ירא** כצ"ל:

פסקה טו

כט **אתה משתמש בהן ואין אחר כו'**. מנחות (כח):

ל **לקיים מ"ש אין שלטון כו'**. ע"ל ר"פ ויחי:

פסקה טז

לא **אלא דוד המלך שנאמר (ד"ה ב' כט) ויעמדו הלוים בכלי דוד וגו'** והחצוצרות ועל ידי כלי דוד וגו' והשיר משורר כצ"ל. ומדכתיב כלי דוד דרש שהיה משתמש אף בחצוצרות:

לב **החצוצרות שהיו במקדש אף הן נגנזו אבל דוד כו'**. נראה ר"ל שלא היו משמשין בחצוצרות אף בימי דוד אלא במקדש (ולשון נגנזו לאו דווקא אלא מלהשתמש בהן חוץ למקדש קאמר) וכדאמרינן בר"ה (כז.) שאין חצוצרות אלא בשערי מזרח בהר הבית וכדברי הירושלמי שהביאו הרמב"ן והר"ן שאין חצוצרות בגבולין ע"ש (ואף ביואש המלך שכתוב (מלכים ב' י"א ד"ה ב' כג) והחצוצרות אל המלך זה היה במקדש):

לג **איני נוגע בה בזו הלילה ולא בועז כו'** כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

פסקה יז

לד **בתוך ד"א כו'**. קדושין (לג.):

לה **שואל ביראה**. תוספתא פ"ז דסנהדרין וכתבוה הפוסקים בי"ד סי' רמ"ו סי"ג:

לו **שכל מי שאין נוהג כו'**. שם (לד.):

לז **בא לידי עניות**. שם איתא תורתו משתכחת (דוחק לפרש כאן ג"כ עניות תורה) ונראה ששניהם דורשים לא יאריך ימים כצל. שבגמרא דורשו בצל החכמה ע"ש בפירש"י. וכאן דורשו בצל הכסף.

לח **להקדימו בכניסה ויציאה**. כדעת הספרי שביציאה ג"כ הגדול קודם. ושלא כדברי הברייתא דדרך ארץ זוטא פ"ו שליציאה הקטן קודם:

לט **ראשים כו' מכאן כו'**. ספרי שם:

מ **א"ל צריך אתה לעבור כו'**. בקדושין (לג.) מסקינן דאי מקיף חיי וכ"כ הפוסקים ז"ל. ובתוספות רי"ד שם הביא הא דהכא בשם ילמדנו:

מא **מעלה שאין לה ירידה**. דמעלין בקודש ואין מורידין:

מב **ואין קדושתן מתחללת לעולם**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

פסקה יח

מג **מלה"ד לפלטין כו'**. ספרי הברכה פיסקא שמ"ו:

מד **שכנוסן של צדיקים כו' של רשעים כו'**. משנה בסנהדרין (עא.):

פסקה יט

מה **ומעטו עצמן אמרו אין אנו כדאין כו'**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

מו **שנאמר ואל העם תאמרו התקדשו למחר ואכלתם כו'** כצ"ל והוא מקרא הכתוב כאן בפרשה (והמציין טעה):

מז **לנר שהיה דולק כו'**. לעיל ס"פ י"ג:

פסקה כ

מח **מוטב לנו ללקות כו'**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

מט **ואל יכשלו יתר העם**. בכובד המלאכה. מלשון כי כשל כח הסבל (נחמיה ד):

פסקה כא

נ קהל **מרעים ועם רשעים לא אשב קום עשה כו'** כצ"ל:

נא **אח"ז כשסלח להם כו'** שבעים תחת אותם ע'. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

נב **הוא שכתוב ירוע כבירים לא חקר ויעמד כו'**. אפשר דרש לא חקר כשלא חקר על עונם היינו כשסלח להם אז ויעמוד להם אחרים תחתם. אך לשון ירוע כבירים כו' שנאמר על ה' קשה לדרשו על ע' הזקנים שנהרגו מעובדי העגל. לכן כמדומה שעיקר דרשא זו מקומה לקמן להך לישנא דאמר שהזקנים נשרפו בגזרת ה' במתאוננים על שהקלו ראשם בסיני (ואולי דרש לפ"ז לא חקר בשביל שלא יחקרו במופלא מהם להציץ בהקלת ראש אז שאין שעה ראויה לחקור במופלא ומכוסה):

פסקה כב

נג **כמשמרות נטועים מה משמרות הכהנים כו'** הספרים כ"ד מכאן אמרו חכמים אסור כו' החיצונים בעלי אסופות כו' כ"ה בתנחומא וע' פ' נשא:

פסקה כד

נד **אח"כ היתה ואן היו הזקנים** כצ"ל ובתנחומא הלשון היכן היו:

נה **שעה אלא שהיתה שרפתנו**. כמדומה שצ"ל אלא ששהתה שרפתם פי' נתעכבה וכדמפ"ו:

נו **יפרנסתו**. עמ"כ שהגי' ופרוסתו וכ"ה בילקוט:

נז **נדב ואביהוא נשרפו כו'** לאוה"מ ואף הן (פי' הזקנים) נשרפו כו' כצ"ל וכ"ה בתנחומא:

נח **שאר בשר כו'** למשפחותיהם ודרשינן ביומא (עה.) על עסקי משפחותיו:

פרק טז

פסקה א

א **שנו רבותינו אין מפליגין כו'**. שבת (י"ט י):

ב **ושליח מצוה דוחה את השבת**. אם לשון דוחה שבת הוא כמשמעו. א"כ בע"כ מיירי בפקוח נפש שדוחה שבת. ועי' בטוש"ע א"ח סי' רמ"ח שפי' הפוסקים האי לדבר מצוה בכל דבר ע"ש. ונראה שלשון דוחה שבת לאו דווקא. אלא כלומר לא גזרו רבנן בדבר מצוה (וכן שלוחי מצוה דסוכה להלן הוא בכל מצוה וכמ"ש בסוכה (כו:) בהולך להקביל פני רבו):

ג **ששנו שלוחי מצוה כו'**. סוכה (כה.):

ד **לעשות מצוה ונתנו נפשם והצליחו** כצ"ל:

ה **מהו חרש כו'**. רות רבה פ"ב:

ו **מבקש אינו נראה וכן הנביאים נמשלו כמלאכים ומניין כו'** כ"ה בתנחומא ורבינו בחיי וכצ"ל ור"ל שפנחס כהן ונביא:

ז **ממה שקרינו בענין והאנשים אשר שלח וגו'** וישובו וילינו וגו'. הוי שלח לך אנשים כ"ה בתנחומא:

פסקה ב

ח **נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם אלו משה כו'** כצ"ל:

ט **טפשים ועליהם אמר שלמה כו'** כ"ה שם:

פסקה ג

י **יבש חציר כו'** אע"פ שמת כו' דרש חציר על כל מין האדם כמ"ש (ישעיה שם) כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה זה שהבטיח לעשות חסד ויבש חציר נבל ציץ חסדו ודבר אלהינו כו':

פסקה ד

יא **נכרים היו המרגלים**. עמ"כ ודרש כן מ"ש כן העצל לשולחיו. שקלקלתו חוזרתן אל שולחיו כמו כאן במשה שנקראו על שמו. וביד"מ הגי' גבורים (וכ"ה הגי' בתנחומא) ופי' חצי גבור לספר לה"ר וכדכתיב בסיפיה דקרא דירמיה ולא לאמונה גברו בארץ. ולפ"ז כמדומני שעיקר מקומו הוא לקמן באידך דרשא אחר בני אדם גדולים ועשו עצמם כסילים. שע"ז מסיים ג"כ שהיו גבורים כדכתיב גברו בארץ ונתגברו לספר לה"ר:

יב **שנא' וידרכו את לשונם כו'**. לגי' המ"כ נכרים יתפרש שהכינו ודרכו מתחלה קשת לשונם לשקר (ולא כדאמר להלן שנהפכו אח"כ):

פסקה ה

יג **אלא על שהוציאו דבה**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

יד **על כל אחד ואחד ואמר פלוני כו'** כ"ה שם:

פסקה ז

טו **שהגיע לירש את התחומין**. בתנחומא ליתא מלת לירש. ולגי' הספר נקט לשון המקרא בסיפי' עלה רש. וקרוב שצ"ל לראות את התחומין וכמ"ש ראה כו' לפניך:

טז **נפלאותיך שכה"א וארון ברית ה' וגו'** לתור כו' והם אמרו ונשלחה כו' ויחפרו לנו אלא שלא האמינו כצ"ל וכ"ה קצת כעין זה בתנחומא:

פסקה ח

יז **שנאמר זו לעגם בארץ מצרים**. לקמיה כתיב ישובו לא על היו כקשת רמיה נפלו בחרב שריהם מזעם לשונם. ומידריש שפיר על המרגנים ששבו בלא עול מלכות שמים. ונהפכו כקשת רמיה כדדרש לעיל עלי' דור תהפכות. ונפלו (בחרב פיהם) מזעם לשונם שהוציאו דבה:

יח **ידע מה בחשוכה**. ודרשוהו בב"ר פ"א זה מעשיהם של רשעים שנאמר והיה במחשך מעשיהם:

יט **אם בקשת שלח לך כו'**. תדא"ר פכ"ט:

פסקה ט

כ **יושיעך מעצת כו'**. סוטה (ל"ד):

פסקה י

כא **בני תמח שמותיהם נאים ומעשיהם נאים אלו השבטים** כ"ה בתנחומא כאן ובמ"א במאמר זה:

פסקה יא

כב **עלו זה בנגב ועליתם את ההר** א"ר ברכיא הכהן בר' עם שהם עולים מצא ג' כו' כצ"ל ופי' שהענקים היו מקומם בהר כמ"ש (יהושע יא) ויכרת את הענקים מן ההר וגו' ומכל הר יהודה ומכל הר ישראל. וכן חברון קרית ארבע אבי הענק בהר הוא וכמ"ש שם (יד) לכן מיד שעלו בהר מצאום ונתייראו ולא הלכו עוד לחברון מקומם רק כלב לבדו בא שמה:

כג **לפיכך אמרו כי חזק הוא כו'** כצ"ל:

כד **אר"ל הטיחו כו'**. סוטה (לה.):

כה **מה גרמתם לעצמכם הצית אש עליה** (ירמיה שם) הצתם עליהם ר"ל שחרב בהמ"ק באש ונקבע להם ט"ב יום לשנה ודלקמן ושלהי תענית בבלי וירוש' ועיין מנחות (נג:):

פסקה יב

כו **הפסולת תחלה**. זה הנגב שהוא גרוע כמ"ש ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו) וההר הוא מקום טרשין וכן חברון אמרו טרשין דקברי בה שכבי:

כז **אין תקופת תמוז בלא תאנים כו'**. איכה רבה פ"א אות נ':

פסקה יג

כח **נוגף את כו'** בנסים כו' הוציאו דבה. אפשר רמיזא במ"ש וימותו כו' מוציאי דבת הארץ רעה במגפה כו'. דדרש האי במגפה אדלעיל ג"כ שזהו הדבה שהוציאו ענין המגפה שהיה נוגף ה' יושבי הארץ לפניהם לטובתם לדבה רעה (רבינו בחיי הביא מדרש מדכתיב וישיבו אותנו דבר עי"ש). ולכן נענשו שמתו הן עצמם במגפה מדה כנגד מדה:

כט **ושם אחימן וגו'**. ילידי הענק שהיו עד מאד גבורים כו' כצ"ל. ובא לפרש האמור להלן בני ענק מן הנפילים. שפירושו שהיו ענקים גדולים יותר מן הנפילים הידועים (ופי' בס"ד מ"ש בילקוט פ' זו בשם ילמדנו שהיו אומרים כלום לאמו של משה יכולה לבלום צפורנו של אחד מהם. שתמהו עליו רבים ונ"ל שט"ס הוא וצ"ל כלום ל' אמה של משה ור"ל כמ"ש פ' הרואה שמשה בר עשר אמין שקל נרגא בר עשר ושוור עשר ומטי בקרסולי דעוג וקטלי' הרי הי' משה להגיע עד ל' אמה. אבל הענקים אלו היו גדולים מן הנפילים שסתמן סיחון ועוג אמרו שלא היה משה עם ל' אמה שלו יכול לבלום ואפשר צ"ל לכלום כלומר לאחוז בידו צפורן של א' מהענקים ועיין בערוך ערך בדד השני שהביא מהילמדנו בזה נ"א ע"ש):

ל **להודיעך שבחה כו'**. כתובות (קי"ב.):

לא **לא בנה זו הוא הדור כו'** כצ"ל וכ"ה בתנחומא:

פסקה יד

לב **אלולי כלב כו'**. שמ"ר פ"א:

לג **ורץ לפניהם**. בתנחומא הלשון וירד לפניהם:

לד **לפיכך כו'** דרכה רגלך בה לך תהיה (יהושע י"ד) הא דכתיב דרש שהוא כדקאמר רץ לפניהם. ואפשר לשון דרכה משמע לדרוש ריצת מלחמה כמ"ש (שופטים כ"א) הדריכוהו עד נוכח הגבעה:

פסקה טו

לה **שהלכו מן הדרום לצפון מ' יום ולמ' יום היו כו'**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל ופי' שהלכו כמין גאם מן הדרום למערב עד קצה צפון כמ"ש בפירש"י בתורה:

פסקה טז

לו **ונקרא אשכול על אודות כו'**. דרש למקום ההוא סבב הקב"ה שיקרא הקורא שמו אשכול (ע"י סבה שהבונה היה שמו אשכול אוהב אברהם) להורות על העתיד מגיד מראשית אחרית ובילדותי פרשתי שאשכול אוהב אברהם קראו אשכל כשמו חסר בלא ו' ועל שם האשכול אשר כרתו בני ישראל קראוהו בוא"ו (הרומז על ישראל) שכן כתוב תחלה נחל אשכול חסר ואח"כ מלא. אלא שבפרשת דברים חזר וכתב אשכל חסר. גם הוא רחוק מכוונת המדרש):

פסקה יח

לז **כך צוהו זקנו**. עיין בילקוט חוקת ע"פ וישמע הכנעני מלך ערד מהילמדנו בארוכה:

לח **לקדמן לדרך**. כמ"ש אשר קרך בדרך:

לט **וישב לו בדרך שנאמר וירד העמלקי והכנעני**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל. ואפשר הראיה שהרי כאן כתיב בעמלקי היושב בהר. ולהלן כתיב והעמלקי יושב בעמק (וכמו שהרגיש בזה בתוספת על התורה) לומר שקדמן לדרך אל ההר:

פסקה יט

מ **כאשר עם לבבי ולא עם פי** כמ"ש רש"י בתורה:

מא **נאמן עלינו כלב שהיה שליח שבט יהודה אשר גבר באחיו** והיה בעלה של מרים אחות משה לדרשת חז"ל:

פסקה כ

מב **שאלו לא נשתוו**. דרש כמתלהמים בכ"ף הדמיון. שגם העדה רגנו בדבריהם והשוו עם המתלהמים שהן המרגלים עצמם:

מג **שקראה הקב"ה ארץ טובה**. אפשר רומז לקרא בתהלים (קו) דלקמי' דוירגנו באהליהם כתיב וימאסו בארץ חמדה:

מד **ביום שעברתי כו'**. כ"ה הלשון גם ברבינו בחיי ואפשר נד קציר נד לשון נדידה והעברה לקצור לפניהם מלכי כנען. ובתנחומא הלשון שאמרתי:

מה **לעשותם קלון בעולם**. אולי הוא כמ"ש (משלי י) נרדם בקציר בן מביש. לכן המה שבעת הקציר נדו הלכו הובישו מעשיהם לעיני כל. ולגי' הילקוט שהביא המ"כ דגרס נעשתם כרוז וכ"ה בתנחומא. אולי פירשו דדרש נד שקמו כנד גבוה שנראה לעיני כל פרסום קלקולם:

מו **הפורעניות שנטלתם ירושה**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל ודרש מלת נחלה נמשך על כאב אנוש ג"כ שהורישוהו נחלה לדורות:

מז **שתתחרב ועל ישראל שיגלו**. כ"ה שם וכצ"ל:

פסקה כא

מח **בדין שהוצאת מפיך**. פירוש שאמרו במדבר הזה לו מתנו. וברות רבה פ"ב פי' אמרו יד תבעו ויד פגעה בהם ע"ש במ"כ:

מט **אל תמרדו ואתם וגו' א"ל אין אתם כו'**. מפני שאין כתיב כאן דברי בפרשה התשובה על יהושע וכלב רק כתיב ויאמרו לרגום כו'. לכן מבאר שמפורש התשובה בסדר דברים אחינו המסו כו' וכדמפרש שהן נאמנים יותר אצלנו (וכן עשרה נגד שנים וע"ל פכ"ג ומש"ש אי"ה):

נ **ומי הם משה ואהרן**. שבהן פתח הכתוב תחלה וילונו של משה ואהרן וע"ז חוזר לרגום אותם. וז"ש אח"כ וכגוד ה' נראה באוה"מ. כלומר להצילם שיכנסו לשם. אבל יהושע וכלב לא היו נכנסין תוך ענן הכבוד:

נא **זורקין אבנים והענן כו'**. עי' סוטה (לה.):

פסקה כב

נב **ב' צווחות צווחו**. בפסיקתא זוטרתא דרבי' טובי' חשיב ד' נגד ד' גליות ע"ש:

נג **ואין אתה מב"ב ואעשה כו'** לגדול ועצום ממנו כצ"ל ודרש ממנו שאתה ג"כ יוצא ממנו מזרע אבותיהם:

נד **עכשיו אומרים בנו כו'**. כ"ה בתנחומא. וכצ"ל ועיין ברכות (לב.):

נה **ותנצח מדה"ר למדה"ד**. שכח הוא מדה"ר כמ"ש בחגיגה (ב.) בכח בגבורה כו' וכתיב ימינך ה' נאדרי בכח:

נו **את דרכך ומדה"ד העברת ממני**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

נז **עתידים המצרים לומר כדבריך**. בברכות שם הגי' עתידים עובדי כוכבים:

פסקה כג

נח **האנשים העולים וגו' מבן כ' שנה ומעלה כו'** כצ"ל:

נט **בן כ' שנה כו'** שלא היה עמהם בעצה לא הי' נכנס פחות כו' שלא היה עמהם בעצה נכנס ואם הביא כו' כ"ה בתנחומא וכצ"ל. אך צ"ע מאי דמסיים לא מת אחד מהן פחות מבן ס' שהרי פחותים מבני כ' והביאו ב"ש שהיו עמהן בעצה שלא נכנסו לארץ לא השלימו לס' ובב"ב (קכא.) אמרינן בפשיטות שלא נגזרה גזרה על פחות מבן כ' וכ"מ בירושלמי פ"ב דבכורים. וכן בדין שאין ב"ד של מעלה עונשין פחות מבן כ'. והיה נראה דגרסינן בן ס' שנה והביא ב"ש בין שהי' בעצה או לא. לא נכנס. פחות מבן ס' אפילו הביא ב"ש בין שהי' בעצה בין שלא הי' בעצה הי' נכנס בן כ' ולא הביא ב"ש (דלענין גדלות קי"ל עד שיעברו שנותיו הרי הוא כקטן אא"כ נראו בו סמני סריס) היה עמהם בעצה לא היה נכנס לא הי' עמהם בעצה הי' נכנס (הר"מ ברלין):

ס **בא וראה מה בין צדיק כו'**. אין למאמר זה ענין לכאן (אם לא שעל מה שכתוב כי אם כלב בן יפנה קאי) ונראה בלשון המאמר וכן לקמן עוד בפרשה שיש כאן תוספת מאמרים מלוקטים ממדרש אחר (כמדומה מן הילמדנו) תוך לשון המדרש שהוא התנחומא כמ"ש בהערה לס' שמות בס"ד לכן באו הדברים מקוצרים:

סא **כל הבלים שישראל כו'**. ויק"ר פכ"ט:

פסקה כד

סב **רבי יהודה אומר זונין כו'** שמ"ר פמ"ה:

סג **וכיון שחטאו א"ל משה ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך** כצ"ל כלומר דמזה משמע שכ"ז שהי' העדי עליהם לא הי' אפשר לעשות להם דבר:

סד **אר"א בנו של ריה"ג כו'**. שמ"ר פנ"א:

סה **לכך נאמר ותפרעו כל עצתי**. כד"א כי פרוע הוא:

סו **חבלתם עצמכם**. נראה רומז לקרא דשחת לו לא שתרגמו חבילו להון:

סז **נעשה להם בשר שנאמר לחם אבירים**. דרש אבירים שנתפטמו בבשר ונעשו בעלי אברים וכמ"ש במכילתא פ' בשלח:

סח **יושביה מדוע קויתי לעשות ענבים אמר הקדוש ב"ה אני הייתי כו'** כצ"ל:

סט **במדבר ראיתי אבותיכם ולא הייתי סבור** כצ"ל:

ע **סדום גפנם וגו' ענבימו ענבי רוש וגו'** כצ"ל:

פסקה כה

עא **של שקר הן**. ביד"מ הגיה של שקיא. וע"ל פי"ז שנראה ששל בעל גרוע יותר. גם אינו ענין כ"כ לכאן. ובתנחומא הגי' מצרים של שקר כו' כנען של בעלי כח הן:

עב **להספיק להם מזונות** כצ"ל:

עג **הרי מאזנים מעויין כו'**. דב"נ פ"ה:

עד **אעפ"כ לא בטלה גזרתו כו'**. אפשר סמכו ענין כאן כמ"ש בתרגום ירושלמי על כאשר דברת שהתפלל משה שיקויים גם לו אשר דבר לעשות לעם רב ע"ש:

עה **העמיד ממנו ס"ר**. ברכות ו':

עו **לאסורים צאו אלו שנתונים כו'**. ירושלמי פ' חלק סוף ה"ה ועיין איכה רבה פ"ב אות ה':

עז **בכל שפיים כו'** בדפני של אנטוכיא. דרש שפיים כמו שפם שכתוב אצל הרבלה שתרגומו בירושלמי דפנה ועי' בערוך ערך דפני:

פסקה כו

עח **כאשר ישא איש את בנו** (דברים א'):

עט **והיתה עבודת כוכבים בידם**. שקרוי' אבן כד"א (ירמיה ב) ולאבן את ילדתני:

פ **ואף כאן הוציאו על הארץ ש"ר** כצ"ל וקרוב שצ"ל אבל כאן הוציאו כו':

פסקה כז

פא **אדם קונה עבד כו'**. שמ"ר פכ"ה:

פב **איטמסיאה** להכין לו מקום עתיד למנוחתן בדרך וכלשון נצב אטימוס וכן חיברם בערוך יחד (והביא זה בשם ילמדנו. וכמש"ל שיש כאן הוספות מהילמדנו):

פרק יז

פסקה א

א **שנו רבותינו ה' דברים כו'**. קדושין (כט.):

ב **ללמדו תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם** והקב"ה לימד תורה לישראל שנאמר אני ה' מלמדך כו' כ"ה בתנחו' וכצ"ל:

ג **לימד את המצות לישראל** שנאמר אלה המצות אשר צוה ה' כ"ה שם:

ד **האב זקוק לבנו להאכילו כו'** כלומר האב זקוק ונצרך לקבל זה מבנו שהן מצות כבוד כמ"ש בירושלמי פ"ק דקדושין שחמשה דברים אלו חייב הבן לאב נגד ה' דברים שהאב זוכה לבן והכוונה כאן לסיים אבל ישראל עשה להם הקב"ה גם אלו הדברים שהבן עושה לאב (ומלשון רבינו בחיי משמע שמפרש כפשטיה שהאב מאכיל ומשקה לבן ע"ש):

ה **מה האב נותן לבנו נכסים**. זה אינו חיוב רק דרך מתנה לבן הבן חייב להעלות לו דורון כנגדו:

פסקה ב

ו **בשם ר"ח אביו של ר"א** כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

ז **כי כבר רצה וגו' זו הכנסת א"י**. שתחת שנענשו אבותיהם במרגלים שהביאו אשכול ענבים להראות שפריה משונה ולא נכנסו לארץ נצטוו בניהם אחריהם במצות נסכים כשיכנסו לא"י והובטחו שיכנסו לארץ וכ"ה בצרור המור בשם מדרש:

ח **להר המוריה א"ל הקב"ה אל תשלח ידך אל הנער אמר אברהם כו'** כצ"ל וכ"ה בתנחו':

ט **א"ל לאו אלא להודיעך** כצ"ל וכ"ה שם:

י **הרי כבר פי' יצחק ומהו את יחידך** כ"ה שם וכצ"ל:

יא **רבון העולמים אפשר לי לירד כו'**. כ"ה שם פי' בתמיה:

יב **נטלו והספיגו**. פי' הספיגו במלח כלשון המשנה בזבחים (סד:) ובחנם דחק המ"כ. והר"מ ברלין פי' דגרסינן והפסיגו פי' נתחו לאברים כתרגומו וינתח ויפסג:

יג **חייך כאלו בניך נתקרב כו'** כצ"ל:

יד **שבאו על איוב היו ראויין לבא על אברהם**. שאברהם זכה לקבל יסורין כדאיתא בספרי האזינו פסקא שי"א וע"ש פסקא רי"ב ובתדא"ז פכ"ה (הדברים מכוונים למ"ש ז"ל שאיוב נשמת תרח):

טו **באותה שעה א"ל כו'**. כי כבר רצה כו' ר"ל כבר יש מי שיקבלם וכמ"ש בב"ר ס"פ נ"ז:

טז **ושכחו לעשות יוהכ"פ**. עיין מ"ק (ט"ז:):

פסקה ג

יז **הביאו אפלה עליהם וישבו כלם באפלה וארון ברית ה' ומשה כו'** כצ"ל ור"ל מפני שהארון ומשה שהאורה יוצא מהן לא משו מהמחנה לכן נשארו כלם באפלה:

יח **אעפ"כ ותחגרו איש את כלי** כצ"ל ועמ"כ דלשון איש דרש. וי"ל לשון ותחגרו דרש לשון קיבוץ ואסיפה כמו חגירת צפורן:

יט **מטפה לטפה נתמלא ההין** ופי' בתוספות כלומר בשביל דבר מועט כעס המקום עליהם:

כ **שהזידו על חניותיו כו'**. ועמ"כ ואפשר צ"ל על הניותיו בה"א. ור"ל על דעתו של מקום שבכל צרתם לו צר ולא נחה שיפלו ביד האמורי והן הזידו ותהינו עשו רצון הנאת עצמם לפי דעתם:

כא **כך היו פורחים עליכם**. שהיו עולים עליהם מעלה כמ"ש יעלה עליך מעלה מעלה וגו':

כב **ויאמר ה' קום לך למסע אם באתי כו' אלה קום כו'**. ר"ל ולקמיה כתיב בפ' עקב ולא אבה ה' השחיתך ויאמר ה' אלי קום לך למסע וגו' ויבאו ויירשו. וז"ש הוי כי תבאו אל הארץ. ר"ל שמיד אחר ויכתום עד חרמה כתיב כי תבאו אל הארץ שיתחילו לילך וליסע ממקום הזה למקום אחר:

פסקה ד

כג **אלא אם מקריבו והוא ערב** כצ"ל:

פסקה ה

כד **הקב"ה כו' להנחילם לחיי עוה"ב**. כזורע מעט ע"מ להצמיח הרבה כן התורה אור והמצוה זרוע לצדקה להצמיח לעוה"ב:

כה **שחט ונתן לכהן הזרוע כו'**. היינו כשכבר שחט. ונכון לגרוס תחלה יבא לאכול בשר וזבחת מבקרך כו' כלומר לשחוט כדין ואח"ז גרסינן שחט ונתן לכהן כו':

כו **ועכשיו כו' שהתכלת נגנז**. הביאו הגר"א בביאורי א"ח ס"ט ס"ק ג'. ועיין בספרי הברכה פסקא שנ"ד:

כז **אותו ולא אותם**. כ"ה בספרי וכ"ה בכפתור ופרח פרק ס':

כח **אפכיות**. עיקר הפי' שוברות לשטרי מחילה על חוב:

פסקה ו

כט **אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים הלב והעינים וכו'** כצ"ל:

ל **את החבל**. הוא משל לחוטי הציצית שע"י ראייתם זוכרין מצות ה' וניצולין מהחטאים הזדונים שלא יעברו על ראשם (וכן מקרא דהחזק במוסר הוא ג"כ רמז לזה שצריך לתפוש תמיד בציצית לזכרון והן נקראין מוסר כמ"ש בזוהר בר"מ (קעה.) שתכלת הוא זכרון לרצועה לאנקאה כו' ע"ש). וע"י כן הוא חייך:

פרק יח

פסקה א

א **וירד מן כבוד שהיה בידו**. כלומר אף מה שבידו כבר אבד וכדאיתא בסוטה (ט:) ע"ש. ולא מפרש כאן דרשא על מקרית עז. ומשמע דדרש ליה על משה שהוריד התורה עז מבטחה. ובילקוט הוסיף כאן מלשון המאמר להלן (ר"ע סע"ד) דדרש קרית עז זו התורה ע"ש:

פסקה ב

ב **ע"י אליצפן כו' לכך ויקח קרח**. כלומר לכן פירש יחוסו כאן לרמוז שבשביל עניני יחוסו הוא שחלק:

פסקה ג

ג **טלית שכלה תכלת כו'**. ירושלמי פ' חלק סה"א:

ד **רע"ה פרשיות**. פרשיות פתיחות וסתומות יש הרבה יותר. נראה דגרסינן קע"ה פרשיות. והיינו כמ"ש בירושלמי בפ' כל כתבי ומ' סופרים ס"פ ט"ז ושוח"ט מז' כ"ב ואותיות דר"ע אות צ'. קע"ה פרשיות בתורה שכתוב בהן דבור אמירה ציווי כנגד שנותיו של אברהם (ומסיים במ"ש שם לפיכך קובעים קע"ה סדרים בתורה. והיינו לבני מערבא דמסיימי אורייתא לג' שנים):

ה **שלבו לקחו**. לצד אפיקורסות:

ו **ומטועני הארון היה**. שהיו כלם גדולים בתורה:

ז **ועשה להם משתה**. כמ"ש בחולין (ה.) שאין הסתה בלא אכילה ושתייה:

ח **עמדו כנגדו ויקומו לפני משה**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

פסקה ד

ח **לקח טליתו**. כדלעיל שכלה תכלת:

ט **והלך ליטול עצה מאשתו**. לכן נפל בגיהנם כמ"ש בב"מ (נט.):

י **אמרו לו מי עשה לך כך אמר להם כו'**. לכאורה ראוי לגרוס אמרה לו ואמר לה כו' ועל אשתו של קרח קאי כמ"ש בסנהדרין (קי.) וכאן קצרו המעתיקים וסמכו על הש"ס:

יא **הרביתם עלינו משוי**. ז"ש רב לכם כו' למה תתנשאו כו':

יב **טוב לנו למות תחת מצרים כו'**. כ"ה בתנחומא ודרש מ"ש כי העליתנו כו' למות במדבר שפירושו כמ"ש בפ' בשלח מי יתן מותנו כו' כי הוצאתם אותנו אל המדבר כו':

יג **ובקשו לסקלו**. אפשר יליף האי ויפול על פניו דמשה ממ"ש במרגלים ויפל משה ואהרן על פניהם שכתוב שם ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים (שדרשוהו שם על משה ואהרן). או יליף כעין גז"ש האי המעט כי העליתנו ממ"ש בפ' בשלח עוד מעט וסקלני:

יד **עומדים כנגדנו להרגנו**. כדבסמוך שבקשו לסקלו גם י"ל ויקומו לפני משה דרש כמו ויקומו על משה כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש וכמ"ש ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו (וכמ"ש ז"ל שקרח הוא קין):

טו **וכשם שהבדלתי בין אור כו'** כ"ה בתנחומא ולקמן:

פסקה ז

לכנוס עכשיו אע"פ שאין לפניו אכילה כו'. כ"ה בתנחומא:

בשביל תשמישו של עולם. ואלמלי היה האור וחשך מעורבין יחד לא היה נהנה העולם בשימושן. כן הבדלת ישראל מעובדי כוכבים וכהנים מישראלים ע"י הבדלתם הוא תשמישם שהיו יכולים לעמוד בקדושתם (ועמ"ש בהגהותי ויק"ר פ"ז בס"ד) ויהיו פנויים לעבוד ה':

פסקה ח

בבת א'. בחנחומא וילקוט הגי' בבית אחד (ובתנחומא הגי' ואין כלם מתקבצים בבית א' לכן מסיים אבל אנו כו' ומזבח א' ושם אי' ובהמ"ק א'):

התרה בהן והיה האיש אשר יבחר כו' ולא אמר אשר יבחר סתם כבתחלה. לברר להם שאחד לבדו יבחר והשאר אובדים שאין לנו אלא כה"ג א' כו':

ומשה היה רואה. אפשר רמז למ"ש בילקוט מהילמדנו שהלך משה להחזירם בתשובה:

לכך נשתתף לבא כו'. אפשר צ"ל נשתטה וכמ"ש לעיל מה ראה לשטות כו':

לאותה חזקה. נראה צ"ל הזיקה כלומר להזקק לעסק המסוכן הזה:

פסקה ט

בשעה שהציק משה כו'. ויק"ר פ"ג:

פסקה י

וכה"א כי זבח כו' לא נטלתי לשלחם. אפשר ממ"ש כי הוא יברך הזבח כו'. והוא כמ"ש בעה"ב בוצע. הרי שהוא היה בעה"ב:

שלא חייבתי את הזכאי כו'. שלא טעה מעולם בדין לחייב הזכאי (ועמד על אמיתת הדין אפילו בדין מרומה. הר"מ ברלין):

פסקה יב

הפושט ידו לחבירו כו'. סנהדרין (נח:):

משלשה נביאים שאמרו כו'. ירושלמי פ' חלק סה"א:

אני אומר אתה הסבות כו'. אין זה דומה להאחרים ששם ר"ל שאמרו אם לא יתקיים בקשתם יאמרו שאין נבואתן אמת (וכ"ה הלשון בירושלמי שם שלשה כפרו בנבואתן כו') ובילקוט הגי' באליהו ג"כ ובדברך עשיתי ואם לאו לא ה' שלחני ור"ל מכלל שכתוב היום יודע וכו' ובדברך עשיתי אתה למד שאם לאו ח"ו יאמרו לא ה' שלחני:

כט **וא"ל יברא ה'**. לקמן בפרשה מביא מסוגיא דסנהדרין לקרובי פתחא (ואשתמיטתיה להיד"מ):

פסקה יג

ל **שנאמר בקרב כל ישראל** (דברים יא) א"ר נחמיה צ"ל וכ"ה להלן:

לא **היקום זה הממון**. סנהדרין (קי:):

לב **כלים ביד הכובס**. אפשר דרש אשר ברגליהם. כמו עין רוגל (יהושע טו וכ"מ) שתרגומו עינא דקצרא על שם שדורך הבגדים ברגליו:

לג **שהיתה שאולה**. דרש חיים שאולה כמו שאולה במלאפו"ם הוא"ו:

לד **לע"ל הן עתידין כו'**. סנהדרין (קח.):

פסקה טו

לה **והיו בידו מפתחות האוצרות שלו**. לפיכך נגלה לו חלק מאוצרות יוסף כדאיתא בפסחים (קיט.) וז"ש כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש ולא כתיב כל האדם וכל הרכוש אשר לקרח. לרמוז שהרכוש זה לא משלו היה אשר רכש רק אוצר יוסף היה זה הרכוש בה"א הידיעה שהבטיח הקב"ה לאברהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול:

לו **אף כשימות אינו קם**. אם זה חוזר על הרכוש פירושו שלא קם יורשין אחריו. ואפשר פירושו על קרח עצמו שאינו קם בתח"ה. ודחוק גם לעיל הביא מ"ד שיש לו חלע"ה וכ"ש בתח"ה:

לז **אשתו כו'** כשירדה לגיהנם כבתה אותו. לגי' הספר אולי יש לפרש משום רוב לחלוחית שומנה (שלכן נקראת יונקת) כבת האש גיהנם לפי שעה (שבאמת אמרו ביבמות (קכ:) שמן מבעיר ע"ש) ואולי גרסינן כבבה אותה פי' הגיהנם כבה וצלה את אשת קרח (והיינו השלהבת יבשה את היונקת) מלשון נכבבים וניכול בעירובין (כט:) ועיין ערוך ע' כב האחרון. אבל יותר קרוב שצ"ל בניו של קרח כשירדו לגיהנם כיבו אותה. כלומר וניצולו ונדרש עליהם יונקתו יפה. ולכן מסיים שלא יאמר שמואל כו' וינצל אף הוא כמו בניו בזכותו:

לח **טועה הוא אל יאמין בשוא נתעה. כי שוא תהיה תמורתו בלא יומו כו'** כצ"ל:

פסקה יז

לט **ולא קוראין אותי בשמי** אפשר ואסתר ממנו דרש שהיה שמי נסתר בדבריו ומכניס אותי בכינוי (שהוא מלשון כסוי) בן ישי:

מ **ישיא מות עלימו**. חסר כאן הדרשא על דואג ואחיתופל. ואפשר לפרש ג"כ שהביאו המיתה על עצמן (כדלקמן בקרח) כמ"ש עליהם לא יחצו ימיהם:

מא **לבית שהוא מלא תבן כו'**. ירושלמי פ' חלק שם:

מב **כך דואג ואחיתופל היה בהן אפיקורסוס בתחלה אע"פ שנעשו כו'** כצ"ל וכמ"ש בחגיגה (טו) טינא היתה בלבם:

מג **זה שוחט ומקריב**. שהלוים היו רגילים לשחוט ולהכין לפני הכהנים כמ"ש (ד"ה ב ל) והלוים על שחיטת וגו' והכהנים זורקים את הדם מיד הלוים:

מד **את המיתה עליו**. ירדו שאול חיים וירדו הם וכל כו' כצ"ל:

פסקה יט

מה **י"א חיים ונדונים עד עכשיו**. כ"ה בתנחומא:

מו **ולא פחדותן**. בתנחומא הגי' שרירותן וללשון דכאן נראה צ"ל פקודתם (כמליצת המקרא (תהלי' קט) פקודתו יקח אחר) וכעין שאמרו בת"כ הנפש ההיא מעמיה ועמה שלום:

מז **וקרח לקה כו'** שנבלע ונשרף. עי' סנהדרין (קי.):

מז **עד שהביאתו** לפי הארץ שבמקום שהיו מקריבין פתח אוה"מ וודאי לא נפתח פתח גיהנם שם:

פסקה כ

מח **ואון בן פלת כו'**. מכאן ולהלן כו' המאמר הועתק מן הש"ס בסנהד':

פסקה כא

מט **חוץ מן יונה שהוא בפ"ע**. עמ"כ ואפשר מפני שסובר שהוא היה הראשון בזמן לכל נביאי תרי עשר (ולא ס"ל מה שדרשו שיואל בן פתואל הוא בן שמואל הנביא) ולכן מנו אותו בפ"ע בכלל כ"ד והשאר היו טפלים לו. רק בכלל חמשים מנה גם י"א אלו:

נ **ושש סדרים וט' פרקים דת"כ**. היינו שספרא שהוא ת"כ היה נחלק אצלם לשש סדרים וט' פרקים וכן בה"ג סוף הספר מונה ט' דבורים ת"כ [וז"ש בקדושין ל"ג שני שלישי שליש שניתי לו בתו"כ שהיו חולקין תו"כ לשלשה חלקים של שלשה שלשה שהם תשעה] (ובת"כ שלנו נשאר זכרונם עדיין שנרשם באיזו מקומות דבורא דנדבה דחטאת וכי"ב):

נא **פ' בתי מדרשות שהיו בירושלים**. שבכ"א מהן היו שונים פנים אחרות של דרשות. וביין רוקח להרוקח גרס פ' מדרשות וכמ"ש בתקונים (קמ"ג.) תמנן ספרי דאגדתא:

נב **שי"ח** הוא אליעזר נדרים (לב.):

נג **השטן בגי' שס"ד**. יומא (כ.):

נד **אמר רבי אמי בר אבא אברהם כו'**. נדרים שם:

נה **י' יצחק עשרה כו'**. פר"א פל"ב תנחומא שמות:

נו **תורה תרי"א**. עיין שלהי מכות:

נז **וח' גרורין**. בתנחומא הגי' חוטין ועתו"ס מנחות (לט.) ד"ה לא והרמב"ן בריש השגות שרש א' משרשי המצות כתב שאינו יודע אם היא אגדה:

נח **ימי אברהם כו' כימי השמים כו'**. ירושלמי ריש ברכות:

נט **הוקם על כנגד כו'**. הביאו טא"ח סי' מ"ו:

ס **ואת צמח דוד שתקנו אחריו על שם בחנני כו'**. שבקש דוד שיחתמו בו ברכה כדאי' בסנהדרין (קז.) ובתוס' רי"ד ז"ל בתענית (הנדפסים ס"ס המכריע) ביאר בארוכה שבנוסח הירושלמי היו כוללין את צמח דוד עם ובונה ירושלים ביחד וחותמין אלהי דוד ובונה ירושלים ע"ש:

סא **הריון בגי' רע"א כו'** נדה (לח:):

סב **ומנין למקוה כו' לאט בגי' מ'**. מדרש משלי ס"פ י"ג והביאו בס' הישר לר"ת סי' תרכ"ב וכתובה בש"ג סביב המרדכי בשבת (עח:) מדפי האלפסי [ובערוך ערך לאט]:

סג **צריך שיפריש ממ"ג וחומש כו'** כצ"ל וכ"ה בתנחומא ומלת אחד ט"ס ששיעור חלה הוא א' מכ"ד לבעה"ב וממ"ח לנחתום:

סד **אבות מלאכות כו'** אלה הדברים כו' שבת (ע'.):

סה **כנגד מ' קללות כו'**. עי' לעיל פ"ה:

סו **ששך בא"ת ב"ש כו'**. עי' מגלה (ז.):

פסקה כב

סז **שנאמר ודורך על במתי ים** (איוב ט) ושם להם חול כו' כצ"ל:

סח **שמועה קשה אלמלי תופשה באזנו כו'** וכצ"ל וכן להלן בחוטם:

סט **היתה נכנסת לתוך עינו כו'**. עי' סוטה (לו.):

פרק יט

פסקה א

א **העוה"ב מעוה"ז**. עיקר קדושת מעלת העוה"ב אין זוכין אליה כ"א מתוך מעשה האדם בעוה"ז מי שטרח בע"ש יאכל כו':

ב **תמן תנינן האשה**. חולין (עא.):

ג **המת בבית כו'**. הוא לשון הקלירי בפיוטו לפ' פרה. והוא גליון לפרש ע"פ המדרש דברי הקלירי. וכן נראה מלשון רבינו בחיי ע"ש:

פסקה ב

ד **ע"י שהמתין לשאול להתפייס**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

ה **פתר קריא בפרשת פרה**. פי' קרא דמזוקק שבעתים דדריש לה בפרה שיש בה ז"פ ז' שהן שבעתים ומפורש בפסיקתא דפ' פרה שהן מ"ט פנים של תורה (והוא א' של טמא שמהפך המ"ט לטהור) ועיין זוהר אחרי מות (עו:):

ו **ז' כיבוסין כו'**. עיין באדרת אליהו להגר"א ז"ל:

ז **משה ואהרן בכלל** שנאמר משה ואהרן בכהניו (הגר"א שם):

פסקה ג

ח **כך היתה חכמה גדורה לשלמה**. יש לפרש גדר לחכמה קאמר שלא יפרוץ ברוחו להתחכם יותר. אבל בפסיקתא ותנחומא כאן מפורש שהחכמה היה כגדר לרוחו כלומר ליצרו. וכ"מ מהמשל שמביא דעת קנית כו':

ט **מתלא אמרין דעת כו'**. ויק"ר פ"א:

י **הוא שמי שקרא לי אדה"ר**. פסיקתא דויהי בחצי הלילה:

יא **דור המדבר שהיה בהן דעה** כמ"ש אתה הראת לדעת:

יב **רגלוהי דתרנגולא דמיין כו'**. חולין (כח:):

יג **דמיין לחספניתא בנו"ן**. כ"ה בפסיקתא דפרה וכצ"ל דהא תרגום קשקשים חספתין. ובערוך ע' פלתה הביא הגי' פלתה ופי' קשקשין ע"ש:

יד **אמר שלמה על כל אלה עמדתי**. ז"ש ברישיה דקרא (קהלת ז) כל זה נסיתי בחכמה:

טו **של פרה כו' חקרתי ושאלתי ופשפשתי כו'**. ז"ש אח"כ רחוק כו' ועמוק עמוק כו':

פסקה ד

טז **שפירש את התורה כו'**. דרש פשר בהפוך פירש:

יז **אר"י גדול כחן כו'**. ב"ר ר"פ כ"ז ע"ש:

יח **לא השבתיך זו טהרתו**. דרש זאת חקת התורה זה שעד עתה היה לך כחקה הנני מורה לך עתה תורת טהרתן:

פסקה ה

יט **ד' דברים יצה"ר כו'**. ביומא (סז:) חושב ד"א ע"ש:

כ **בערות אשת אח** ושמרתם את כל חקתי (ויקרא כ):

כא **את חקותי תשמרו** (שם יט):

פסקה ו

כב **דאמר רב הונא כתיב כי אקח מועד אני מישרים אשפוט וכתיב והיה כו'**. כ"ה גם בתנחומא ורבינו בחיי. ומשמע שדורש כי אקח מועד לעוה"ב (כד"א למועד מועדים וכ"ה בשוח"ט שם) כל טעמי משפטי התורה יתגלו שהן במישרים ולא יהיה עוד כחקה. אבל לשון דאמר רב הונא אין מיושב. ואולי חסר כאן וצ"ל בעוה"ז חקה אבל לע"ל אני מגלה טעמי פרה וע"ז מפרש דאמר ר"ה כו':

כג **יקפאון כתיב כו' כהדין סמיא דצפי כו'**. עמ"כ גי' הערוך והילקוט כהדין בולם וכ"ה בפסיקתא שם והוא בולם של זכוכית המתבשל ונקפה מדברים חשובים חול ועפר וכי"ב ונעשה צלול כן לע"ל יקפאון יהיו צלולים כל הדברים שהיו אפלים בלא אורה בטעמי תורה. ולגי' דהכא כהדין סמיא דצפי כו'. לכאורה ל"ג יקפאון כתיב. אלא אדרבה דרש לקפאון לשון כסוי והיינו דאמר דברים המכוסין מכם כו'. כלומר לא יהיו עוד יקרים ומכוסים. ועיין פסחים (נ.):

כד **בדרך לא ידעו וגו'** אשים מחשך לפניהם וכתיב אלה הדברים כו' כצ"ל:

כה **וכל יקר ראתה עינו זה ר"ע**. פי' בס"ד בבאורי לפר"א פ"א דרישיה בצורות יאורים בקע דריש ליה על ר"ע דאמרינן באדר"ן פ"ו שבא לידי תורה ממה שראה שהמים בקעו בצורות אבנים ע"ש וזה זכה לראות עינו כל יקר (זהו אור יקרות דלעיל) ע"ש בארוכה דבר פלא:

פסקה ז

כו **חייך שהוא מחלציך**. שהיה לוי. וע"ל ספ"ט:

פסקה ח

כז **לבן שפחה שטנף כו'**. עי' תוס' מ"ק (כח.) ד"ה פרה:

פסקה ט

כח **שכאו"א ראה עצמו ע"פ הסלע**. עמ"כ ועי' ב"ר ספ"ה:

כט **לוכד חכמים בערמם** כצ"ל והוא מקרא (איוב ה) ודרש ליה שמשה בחכמה היה נזהר לעבור על מדותיו שלא יקפיד עליהם (שבזכות זה שיעביר על מדותיו יעבירו לו מן השמים ויכנס לא"י. וכתיב ענוים יירשו ארץ שבזכות הענוה יכנס לא"י) והקב"ה סבב שנלכד בדבר והקפיד כנגדם ונגזר עליו באותה שעה שלא יכנס לארץ:

ל **שלא להקפיד כנגדם** כצ"ל:

לא **מורי חצים**. בעלי מחלוקת כמ"ש וימררוהו וישטמוהו בעלי חצים:

לב **כזב שהוא נוטף טפין**. עי' שמ"ר פ"ג:

לג **מקלסו כו' במסה תריבהו על מי מריבה** כצ"ל כלומר במריבה באת עליו כמ"ש בספרי שם:

פסקה י

לד **שעשית ביני לבינך לא הקפדת עכשיו כנגד כו'**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

פסקה יג

לה **שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם** כצ"ל פי' לכן ספון המחוקק משה שם בכדי שיתא ויבא בראשי עם:

פסקה יד

לו **המה מי מריבה וגו'** ויקדש בם מכאן אתה למד כצ"ל:

לז **שמקדם היה מתוקן כו'**. בתנחומא ורבינו בחיי הגי' שמקדש היה מתוקן:

לח **עין משפטו של משה משל לבן מלכים כו'** כצ"ל ועין משפט דרש שנשפט משה (עונם של ישראל) שם:

פסקה טו

לט **התירו להם כיסכם** כצ"ל:

מ **ימין ושמאל ויאמר לא תעבור זש"ה אני שלום כו'** ומניין שכך א"ל כו' לכם מארצם וכתיב ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה וימאן אדום נתון כו' כצ"ל ופי' דדרש ויאמר לא תעבור מדלא כתיב ויאמר אדום (ואי סמוך אירשיה. לא היה לחזור ולכתוב ג"כ ויצא אדום לקראתו אלא ויצא סתם) ומדלא כתיב לא תעבור בי. כדכתיב ברישא. שבא לרמוז שהקב"ה א"ל לישראל שודאי לא תעבור כי לא יניחך (ושלא יתגרו בהם מלחמה כמפורש) אבל מלך אדום לא השיב דבר כששלחו לו שנית במסלה נעלה כו' רק יצא לקראתם למלחמה וז"ש כי אדבר (דברי שלום) המה למלחמה (ולא השיבני דבר) ולכן כתיב עליו שם שונא שלום:

מא **היושבים בשעיר והמואבים וגו'** (דברים ב): ויסעו מקדש כצ"ל:

פסקה יז

מב **חלק יפה אצל המלך בתנחומא** הגי' חלוק יפה. ורומז לפ"ז על בגדי כהונה שצוה להפשיטו ולהלביש לאלעזר.

פסקה יט

מג **אם יצא כה"ג חוץ מהר כו'**. עיין יומא (עב.) ובשאגת ארי' סס"ל:

פסקה כא

מד **נפש העם בדרך** והלא כתיב להנחותם בדרך וגו' ורוחך הטובה כו' כצ"ל ודרש להנחותם בה"א יתירה לשון נחת רוח בדרך. וכן רוחך הטובה. וז"ש אח"כ לא נחת רוח ולא רוח טובה כו':

מה **אלא אותן שיירות שיצאו**. כ"ה בתנחומא.

מו **רועים במדבר וגו' וידעתם את תנואתי זה עם שקצרה כו'** כצ"ל:

מז **הדור הרע הזה את הארץ הטובה כל טוב הבא כו'** כצ"ל:

פסקה כב

מז **ובפיו טעם א'**. ואין מתרעם על בוראו כ"ה בתרגום המכונה ליונתן ע"ש:

מח **מין אחד וטועמין מינין הרבה** כצ"ל:

מט **ששורפין את הנפש** ע"י ארס שנהם דמקלא קליה יבא לומר ששם שרף מיוחד לנחש סתם לכן כשא"ל הקב"ה עשה לך שרף עשה משה נחש וכ"ה בפסיקתא זוטרתא דר' טוביה הוא נחש הוא שרף ע"ש. (ועמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א ס"פ מ') אך לשון הנפש קשה וכמדומני שצ"ל ששורפין הנשף פי' הנישוף בהן וכלשון הש"ס בשבת (קכא:) בנשיפין בו (ובירו' בכ"מ לשון נישוף בנחש ע"ש בפירש"י (ועיקר המלה מלשון נשפת שהוא כמו נשיבת רוח ארסי שמשיב הנחש שרף וממית העובר סמוך לו כמו שפירשו במכילתא בשלח פרשתא דויסע ע"ש בהגהותי בס"ד):

נ **שהיה הענן שורף**. קרי ביה השרופים שהיו נשרפים כבר מן הענן (רבינו בחיי):

נא **גדר למחנה**. שיראו אותן ויתייראו מלחטוא ועיין ב"ר פ"ה שלח המלך לגיון קשה והקיפה כדי כו':

פסקה כג

נב **מעלינו את הנחש רבי אומר נחש יחידי היה כו'**. כ"ה בתנחומא שלפנינו (עמ"כ וכצ"ל):

נג **שאין המוחל נעשה אכזרי**. רומז ללשון המשנה (ב"ק צב.):

נד **שנאמר ויאמרו כל העם אל שמואל וגו'** כי יספנו על כל חטאתנו והשיב חלילה לי כו' כצ"ל והמקרא הכתוב בספרים הוא בשאול ואינו ענין לכאן:

נה **הנשוך אפילו נשך פתן**. כ"ה בתנחומא. ועיין בפירש"י בתורה שמתחלה כששלח בהם הנחש היה נשוך חמור וכלב ג"כ מתנונה והולך. לכן כשנתרפאו פירוש שכל הנשוכים נתרפאו:

נו **זרקו לאויר ועמד** מדכתיב כאן וישימהו על הנס ולא כתיב על נס כדכתיב בציווי ושים אותו על נס. דרש הנס הידוע שהיה כבר פרוס עליו שמהו משה והיינו שזרקו ועמד שם מעצמו:

פסקה כד

נז **מעבר ארנון שנתרצה כו'**. עיין זוהר בשלח (נו) זווגא עילאה דחביבותא כו':

פסקה כה

נח **למעלה הימנו על כן כו' והב בסופה ואת הנחלים ארנון שעשה כו'** כצ"ל פי' מקיש סופה זה ים סוף כתרגומו לארנון:

נט **ומדבר עם חבירו כו' ז' מילין**. מפני גובה ההרים אפשר שרואין זא"ז. אבל שישמע הקול ז' מילין הוא דבר קשה. (ואולי ר"ל ע"י רמיזה והנפה בסודרין) ובתנחומא הלשון והדרך יורד לתוך הנחל ועולה לדרכן של ישראל לעבור בתוך ההרים. משמע שהיו צריכין לעלות ההר ולירד לנחל ולחזור ולעלות להר שני. לפ"ז י"ל ז' מילין אלו חשיב גובה שפוע ההרים עם הנחל ודחוק:

ס **נתכנסו כו'**. בתנחומא אי' כל האמוריים וכ"ה רפ"ט דברכות:

סא **בתוך הנחל וההר מלמעלן עשוי מערות כו'**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

סב **לא הצריכן הקב"ה לירד למטה לנחל אלא כו'** כ"ה שם:

סב **ואבדה כל האוכלוסין**. הן שהיו עומדין למטה בנחל כדלעיל:

סג **שהיא יוצאה מלאה מתוך הנחל**. לגי' הספרים נראה דצ"ל מלאה דם (ועיין בפרש"י בתורה) ובתנחומא וילקוט הגי' ראו אותה מאירה כלבנה (והיינו נמי שע"י הדם נשתנה מראיתה מן מים ודומה ללבנה בתוך הנחל). ונראה לגי' זו רומז למילף האי ונשקפה על פני הישימון מדכתיב מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה וגו':

פסקה כו

סד **ויזובו מים וגו' כי זכר כו'** כצ"ל:

סה **מלא מים מגוברים**. מפני שמביא מקרא דצי אדיר כו' שכתוב בנחל היוצא מבית קה"ק שכתוב בו ביחזקאל (מז.) כי גאו המים וגו' נחל אשר לא יעבר. לכן תפש לשון מים מגוברין גם כאן:

סו **אשה שהיתה צריכה ליילך אצל חבירתה כו'**. בתוספתא דסוכה פ"ג הגי' ובאין זה אצל זה. וכאן שתפס אשה אצל חברתה כמדומני שתפס לו לבאר מליצת המקרא (עמוס ד) ונשא אתכם בצנות (שפשוטו פי' ספינות קטנות וכמו סירות דוגה) ואחריתכן בסירות

דוגה ופרצים תצאנה אשה נגדה. שלפי לשון המדרש מפרש פרצים תגבורת ופרץ מים שבהן תצאנה אשה נגד רעותה (בצנות וסירות דוגה):

סו **ומקיפין פיסא גדולה שנאמר ינחני במעגלי צדק**. רישי' דקרא על מי מנוחות ינהלני דרש להלן בבאר. והאי קרא דבמעגלי צדק אולי מפרש פיסא גדולה בריכה עגולה (ודוגמתו בתוספתא דאהלות פט"ז פיסא שמטילין כו' פי' הר"ש שם בור פוסא בלע"ז ועיין מ"ע ערך פסק):

סח **שאלו נתנה להם בארץ כו'**. לדרשא זו קאי על התורה וע"ל ספ"א ובשמ"ר פל"ב:

סט **שמשים עצמו כמדבר כו'**. ערובין (נ"ד.):

ע **שבלשכת הגזית בתחום רות כו'**. שלשכת הגזית בחלקו של יהודה שעיקרו משפחת דוד המלך שבא מרות:

עא **שבאה עמהם עד שנגזרה לתוך כו'**. כ"ה בתנחומא:

עב **כמלא פי תנור**. כ"ה שם ובתוספתא סוכה שם ובכ"מ במדרש. וכן בשבת (לד.) כמין כברה וע"ל פ"א:

פסקה כז

עג **זש"ה כו'** ושכן ארץ. בתנחומא וילקוט אין מביא מקרא זה כאן. ולגי' הספר אולי הכוונה להביא מזה שמצות ה' יכולין להתקיים כששוכן בטח במקומו וא"צ לרדוף ולחזור לרחוק לקיימם (ואמר ורעה אמונה שהיא כלל המצות כמ"ש בא חבקוק והעמידה על א' צדיק באמונתו גו' *) רק על השלום שהוא דבר שבין אדם לחבירו צוה לרדוף אחריו כמפורש:

עד **אם באו לידך אתה מצווה**. משמע שמיד שבא לידו מצווה וגם בשלוח הקן כן ועמש"ל פ' תצא בס"ד בזה:

עה **אל סיחון אעברה בארצך** כצ"ל בכל המאמר

פסקה כח

עו **שמה שזה נועל זה כו'**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל והלשון יצא ממליצת המקרא (ישעיה כב) ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח:

עז **וכתיב** (**שופטים י"א**) **וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום כו'** מקדש אל מלך אדום וגו' נעברה נא וגו' הכתובים האלו כו' כצ"ל:

עח **שמשה הוא ישראל** כד"א (ישעי' ס"ג) ימי עולם משה עמו:

עט **שראש הדור ככל הדור**. כמ"ש בערובין (מא) בתר רישא גופא גרירי:

פסקה כט

פ **אעברה בארצך כמו ששלח כו' כך שלח לזה**. ר"ל גם בזה הכתובין צריכין זה לזה למה שמפרש בסדר דברים אכל בכסף תשבירני וכדדרש ואזיל לקראי דדברים להלן:

פא **הוא ועוג שקולין כנגד כו'** כצ"ל:

פב **במחשבה עשה הקב"ה**. אפשר דרש כן יאמרו המושלים באו חשבון:

פג **הרגו את כל כו'** וחזרו על הנשים והטף. ז"ש ונך אותו ואת בניו ואת כל עמו ונלכד את כל עריו כו' שכיון שנפלו גבוריו במלחמה לא עמד איש בפניהם ולא היתה קרי' אשר שגבה מהם:

פסקה לא

פד **בטוחים אנו בתפלתו כו'**. דרש הא דכתיב ויורש את האמורי לשון יחיד (ולא ויירשו כדכתיב וילכדו) לומר שתפלתו של משה לבדו הוא שהורישה:

פסקה לב

פה **שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון**. ר"ל בחרם שהחרימו כדכתיב ונחרם את כל עיר מתים (כמ"ש בהגהותי לב"ר ס"פ פ"ה בהשמטות בס"ד) ולקמן מפרש הגופים החרימו:

פו **כלם השלימו בצדק**. רומז למ"ש בשה"ר פ"ד עליהם קרא דשכלם מתאימות וקרא דכלך יפה רעיתי:

פח **כפריצי זיתים כו'**. הן זיתים קשים שפלטם מתחת הקורה שאין ביכולת לעצרן כלשון התוספתא שלהי טהרות ופ"ג דעוקצין ועיין ב"מ (קב.) והן זיתים גרועים שאין עושין שמן לכן קרויין פסולת:

פט **וכאן עשה אותו שירים**. זה ראיה לפרש פליט לשון פסולת הנשאר:

צ **הגופות החרימו שלא ליהנות מהם**. אם פירושו במותם יש לשמוע מכאן כדברי האומרים שמותרים בהנאה אך יש לפרש החרימו שלא החיה כל נשמה לקחת מהם לעבדים ושפחות:

פרק כ

פסקה א

א **ולקח הבית לשמו**. עמ"כ ובפסיקתא מביא דשיר חנוכת הבית לדוד שנקרא על שמו:

ב **נביאי ישראל מזהירין את העובדי כוכבים מן העבירות שנאמר צופה נתתיך** כ"ה בתנחומא ואין זה במקרא וצ"ל נביא נתתיך (ירמיה א') וכאן נראה שאין מביא מקרא

דיחזקאל רק גדר הצופה להזהיר הבריות. ועיקר הראיה על האומות צריך לגרום קרא דירמיה הנ"ל (ובילקוט הגי' מורכבת ע"ש):

ג **לאבד את הבריות מן העולם**. פי' לא לישראל לבד אלא אף עובדי כוכבים שלא נפרצו עד אותה שעה שיעצב על ככה גרם להם ליאבד שנהרגו כל מדין ולמדו קלקלה:

פסקה ב

ד **לבא על ישראל ושונאן היה יותר מכל כו' וזה כאדם שמוציא כו'**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

ה **בטוח עליהם שהיו גבורים**. כ"ה שם:

פסקה ג

ו **נראים לעמונים כו' ולמואבים כו'**. עיין ב"ק (לא):

ז **לגור ואחזו אותה** כצ"ל כד"א לגור בארץ באנו וכתיב ויאחזו בה:

ח **כל ארצם ביד ישראל** כ"ה בתנחומא:

ט **כי רק עוג מלך הבשן וגו' הנה ערשו וגו' הלא מרבת בני עמון באו ישראל כו'** כצ"ל. למה שהיה ערשו ברבת בני עמון עיר הממלכה דרש שכבש בני עמון (אלא שרבת בני עמון לא היתה מארצם שטהרו בסיחון שלא כבשה משה):

פסקה ד

י **שור כל שמלחך אין בו כו'**. ז"ש בשבת (קמ:) פרה פיה רעה דאית לה רירי כו':

פסקה ה

יא **וישלח מלאכים הקב"ה כל מאמר זה עד וישלח מלאכים פתורה עירו וכו'**. דלהלן אינו בתנחומא והוא הוספה בכאן מאיזו מדרש אחר בקצרה וחסר לשון הרבה:

יב **ז"ש שם כי ריב כו' ועם ישראל יתוכח**. עמי מה עשיתי לך כלומר לכו ונוכחה מה עשיתי לך שעשית לי כנגדן וכדלעיל ז' גאולות ועשו כנגדו ז' עבודות כוכבים:

יג **מה הטרחתיך כו'**. ויק"ר פכ"ז:

יג **וכשיצא סיחון כו' לא הפלתי אותם** כצ"ל והוא ד"א על מה עשיתי לך:

יד **ראה בלק כו' והפכתי כו'**. זה בא לדרוש קרא דבתריה עמי זכר נא מה יעץ בלק כו' ומה ענה אותו בלעם וכו':

פסקה ו

טו **חייך כך דברת** כצ"ל וכדלהלן בחזקיה ובלעם ועמ"כ:

פסקה ז

טז **וחזר לרוה"ק וחזר להיות קוסם** כצ"ל. וכדלקמן ע"פ מן ארם ינחני:

יז **כנען ומצרים משתחוים לך** כצ"ל וכ"ה בתנחומא. ודרש הנה עם יצא ממצרים כו' (לכן מצרים מכבדים לך) ואגרשנו מן הארץ שלא יכנס לארץ כנען כדלקמן (ויכבדוך הכנענים):

יח **סתמו עינים**. בתנחומא הגי' שתי עינים שהארץ כו':

יט **יותר מבלעם שנאמר וירא בלק**. עמ"כ. ונכון לגרוס קרא דויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל שדרשוהו לקמן כן ע"ש:

כ **כמו שמנכה אחד מכ"ד לסאה**. כ"ה בתנחומא ועיין בירושלמי רפ"ב דכלאים. הר"מ ברלין):

כא **שנאמר ע"כ יאמרו המושלים**. ודרשו לעיל פי"ט בלעם ואביו:

פסקה ח

כב **וביד זקני מדין היה הקסמים שאמרו כו'**. ותפס לשון המקרא (יחזקאל כא) בימינו היה הקסם וגו' שדרשו שם אם יצליח בדרכו על ירושלים כן כאן קסמים בידם אם יצליח ועיין בפרש"י בתורה:

פסקה ט

כג **שבתחלה היו הבריות**. עמ"כ שגדרו עצמן מן המבול. והוא בב"ר פ"ע ופ"פ:

כד **שאינו יודע ואף אני אעשה בבניו כו'** כצ"ל וכ"ה בתנחומא:

כה **קבה בפירוש**. שנוקב את ה' ומפרש. כ"ה שם וכתרגום ויקב את השם ופרישׁ:

פסקה י

כו **א"ל א"כ אקללם ממקומי כו'**. שוח"ט מז' א':

כז **יותר ממה שהיית נוטל כו'**. מתשובת בלעם אם יתן כו' כסף וזהב כו' אתה למד שבלק א"ל תחלה לכבדו בממון:

כח **שהיה בו ג' דברים ע"ר**. כ"ה בתנחומא:

כט **מפי כו' כ"ה שם**. ודרש לעבור את פי כמו להעביר ולבטל את פי כו':

פסקה יא

ל **עד יפלח חץ כבדו**. שאז כבר אין לו חיים כן האדם הנפתה מיצר הרע לדבר עבירה (ומיושב ביותר לדברי המפרשים האי פתאום כמו פתאים):

פסקה יב

לא **וכן אליהוא אומר** עי' מתנת כהונה. וכ"ה בתנחומא ואתי' כמאן דאמר אליהוא לאו מישראל הוי:

לב **כיון שהעיז פניו כו'**. כלשון הש"ס בסנהדרין (קד.) חוצפא כלפי שמיא כו':

לג **הואיל כו' לאבד מן העולם קום לך**. אפשר דרש לך אתם להיות בגיהנם כמותם כדלקמן:

פסקה יג

לד **של רחמים היה ונעשה כו'**. מסיים בתנחימא שנאמר אנכי יצאתי לשטן גרמת לי לשמש אומנות שאינה שלי. ופירש בעל הטורים דלשון יצאתי דרש שיצא ממדתו שבתחלה:

לה **דרך ארץ שהיוצא לדרך כו'**. ויקרא רבה פרשה כ"ז:

לו **וגם נשף בהם ויבשו** כן צריך להיות:

לז **תחליף אומנתך** כן צריך להיות:

פסקה יד

לח **בא אצלו ברגליו**. רומז ללשון הש"ס רגלוהי דבר נש אינון ערבין כו':

לט **הכרמים נמכרים לשועלים**. בתנחומא הלשון נמסרים לשועלים. ונראה לפי זה עיקר הגי' נרמסים. והכוונה כמ"ש שועלים קטנים מחבלים כרמים ומלאך זה עומד בפרץ לבל יעלו שועלים בפרצות והיה בגדר מזה וגדר מזה:

מ **שבידיהם ב' לוחות אבנים כתובים כו'** כ"ה בתנחומא ור"ל כדפרש"י בתורה שסתם גדר של אבנים מזה ומזה רומז לכך:

מ **התעללת בי עבודת כוכבים אע"פ כו' הקדש לשונו כו'** כצ"ל:

מא **תמהים שרי מואב**. שהשרים ג"כ ראו זה מדכתיב אח"כ ויגל ה' את עיני בלעם וירא כו' משמע שמה שהיה עד עכשיו היה גלוי לכל (ועיין רמב"ן). והכוונה כאן להגדיל חטא מואב שאע"פ שכן ראו ותמהו לא שבו מרעתם:

מב **וסתם פי הבהמה**. עיין ויק"ר פל"ב:

פסקה טו

מג **שדבר עמו**. לכן נפל ארצה על אפיו שלא היה יכול לשמוע הדבור מעומד כמ"ש נופל וגלוי עינים וה יה מוטל לאפיו ארצה כל זמן הדבור עם המלאך שגלה עיניו לראותו וזהו נופל וגלוי כו' (ואפשר גרסינן שידבר עמו. דהיינו שהשתחוה לו ובקש שידבר עמו):

מד **בא"ת ב"ש מג"ן**. עמ"כ בשם תנחומא. ולפנינו ליתיה שם. ויש לפרש על מגן על חנם לשון תרגום ר"ל לחנם הלך כי לא יוכל לקללם:

מה **ומלאך מחזירו ועכשיו אם רע בעיניך אשובה לי**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

פסקה טז

מו **ששלח שלוחים כו'** בכדי שיכבדו ויצא לקראתו:

מז **עיר מואב למטרפולין כו' לגבולין**. נראה דדרש עיר מואב כמו ער מואב שהוא על הגבול כמ"ש (דברים ב) את גבול מואב את ער:

פסקה יז

מח **שוקים כו' אכלסין כו' תינוקות כו'**. דרש קרית על מקום שווקים שזהו שם קריה על המון אדם קורים והומים זה לזה וחוצות דרש על תינוקות כמ"ש (זכריה ז) ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות וגומר:

מט **אלא בקר וצאן אחת**. נראה משום שברוב המקומות כתוב אצל זביחה צאן ואח"כ בקר וכאן כתיב בקר ואח"כ צאן דרש לרמוז שכמו שבקר ששחט אחת כן צאן לא שחט כ"א א' (אף שלערך הבקר היה ראוי לשחוט כמה צאן נגד בקר א'):

פסקה יח

נ **כנגד ז' מזבחות שבנו כו'**. תנחומא ר"פ צו:

נא **אדם והבל**. לא נתפרש בהם שבנו מזבח רק כשהקריבו מסתמא עשו מזבח ועיין בפר"א פכ"ג ופל"א ובת"י:

נב **טוב פת חרבה ושלוה טוב מנחה בלולה בשמן וחרבה כו'**. דרש פת חרבה לשנים פת הוא מנחה בלולה בשמן חרבה דרש ואפילו מנחה חרבה. ונראה דדרש ושלוה על קרבנות ישראל שמטיל שלום בעולם שהיו מקריבין ע' פרים על ע' עובדי כוכבים. מבית מלא זבחי ריב קרבנות בלעם. שרצה לעורר מריבה על ישראל מאביהם שבשמים:

נג **ארוחת ירק ואהבה משור אבוס ושנאה בו טובה כו'** כצ"ל:

נד **רא"א מלאך היה מדבר רי"א הקב"ה**. כ"ה בתנחומא ועיין יד"מ. אבל בסנהדרין (ק"ה:) אי' כגי' דהכא (ועיין בילקוט בשם תנחומא טעמא דהני מ"ד מקראי):

פסקה יט

נה **ינחני כד"א נהה על המון מצרים והורידהו וגו' אל ארץ תחתית את יורדי בור** כצ"ל ומביא זה לראיה על לשון הורידני (הנלמד מכלל לשון מן ארם מן הרמים הייתי כו') לבאר שחת:

נו **בברכות היה מזכירן כו'**. ויק"ר פ"ב:

נז **מראש צורים אלו אבות ומגבעות כו'** כצ"ל:

נח **שהן עושין בעפר**. שהוא דבר קל וכ"ש בשאר דברים:

נט **שהיו חוטפים ומחבבים כו'** דרש רובע פועל יוצא שהיו הנשים מסבבים הרביעה:

ס **והרי זנתה** כצ"ל פי' נתתי לפניו מזונות:

פסקה כ

סא **והיה משחק בו**. מלשון רש"י בתורה נראה דדרש מה דבר ה' דברים של מה בכך:

סב **עמוד אין אתה רשאי כו'**. כדמפ' מעגלון קום כו'. ומפרש"י שם משמע שלצערו היה אומר ע"ש:

סג **והייתי סבור לקללן ולהכחידן** כ"ה בתנחומא ופירש שבלעם חשב באותה שעה שכעס עליהם הקב"ה קללן. ולגי' דהכא אפשר צ"ל והייתי סבור שיכלם ויכחידם ועל הקב"ה קאי וכמ"ש ויחר אפי בהם ואכלם וגו' וכתיב ויאמר להשמידם לולי וגו':

סד **ומעט עשו תשובה**. פי' כמעט רגע ובתנחומא הגי' מיד עשו:

סה **חוזק וגו' ביום ההוא נאום כו'** כצ"ל:

סו **ובטל מ"ש לאביו כו' לאנשי ענתות כו'** ויק"ר פ"ו:

סז **אלא בגאות שלהן** עמ"כ ובתנחומא הגי' בזכיות שלהן:

סח **ומנחשים ואלו מבדים אותם בתשובה ומבטלין קסמיהן** כ"ה שם בילקוט:

סט **ומלה"ש רואין כו'** לכנוס במחיצתן. דב"ר פ"א ירושלמי ספ"ו דשבת ועיין נדרים (לב.):

ע **וחוטפין ק"ש**. פי' ממהרין סמוך לקימה ואח"כ מפליגין במו"מ ועי' בפרש"י בתורה (משום שהמשיל כאריות תפס לשון חוטפין):

עא **אחד מהם בכלום**. פי' באיזו דבר עבירה:

עב **או אם מחבלים באים כו'**. מפחד בלילות זמן שליטתם או ביום כההוא דריש (מגלה ג.):

עג **נאכלין המחבלין כו'**. דרש יאכל טרף שהן אכלין הטורפין ומזיקים:

עד **רוחו לה' ואומר בידך כו'** כ"ה בתנחומא וכצ"ל וכמ"ש בברכות (ה.) חד פסוקא דרחמי כגון בידך כו':

עה **וכשננער ממליך להקב"ה** כ"ה שם והוא בברכת אלהי נשמה שאומרה כי מתער (וזה שלא כנוסח הירושלמי פ"ד דברכות ושוח"ט מז' י"ז ופסיקתא דזכור שאמרו הנוער משנתו אומר מחיה המתים):

פסקה כא

עו **שלא ירגישו בו כו'**. הא לא"ה אסור לעשות סחורה בדבר איסור רק מפני הסכנה עשה:

עז **כמעט אויביהם אכניע כו'**. וכן סיפא דקרא משנאי ה' יכחשו לו ותפס כן שבלעם כחש דבריו ורצונו והתחיל לומר משלים לטובות ישראל:

פסקה כב

עח **בזכות ד' דברים כו'**. ויק"ר פל"ב ע"ש בהגהותי בס"ד:

עט **שעשו שטות**. כד"א כי תשטה:

פ **והוא משקה לסדום**. שנחל השטים הוא בבקעת יריחו שסמוכה לצוער שמערי סדום (ותפס לשון משקה כי כולה משקה ולרמוז מ"ש שם לשם ערוה נאמר):

פא **לייבשו**. בז"ח רות (ס"א ג') הגי' לרפואתו (ועיין זוהר בשלח לך קס"ה:) וכן נכון דהא והשקה כתיב. וכלישנא דקרא (יחזקאל מז) במעין היוצא מבית ק"ק ונרפו המים (וכתיב שם וירדו על הערבה ובכללו י"ל ערבות מואב וערבות יריחו ששם נחל השטים) ולגי' הספרים אפשר צ"ל לחבשו (וכמ"ש לשון זה לענין רפואה לע"ל יחבוש ה' את שבר עמו ישעיה ל'):

פסקה כג

פב **ולפי שהצניעו א"ע נקראו פי החירות** כצ"ל לענ"ד ור"ל כדכתיב בר"פ מסעי ויסעו מפני החירות לשון כבוד. אבל פי החירות הוא לשון גנאי אכלה ומחתה פיה כו':

פד **לעבודת כוכבים אני משתחוה** כצ"ל פי' בתמיה:

פה **ויצמד כצמידים על ידיה** בסנהדרין (סד.) צמידים ע"י אשה וכ"ה בז"ח רות (ס"ג ד') ועמ"כ:

פו **דאלו בעגל כתיב ויתפרקו העם וכאן כתיב ויצמד ישראל שצמידים** כ"ה בתנחומא. ופי' שהעם הוא המון העם לשון גנאי כדלעיל וכאן כתיב ישראל אף הכשרים שבהם גם הם נצמדו כצמידים לבעל פעור:

פז **על שלא מיחו בב"א המיוחדין כשמש**. כ"ה שם:

פסקה כד

פח **מה ראה לעשות כן מלמד שלא חלק כו'**. שמ"ר פל"ג:

פט **בוכים והלא עמד כנגד כו'**. וכ"ה בתנחומא:

צ **בשביל פנחס כו'**. עי' ר"פ ויחי:

צא **שנתעצל ויקבר אותו בגי מול בית פעור ולא ידע כו'** כצ"ל:

פסקה כה

צב **נטל שיני ברזל בידו**. נכון לגרוס שנן הברזל:

צג **ונתן משטר אחד**. צ"ל מסטר בסמך ופירושו סטרו על לחייו וכי"ב בשמ"ר פט"ו וסטרו מסטר ובכ"מ. ועיין בתנחומא:

פרק כא

פסקה א

א **אמר הקב"ה בדין כו'**. בתנחומא מתחיל הדרשה כאן במאמר דלהלן מה ראה לייחס כו' עד לכך אמר הנני נותן לו את בריתי שלום ואח"כ הא דהכא גדול השלום. וכן נכון:

פסקה ב

ב **וידבר משה יפקוד כו'**. כל המאמר עד הסדר להם קרבנות מסודר בתנחומא להלן קודם דרשת קרא דאת קרבני לחמי ולזה נתכוין המ"כ וכן נכון:

ג **אומר ברוך אתה ה' אמ"ה חכם הרזים**. מפורש כאן שברכה זו בשם ומלכות ושלא כדעת הראב"ד שכל ברכות שבפרק הרואה הן בלא שם ומלכות ושוב מצאתי שהרמב"ן ז"ל בתה"א שער ההודאה הביא ממאמר זה (בשם תנחומא) ראי' ג"כ:

פסקה ג

ד **ו' שמות יש לו לזמרי**. בסנהדרין (פב:) הגירסא ה' שמות וכן נכון:

ה **ראיתם בן פוטי כו'**. ב"ב (קט:):

ו **אביו קנא כו'**. פר"א פמ"ז עמש"ש בביאורי בס"ד:

ז **ופרסם את בתו כו'**. בתנחומא הגי' והפקיר את בתו:

פסקה ד

ח **רש"א מניין שהמחטיא כו'**. ספרי תצא פסקא רנ"ב:

ט **וב' בעבירה עמונים ומואבים**. ראיתי כתוב שהוא כמ"ש בספרי בלק שעמונים ומואבים יחד היו בעצת בלעם (ואפשר רמיזא בקרא (שופטים י) שאמר יפתח למלך בני עמון הטוב כו' מבלק בן צפור מלך מואב הרב רב את כו'. לומר שעמון היה אז ג"כ בעצה אחת עם בלק ובלעם) ובסנהדרין (קו.) אמרו וצרצור יין העמוני מונח כו':

פסקה ה

י **ומלחמות וצרור** צ"ל וצרות וכ"ה בתנחומא:

פסקה ו

יא **ענותנותו של אותו צדיק כו'** (וכן אמרו שלהי מכות על יהושפט כשהיה רואה ת"ח היה עומד מכסאו כו'). ונראה שלכן בברכות (ו.) אמרו דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע ולא הביאו מיהושפט. משום שיהושפט ענוה יתירא היתה בו וירד כהדיוט. (וכ"ש להההוא דהכא שנגזרה עליו גזירה ולא נחשב למלך. אלא שהוא לא ידע

מזה) ופשוטו י״ל גם כן משום שיהושפט היה שלא במקום מלכותו. לכן ניחא ליה טפי להביא מיהורם:

יב **זו נקלה ובזויה** כצ"ל ומפרש נקל כמו נקלה פי' בזויה ונראה קלונה ובזיונה הוא כמ"ש שנתנו בנותיהם בפרסום בקלון לזנות גם מפני שמואב היה מתגאה מאד כמ"ש (ירמיה מח) שמענו גאון מואב גאה מאד וגו'. לכן אמר שלפני המקום הם נקלים ובזויים במעשיהם:

יג **שנאמר ונקל זאת כו'**. זה כתוב קודם מקרא דכל עץ טוב תפילו במלכים שם (והמציין טעה) ודרש כאן שהיתה בזה שאלה מאלישע ותשובתו ע"ז ונקל כו'. וסדרו בכתובים לקצר תשובת אלישע מקודם:

פסקה ז

יד **לתוך הצאן וירד בעל הצאן** כצ"ל ובתנחומא הלשון והוצרך בעל הצאן כו':

פסקה ט

טו **בגורל אלעזר בן אהרן מלובש כו'**. ב"ב (קכב.):

פסקה יא

טז **חכמות כו' שלפי שעה כו'**. שם (קי"ט:):

פסקה יב

יז **תן להם במטלטלין ובכרות אב כו'** כצ"ל וכדאמרי' בב"ב (שם.) שחלק בכורה לא נטלו אלא ביתידות אהלים ושאר מטלטלין ע"ש בפירשב"ם (וע"פ הירו' שם ה' ב' כמדומני להגי' נתן תתן להם מטלטלין (דבר הניתן מיד ליד בעת שהיו במדבר) אחזת נחלה קרקעות (בא"י) בתוך אחי אביהם בכורת אב בנכסי חפר):

יח **וקרבו לפני יהושע**. ליטול בנחלת חצי מטה מנשה שנתן יהושע בא"י. וקאתי למדרש נתן תתן שתי נתינות אחת עתה בעבר הירדן ואחת לע"ל בימי יהושע:

יט **והעברת שהבת מעברת כו'**. שם (קט:):

פסקה יד

כ **אם הבנות יורשות כו'**. אף שאין ממלאין מקום אבותם לכיבוש א"י ולצבא צבא בישראל ולא היו במספר הפקודים ואין נקרא הנחלה על שמן. מ"מ יורשין אביהן. אף בני יירשו כבודי אף שאין ממלאין מקומי ועי' יד"מ:

כא **נוצר תאנה כו'**. ע"ל פי"ב (רמ"ט א'):

כב **שרתך בכל כחו**. וגדולה שימושה יותר מלמודה:

פסקה טו

כג **את ידך עליו כמדליק כו'** ונתת מהודך לשון הוד מלכות (ר"ה א' כ"ט) ושררה ולכן כתיב בי' ונתת מהודך. לומר שנתנו כלו ליהושע ולא נשאר בידו להורישו לבניו כלום. אבל סמיכת יד שהיא על ענין מסירת החכמה (כענין סמיכת זקנים) זה לא חסרה מסמיכתו של משה כלום כמדליק מנר לנר וע"ל פט"ו:

פסקה טז

כד **את קרבני כו'**. פסיקתא דאת קרבני לחמי כל המאמר:

כה **כל העולם כלו שלי**. ר"ל ז"ש (תהלים שם) לי תבל ומלואה:

כו **אין לפני אכילה ושתיה**. יש כאן חסרון לשון ע' בתנחומא:

כז **י' בהמות טהורות כו'**. ויק"ר פכ"ז:

כח **מהגדילים על אבוסך**. ז"ש (שם) לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים (ודרש אפשר בלשון בתמיה וכי לא לקחתי ממך קרבן מהגדילים על אבוסך ולא הטרחתיך להביא מחיתו יער כי לי כל חיתו יער):

כט **מהיכן נזונין ר"י כו'**. שמ"ר פל"ב:

ל **העשויה בהר סיני א"ת שיש כו'**. בתנחומא הלשון וכי עולה עשן בהר סיני (ואפי' למ"ד ריש חגיגה עולה שהקריבו בסיני עולת תמיד הואי ואפשר ר"ל כאן. לשון בהר סיני. שהרי לא בהר סיני הקריבוה אלא במזבח שעשו תחת ההר ככתוב ס"פ משפטים) ובפסיקתא שם הגי' העשויה בהר סיני לריח ניחוח אשה לה' וכי יש אכילה ושתיה לפני וא"ת שיש כו'. ופירושו נראה שממה שהיה משה בהר סיני וראה שאין אכילה ושתייה שם תדע שאין כוונת הקרבנות כ"א לריח ניחוח שדרשוהו בת"כ (ועיין בזבחים (מו:) ובפרש"י שם) נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני. וכדמסיים כאן להלן אלא בשביל הריח כו':

פסקה יז

לא **בריותי אין צריכין לבריותי**. באותו דבר פרטיי שניתן בכח הבריאה שתפעול בעולם אין בטבעה שתצטרך להיוצא ממנה בידי אדם (כמו השמן מהזיתים לכן אמרו בחלומות בברכות (אני משקה שמן לזיתים כו') לחזק על ידו כח פעולתה הטבעי:

לב **וכל המים מלא שעלי**. בתנחומא אמור סי' ט"ו וילקוט ישעיה שם נראה פירושו שלא יספיקו כדי שתייה שלחיי צמאון עכ"פ צריך ב' וג' כפיים וכיון שכל המים מלא שעלי אין מספיקין לכלום:

פסקה יט

לג **מלך א' מסרתי לך ולא היית יכול לעמוד בו זה שלמה**. כ"ה בפסיקתא שם וכצ"ל ומ"ש שלא היו יכולין לעמוד בו. אפשר הוא ממ"ש לרחבעם (מלכים א' י"ב) אביך הכביד את עולנו דמפרש ליה על רבוי צרכי סעודתן וכדאשכחן (נחמיה ה') והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין וגו' וכתיב לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבודה וגו':

לד **נחמיה הפחה לא היה יכול לעמוד בסעודתו** כצ"ל ובתנחומא טעו וכתבו ר' נחמיה הפחם ואחריו החזיקו למנותו בסדר תנאים:

פסקה כא

לה **שלחן גדול כו'**. עי' שמו"ר כ"ה:

פסקה כב

לו **ועשן בחפה למה כו'**. ב"ב (ע"ה.):

לז **מהו לחדשיו כו' כל חדש כו'**. ירושלמי שקלים פ"ו ה"ב וריש תענית.

פסקה כג

לח **זש"ה יספת לגוי כו'**. בילקוט כאן ובישעיה בשם פסיקתא נראה שהן שתי דרשות על מקרא דויספת לדרשא א' דרש נתת שלוה כו' ומסיים בה אבל בישראל נתת שלוה לדוד ושלמה ודניאל נכבדת שברכוך ויברך דוד וכן בשלמה ודניאל. ואח"כ דרש ד"א יספת כו' אמרה כנסת ישראל נתת לעובדי כוכבים יו"ט אוכלים ושותים ופוחזים אבל ישראל אינו כן נכנסין לבהכנ"ס ומקרבין קרבנות. וע"ז מסיים עליך להוסיף לנו מועדות כו'. וכאן נראה ערבובי שתי הדרשות יחד בקצרה:

לט **אלא אמרו סור ממני וגו'** לדור הפלגה ואמרו הבה נבנה כו' כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

מ **ואין גוי ה' אלא ישראל שנאמר כו'** כצ"ל.

מא **אלא אני מוסיף לכם מועדות שנאמר ביום השמיני כו'** אפשר רמיזא בקרא דרחקת כל קצוי ארץ. ולומר שרחק עובדי כוכבים שעליהם קרבין קרבנות החג רק קרב ישראל להקריב לפניו על עצמם ביום השמיני כדמפרש:

פסקה כה

מב **יום ראשון מקבלו יפה כו'**. ילקוט דברים רמז תת"ח. ועי' שוח"ט מז' כ"ג:

מג **אלא חדשיכם בשביל אותן כו'**. איכה רבה פ"ב פ"ו:

מד **ועליהם נאמר כל פקודיו סמוכים לעד כו'** כצ"ל:

פרק כב

פסקה א

א **באמת במשפט ובצדקה כו' לא תהיו סבורים כו'**. ודרש ג"כ מקרא זה דבמשפט ובצדקה על זה שלא הותר לישבע באמת כ"א מי שעושה משפט וצדקה וכאברהם ויוסף ואיוב שעשו צדקה ומשפט (דו"ק ותשכח בהם) וז"ש לעיל מיניה ואם תסור שקוצך מפני כו' נמשך ג"כ לונשבעת כו' הא כל זמן שלא הסרת שקוצך לא תשבע:

ב **אברהם איוב ויוסף**. תנחומא ויקרא ס"ז (רמז לדבר ר"ת מן ה' אלהיך אי"א וכן ר"ת מן ג' צדיקים אלו):

ג **במצות ואין לך עבודה כו'**. דרש אותו לבדו ואפשר גרסי' אין לך עבודה כו' בלא וא"ו העטוף. (ור"ל אם תפנה עצמך לתורה כו' אז לא יהיה לך לעבוד כ"א אותו כמ"ש כל המקבל עליו עול תורה פורקין מעליו כו' אבל אינו מענין המאמר כאן):

ד **ואותו תעבוד ובשמו תשבע אם יש בך כו'** כצ"ל:

ה **וכי יכול אדם לדבק כו'**. סוטה (י"ד.):

ו **מעשה בינאי המלך כו'** עיירות בהר המלך וכלם כו' כ"ה בתנחומא כאן. ועיין בהשגות הרמב"ן לס' המצות עשין סי' ז':

ז **הנשבע באמת כו'**. עיין ויק"ר פ"ו:

פסקה ג

ח **שבט ושבט י"ב אלף לצבא י"ב אלף משמרים כו'** כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

ט **עליהן נאמר כו' מתאימות כו'** הרי כ"ד אלפים וימסרו כו' הרי י"ב אחרים י"ב אלו שהלכו לתפלה הן נמסרו מעצמן בנדבה אבל י"ב שלשמור הכלים הן באו בחבה של י"ב אלף של צבא נצרכים י"ב אלו לשמור כליהם. וז"ש עליהן נאמר שכלן מתאימות שכ"ד אלף ראשונה מתאמים יחד היו (ונכללים יחד. לכן לא חשיב מ"ש אחר וימסרו כו' שנים עשר אלף דאלו הן של צבא) ובשה"ר דרש מן שכלם מתאימות י"ב אלף בנדבה וי"ב אלף במסירה (ולהלן קאמר שם שהיו נכנסים זוגות זוגות משום ייחוד. והיינו נמי למדרש שכלן מתאימות ואפשר גרסינן כאן נמי האי עליהם נאמר שכלם מתאימות כו' אחר הא דנמסרין זוגות להלן):

פסקה ד

י **המשל אומר בור כו'**. ב"ק (צב.):

י **שזו בצד מואב**. במזרחית דרומית א"י אבל זו של משה סמוך למצרים בדרומית מערבית א"י:

יא **זה הארון**. סוטה (מג.):

יב **בגדי כהונה שהם או"ת**. נראה צ"ל שבהם או"ת ר"ל כמסקנא ביומא (ע"ג.) שמשוח מלחמה נשאל באו"ת במלחמה בח' בגדים ועיין בירו' פ"ק דיומא סה"א. וז"ש שלכן פנחס (שהיה משוח מלחמה) אותו בגדי כהונה מפני שהיה צריך לשאול באו"ת וז"ש להלן שהיה הציץ עמו והראהו לבלעם:

פסקה ה

יג **מה שרוצה לראות בעינו** כצ"ל:

יד **נפלו על חלליהם**. מן על קדריש עיין בפרש"י בתורה:

פסקה ז

טו **נבראו בעולם חכמה גבורה ועושר זכה באחת כו'**. כ"ה בתנחומא וכצ"ל:

פסקה ח

טז **א"ר מרומניא. כל הרים כו'**. רומניא הוא שם מקום דלא כיד"מ (ובתנחומא הגי' סרונגיא וכן בכמה מקומות):

יז **באף שהוא מביא לזה**. כלומר שמשפיל לזה באפו:

פסקה ט

יח **עליהם נאמר נחלה מבוהלת בראשונה**. שנבהלו נחפזו לקחת נחלתם קודם לאחרים מפני שנבהלו על הונם ומקניהם. ואחריתה לא תבורך שלכן גלו תחלה כדלעיל. וי"ל עוד לר"י הגלילי ספ"ק דבכורים שאין מביאין בכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש. לכן קרי לה לא תבורך. שאבדו ברכה הבאה במצות בכורים כמ"ש (יחזקאל מ"ד) להניח ברכה אל ביתך:

פרק כג

פסקה א

א **מי שהיה נרדף כו' מחלל כו'**. עיין ר"ה (כג:) ותענית (כב:):

ב **כתבים רעים מן המלכות בשבת הלכו** כ"ה בתנחומא וכצ"ל.

ג **מה כו' נברח**. פי' חוץ לתחום ועיין ערובין (מה.):

ד **ושאלו את יעקב כו'**. פר"א ס"פ כ"ט ע"ש בביאורי בס"ד:

ה **לפניכם למה שהייתי עמכם** כצ"ל:

ו **שנאמר נחש שרף כו'**. ולעיל מיניה כתיב המוציאך מארץ מצרים כו' המוליכך במדבר כו'. וז"ש כאן הליכתם למסעיהם ע"פ ה' כדי שיהיו יודעים כו':

פסקה ב

ז **מהו נחית נוטריקון כו'**. מפני שלשון נחייה לא נמצא במקרא רק באדם (המתנהג בנחת רוחו ורצונו ע"פ המנהיגו) אבל בצאן ובהמה לא נמצא (ומ"ש מלכים א' י' וינחם בערי הרכב. חוזר על הפרשים ולא על הסוסים לבדם) אלא כתיב בם לשון הנהגה והנהלה ונסיעה וכמ"ש נוהג כצאן יוסף ויסע כצאן וכי"ב. לכן דרש ליה בנוטריקון (גם י"ל מפני שבפרשה זו בתהלים לא נכתב יותר מסיפורי נסי מצרים ומדבר רק פסוק זה בקצרה. לכן דריש ליה שנרמזו ברמז נוטריקון):

ח **נסים עשית כו'** במכות מצרים:

ט **חיים נתת כו'** במכת בכורות שפסח ה' עליהם להצילם:

י **רי"א נפלאות כו'**. לא ניחא ליה לכנות המכות בשם נסים אלא נפלאות הוא שעשה בארץ חם וע"י כן חירות נתן להם וימינו הושיעה להם בים ותלוי ראש אח"כ כי תשא את ראש כו' כמ"ש במדרש שם:

יא **חסידים כו' היו כהנים מאהרן איש חסידך**. ישרים הן הלוים כמ"ש (ד"ה ב' כט) כי הלוים ישרי לב תמימים הן צדיקי ישראל:

יב **מה הצאן אין כו'**. שמ"ר פ' כ"ד ע"ש:

פסקה ד

יג **אין דרך במדבר** שכולו חול והחול דרכו להיות חוזר ומכסה מקום פרסות רגלי אדם ובהמה שדרכו עליו ולכן דרך לא מצאו במדבר:

פסקה ה

יד **שהראה למשה כל מה כו'**. ספרי פ' הברכה ע"ש:

טו **שהראהו גיהנם**. דרש לה שם מן צער ע"ש:

טז **אמר כו' לך אמור כו'**. ברכות (יט.):

פסקה ו

יז **אשר תפול לכם בנחלה וכי הארץ** כצ"ל וכ"ה בתנחומא:

יח **הרי הן עשרה ואף שיהושע וכלב שהכחישום ג"כ שנים ותרי כמאה**. מ"מ הרי לא הכחישום בגוף הדבר שהערים גדולים כו' ובני ענקים שמה. רק אמרו עלה נעלה כו'. והרי זה כמחלוקת באומדן הדעת. דאזלינן בתר דעות ורוב:

יט **גדול ורם ממנו כביכול כו'** כצ"ל ומן ממנו קדריש וכ"ה בערכין (טו.):

כ **נטל שר הארץ כו'**. דב"ר ספ"א:

כא **לא מן הנפילים ולא מן עם רב**. כמ"ש שם להלן עם גדול כו' וגם בני ענקים כו' ואומר לכם לא תיראון ולא תערצון כו' והיינו יראה מן רבבות עם סביב וכד"א (דברים כ) וראית כו' עם רב ממך לא תירא כו' וחתיה והערצה בלב הוא מן הנפילים וענקים שאימתן נופלת על הבריות:

כב **כתיב** (יחזקאל מה) **בהפילכם את הארץ בנחלה זש"ה כו'** כצ"ל ועל לשון בנחלה דרש נחלת שפרה כו':

כג **וילבשני אשר תנחלו אותה בגורל כתיב ויאמר יהושע** כצ"ל:

כד **נלכד בגורל ונחשב כזבן כו'** א"ל עכן איני מאמין ולמה תפיל גורלות כו' כצ"ל ועיין סנהדרין (מג:) ובילקוט יהושע שם:

כה **אמר ליהושע אף אתה הגד כו'**. כ"ה בתנחומא וילקוט וכצ"ל:

כו **והשמיע קולו כו'**. דרש ויען עכן אין עניה אלא בקול רם:

כז **והסו כל הקהל לפניו ואמר ליהושע**. דרש ויען את יהושע ויאמר. דענייתו תחלה בקול רם היה להשתיק העם אל יהושע ואחר כך דבורו היה אל יהושע ויאמר:

כח **הייתי יודע אלא הגד כו'**. מקרא זה הגד כו' כתוב קודם עניית עכן. רק שבא לפרש וראה בשלל כו' הוא תשובה על דברי יהושע הגד כו' מה עשית. שנא אמר הגד אם עשית רק מה עשית בפרטיות אבל המעשה ידוע לי:

כט **בעתו כדי לרדותן**. כ"ה במ"כ וכ"ה בתנחומא ובסנהדרין שם ועיין פר"א פל"ח:

ל **מת"ל וירגמו כו' ונסקל כו' ונשרף כו'** שודאי בעכן עצמו קיימו ג"כ ציווי ה' והיה הנלכד ישרף אותו (וקמי שמיא גליא שעכן חלל שבת ויתחייב סקילה ג"כ ואעפ"כ צוה על השריפה) אלא הואיל ונתחייב סקילה (אע"פ שאינו חיוב בב"ד ממש. כי רחוק שהיה בזה עדים והתראה) הא קי"ל דנדון בחמורה לכן נדון בסקילה ואח"כ שרפוהו יחד עם הממון. ומ"ש אח"כ ויסקלו אותם באבנים היינו לעשות גל עליו לפרסומי מלתא זכרון לדורות. עמ"ש בס"ד בביאורי לפר"א פל"ח בזה:

לא **שבשבת נכבשה**. ב"ר ס"פ מ"ז:

לב **השבת קדש כו'**. לעיל פי"ד:

פסקה ז

לג **היו מברכין ברכה אחת כו'**. עיין בראש בברכות (מח:) שפי' על הנוסח (ועיין רשב"ץ ח"ב סי' קס"א) והלשון דהכא צ"ע לפרש כן:

לד **נשאתי את ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם ארץ כו'** כצ"ל. וזהו לשון שאני שתרתי אותה (ופירושו לענין הדרשא דהכא על מה שהקב"ה סימן אותה

כאן בגבולותיה סביב כאלו כביכול התהלך לתור בה וכמ"ש (ביהושע יח) ויתהלכו בארץ ויכתבו וכו'. ובחנם דחק המ"כ):

לה **ס"ב היו שם**. משמע שהלשון בימי יהושע אבל בב"ר פנ"ג מבואר שהוא במשתה הגמל את יצחק ע"ש:

פסקה ח

לו **ויכזב לא איש עושה כו'** כצ"ל וכ"ה בתנחומא ור"ל איש זה משה:

לז **שדור חייב אינו חוזר וכשהוא כו'** כ"ה בתנחומא ואפשר עיקר הגי' אינו מכזב ועיין בב"ר פנ"ג:

לח **אל ארץ כנען והכניסן לארץ כי אתם כו'** כצ"ל וכ"ה בחנחומא:

פסקה ט

לט **ות' מביאי האשרה** כצ"ל:

מ **ואתה למד כו' שנים פרים**. מדלא כתיב פרים שנים או שני פרים דרש שהיו שניהם שוים תאומים יחד:

מא **ואל תפנו אל כו' להסתכל בם כו' והורשתם כו'**. אפשר מ"ש כאן ואבדתם את משכיותם דרש משכיות לשון שכיות החמדה שהיו עשוים נחמדים למראה להפנות להסתכל בהם ומתוך כך להתפתות אחריהם. לכן דרש ליה אל תפנו אל האלילים להסתכל (והיינו נמי דכתיב כאן (אחר משכיותם) ואת כל צלמי מסכתם כו'. כדכתיב בר"פ קדושים אחר אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו):

פסקה י

מב **באים אל הארץ כנען מהו כו' פרקמטיא** כצ"ל ומדלא כתיב ארץ כנען וכתיב הארץ דרש שכנען פירושו הארץ שהיא מקום כנען ופרקמטיא (לפי שהוא סמוכה לצר וצידון ומצרים ראשי מקומות המסחור בים וביבשה בימיהם כידוע) ואפשר יליף האי הארץ כעין גז"ש מדכתיב (בראשית מב) הארץ תסחרו:

פסקה יא

מג **הארץ שלי כו'**. ישראל שלי כו'. עיין תדא"ז פ"ב (ורומז הדבר שהשם בכתיבתו (שם ישראל) ובכנויו (שם הארץ) מתאחדים כאחד ועולין בנחלה עם בה"כ:

פסקה יג

מד **לכך נאמר זכור כו'**. כי מעולם המה. וכתיב בההוא ענינא האי קרא דטוב וישר כו':

מה **לצדיקים עאכ"ו ידרך ענוים במשפט כו'** כלומר ק"ו הדבר שכשמביא ה' משפטים על ענוים וצדיקים הוא לטובה להם ואינו כ"א להדריכם במשפט זה בדרך ישרה (כמו המקלט להורגי נפש בשגגה לכפר עליהם) שילמדו ענוים דרכו:

מו **וידעו כל ישראל כו' ונתפייסו**. ז"ש נקי אנכי כו' יחלו על כו' ר"ל שמזה יוודע שנקי אנכי אבל במקרא כתיב וכל העם הכירו כו' וידעו כל העם כו' אחר שספד ובכה ולא אכל לחם כל היום ההוא:

פסקה יד

מז **זהו נפולין של כותים** כצ"ל ר"ל ששם הר גריזים שיושבים הכותים שם וכן עוד היום קורין הערביים לשכם ניפלוש:

מח **ונתן לשבט הלוי מ"ח עיר** שהן ג"כ קולטות לדעת (כדאיתא במכות י') ונראה ר"ל שלפ"ז הן ג' הפרשות של ערי מקלט משה ג' בעבר הירדן. ויהושע ג' ועוד מ"ה עיר. ורוצה לרמוז שהן נגד ג' גליות יהודה וישראל ולכן מביא ענין זה להלן לכאן:

מט **סנחריב הגלה כו' נ"נ כו'**. עיין סדר עולם רבא פכ"ו:

נ **שנאמר כי הנני משלח' כגבירה**. אין זה מקרא. ואפשר צ"ל שנאמר (ירמיה כט) אחרי צאת יכניה המלך והגבירה מה הגבירה כו'. ומפני שבמלכים כתיב אם המלך וכאן כתיב והגבירה (שאין לשון ברור דאיכא למטעי שהיא המלכה אשת יכניה). דרש ליה להקיש מה גבירה כו':

נא **והרי ג' גליות אמר הקב"ה כו'** בשערי הארץ ומניין שנאמר (ירמיה טו) ואזרם במזרה בשערי הארץ שהיה סנחריב קוזמוקרטו כו' שנבבל לכאן אבל לע"ל כו' כצ"ל: